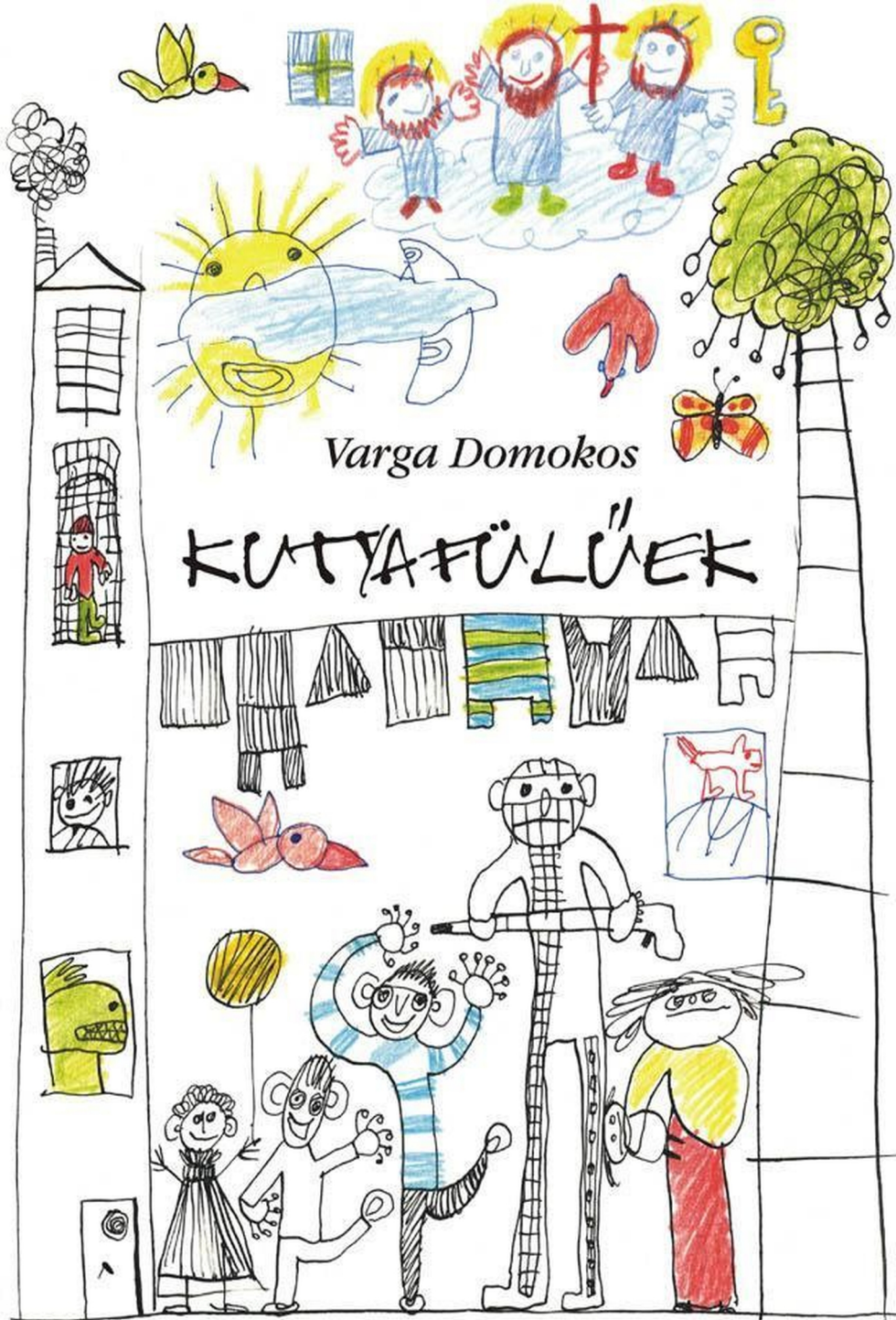

Varga Domokos

KUTYAFÜLŰEK

Varga Domokos válogatott művei

VARGA DOMOKOS

Kutyafülűek

© Varga Domokos
© Hét Krajcár Kiadó

Tizenkettedik kiadás

A könyv borítóját Kurdi István készítette

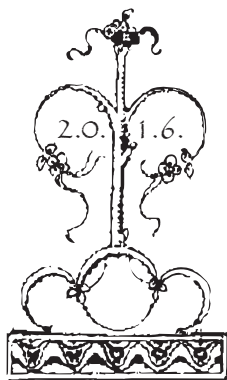
A kötetben közölt képeket
Varga Domokos két unokája,
Vida Magdolna és Sarolta
rajzaiból válogattuk

ISBN: 978-963-9596-80-1

Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2016
Felelős kiadó: Benke László
Tördelte: Benke Attila
Készült Szekszárdon, a Séd Nyomdában,
felelős vezető: Katona Szilvia

Varga Domokos

Kutyafülűek

HÉT KRAJCÁR KIADÓ – BUDAPEST

Kutyafülűek

Az alattunk lakó Kovácsék már tavaly elköltöztek, nem bírták idegekkel az örökös égiháborút, az ugrándozó gyereklábak és az ide-oda csúszkorászó széklábak, asztallábak, ágylábak zaját.

Simonékat, akik mellettünk laknak a harmadik emeleten, meg is kérdeztük akkoriban, nem zavarja-e őket a gyereklárma. – Nem – mondta Simon néni –, a gyerekeket nemigen szokták hallani, inkább engem, amikor rájuk kiabálok, legyeknek csendben.

Azóta el is tűnődtem néhányszor: engem a házbeliek brutális apának hihetnek. Szépen sohase hallanak beszélni a gyerekekkel, mert az nem hallatszik ki a lépcsőházba. Az viszont a földszintig lehallik, amikor időnként mindet túlkiabálok, mert valahogy csak tartani kell a tekintélyt. S az én hangom erre éppen alkalmas, lévén sztentori, vagy ha úgy tetszik: kántori.

De hát ez a hang is ellágyul, ha, mondjuk, reggelenként a két és fél éves Gergőt öltöztetem, s ilyenformán társalgok vele:

– Ham-ham, megeszem a füled. Ham-ham. Gergőnek nincs füle.

Odanyúl egy kis aggodalommal, aztán felkacag.

– De van!

– Jól van, te kutyafülű. Mondd, kutyafülű vagy?

Lesi a kölyök a bátyjai kaján tekintetét, mit szólnak ehhez. Dicsőség-e ez, vagy gyalázat? De már döntött is:

– Nem vagyok kutyafülű!

Ehhez aztán tartotta is magát. Míg egy szép nyári napon meg nem dobálta kővel a Miskát.

Miska a ház öreg vizslája. Nincs e világon jámborabb lélek nálánál, a házbeli aprónép folyton nyaggatja, öleli, simogatja, fülét-farkát húzkodja – s ő tűri. Hanem azt már mégse tűrte, hogy Gergő, az átkozott, kővel kezdje hajigálni. Hirtelen megdühödött, s odapött a gyerek füléhez. Csak úgy csurgott belőle a vér.

Ijedtség, kimosás, bekenés, kötözés, doki – Gergő mindezt férfiként állta. A veszettség se tört ki rajta azóta, úgyhogy már csak nevetünk az eseten, meg ami utána történt.

– Kinek a fülét harapta meg a kutya, Gergő? – kérdem egy alkalmas pillanatban.

– Az enyimet – mondja némi büszkeséggel.

– Hát akkor te vagy a kutyafulű?

Pillanatnyi csend.

– Én vagyok a kutyafulű – egyezik bele aztán, egy kicsit bizonytalanul. Ennek az érvelésnek, hiába, nem tud ellenállni.

– Na látod, ugye, te vagy az? – S felkapom, feldobom, hogy majd a mennyezetet éri a feje (repülni nagyon szeret). Majd Anyjának is mindjárt kiáltok: – Gyere csak!

Megismételjük a produkciót. Gergő leszegett fejjel, szégyenlősen somolyogva, halkan, de állja az előbbi szavát, lévén született jellem.

Anyja persze majd megeszi.

Attól fogva nem is emlegetjük másképp: „A kutyafulű.”

– Szeretted a kutyafulűt? – kérdi néha Anyja.

– Nem szeretem – felelem zordul, s milyen jól lehet nevetni ezen!

Régi és untig emlegetett bölcsesség: a szülők minden gyereküket egyformán szeressék. Kicsi koruktól fogva szoktassák meg őket: jóban-rosszban osztozniuk kell a többiekkel, kiváltságok nincsenek.

Igen, de csak másképp kell és lehet szeretni egy hétéves lókötőt, aki már kitartóan lázad a szülői mindenhatóság ellen; aki percenként próbálgatja, hogy tudná az akaratát velünk szemben is érvényesíteni, s másképp az ilyen hozzánk bújó kicsit, aki még konfliktusok nélkül, a létezés öntudatlan boldogságában él. Egyiket se jobban (Anyja különben épp azzal szokott vádolni, hogy nekem ama lókötő Andris a legkedvesebb), de másképp.

Hanem míg kinő a gyerek az egyik korból, s belenő a másikba!

Kisdombi az ősszel lesz négyéves. Mamlaszabb, mint a két „nagy”: a nyílt pártütő, fejjel a falnak ugró Andris és a forté-

lyos Petyó, aki a maga diplomáciájával úgy tudja kicsalni kisebb testvéreinek féltve őrzött kincseit, játékait, csak bámulom. Kisdombi, az más: ártatlan, szelíd, jószívű gyerek. Akkor dühödik csak meg, ha úgy érzi néha, jogtalanság érte, ő a kisebb részt kapta valamiből. Ilyenkor képes ököllel támadni rám: „Rossz Apja!” De ha meg, mondjuk, valahová csak övele megyünk el, kivirul az örömtől, hogy ő most *egy-fia* apjának, anyjának, keze majd elolvad a miénkben... szíve szerint ő örökké megmaradna kicsinek.

Egy időben – nem is olyan régen – éjszakáról éjszakára felsírt, ötször is, tízszer is néha, ott kellett ülni az ágya mellett, csitítgatni, szeretgetni – mi baja lehet, csak nem beteg?

De nappal nem látszott rajta semmi sem, majd kicsattant az arca, mi meg jobbra-balra dűltünk az álmodásig.

– Te – mondom Anyjának –, ez csak egy kis extra szeretetet akar kicsikarni tőlünk, azért ordibál éjjel.

Hetekbe telt, míg abbahagyta. Megérezhette tán, hogy már csakugyan magára haragított. Akkor meg arra kapott rá, hogy fél órával előbb felserkent, mint a többiek (hogy mivel tudja tetszése szerint felkölteni magát egy ilyen gyerek?), s

aztán ragyogó pofával jött minket is mindjárt ébreszteni:

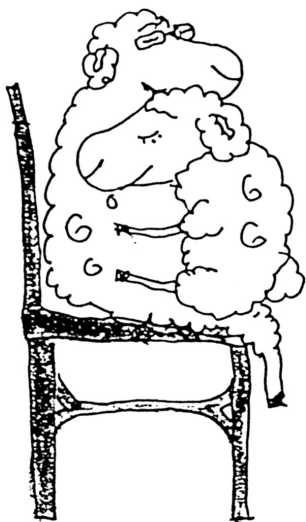
– Én nem ordibáltam!

– Na jó, bújj az ágy végébe, megfoghatod Apja lábát – honorálom ezt az óriási jószágot... s ő már ott is kucorog boldogan, a meztelen lábam szárát ölelgetve.

– Szeretted ezt a kis egykét? – súgom Anyjának.

Nevet, hogy most visszaadhatja a kölcsönt:

– Nem szeretem. Bűdös kölyök!

Jaj, de Kisdombi csakugyan él a gyanúperrel, hogy őt nem szeretjük annyira, mint a többi, különösen Gergőt.

Mosdatjuk őket egy este, vakarjuk ki a napi koszból. Gergő elemében van, táncol a fürdőkádban, megeresztí a zuhanyt, fröcsköli a vizet, kénytelen vagyok már ráordítani:

– Te kutyafulú!

Megáll a gyerek, érzi az eddig csak kedveskedve emlegetett szó mögött az őszinte mérget, megáll és elpityeredik.

– Nem vagyok kutyafulú...

– Jó, jó, nem vagy, csak ne pocskolj – egyezem bele. – Akkor szeretlek.

Kisdombira közben felkerült a hálóing. Viszem be a szobába, teszem az ágyába. Kettesben vagyunk. Mikor betakarom, megfogja a kezem.

– Apja!

– Mi az?

Rám néz, reménykedő szemmel. S hangjában egyszerre cseng kérdés és ajánlkozás:

– Apja, én vagyok a kutyafulú!

A szívem szorul össze, ahogy ezt mondja. Mióta forgathatja magában ezt a titkos, nagy fájdalmát?

– Te vagy, hát persze hogy te vagy!

Gondosan betakargatom nyakig, s megcsókolom a fürdővíz melegétől, de tán a belső izgalomtól is kipirult arcát.

– Aludj szépen! Szeret apád!

1956

Menjünk úttörővel!

Hiába, nehezen tört bele a gyerekek nyelve, hogy az nem úttörő. Mármint a vasút, amelynek fenti végállomása egy ugrásnyira van tőlünk.

– Úttörő az, te – szoltam rájuk nemegyszer. – Úgy kell mondani: út-tö-rő.

Egymásra lestek, ravasz szemmel, aztán egyszerre tört ki mindből a kacagás. Boldogan nevték, hogy be akartam csapni őket, és nem sikerült.

Nem is sikerült, egészen addig, míg Andris el nem kezdett olvasni, és meg nem birkózott egyszer az állomás kacsaringós neonbetűivel. Nézte sokáig, gyanakodva, hátha csak letört az egyik ékezet, de aztán csak belenyugodott. Úttörő.

A többi gyerek egy szavára elhitte.

De mikor ez a most ecsetelendő, nevezetes kirándulásunk történt, még így szolt a vékony és még vékonyabb hangok kórusa: „Menjünk úttörővel.”

Melyiknek jutott az eszébe, nem tudom. De ahogy egyszerre mind teli torokból kezdte fújni a maga szolamát, abban már alighanem Andris karmesteri képességei mutatkoztak meg. Én persze – lassú észjárású ember lévén – csak napközben kezdtem rájönni erre, mikor már késő volt. Reggel csak azt láttam: ragyog odakint a júniusi nap („idő van! Apja, idő van!” – zengte a kórus, nekik csak az *idő*, ami jó), hát mért ne? Csapjunk egy vidám vasárnapot.

Öltözni gyorsan, pakolni és gyerünk!

– Anyja, te is jössz?!

– Persze, viszem Pannit is!

Gyorsan behúzom a szomszéd szobába, nehogy a gyerekek füle hallatára vesszünk össze.

– Neki is jár! – közli elszántan, mielőtt még egy szót szólhatnék. – Ne félj, nem kell neked cipelned. Majd én viszem.

Panni még csak egyéves múlt, de olyan nehéz, mint egy sós zsák. Hosszabb kirándulásokat csakugyan nem szeretek tenni vele. De tiltakozom azért az aljas gyanúsítás ellen:

– Nem arról van szó. De neki még nem öröm. Jobban megvan a járókában, kint az erkélyen.

– Még sose volt erdőben.

– Hát nem volt. Szörnyű!

– Az a szörnyű, hogy nem szereted. Azért nem akarod vinni se.

– Hát akkor vigyük, mit bánom én! De meg fogunk bolondulni ötünkkel.

Anyja erre már nem is felel. Szedi elő a komódból a hófehér bébiruhákat, s vígan öltözteti a lányát. Akit én „nem szeretek”. Akire azt találtam mondani, mikor még *odabent* rugdalózkodott, hogy kidobom az ablakon, ha nem lesz ez is fiú. Egy megfontolt atya bizony nem mond ilyet. Vagy ha egyszer kimondta, meg is teszi.

No de ezen most már késő töprengeni. Kész a Panni is, megyünk. Kaja, pelenka, minden megvan? Indulás!

A fiúk már az előbb lecsörtettek, s mire leérünk, épp a ház előtt álló motorbiciklin végeznek technikai megfigyeléseket. Főleg arra kíváncsiak, hol kell megnyomni, hogy meginduljon. A három kicsi már be is ült az oldalkocsiba. Andris meg szakértően kaparász a kormány körül.

– Nem jöttök onnan! Ha meglátja a bácsi, rögtön agyonüt.

Alig mondom ki, kellemetlen női hang szól le az egyik első emeleti ablakból:

– Kérem, vigyék onnan a gyerekeket!

Fél kezemmel Pannit fogom, a másikkal Anyjának segíték gyorsan, idegesen leráncigálni őket a motorról.

– Látjátok, gonoszok!

Látják hát. Pontosan észlelték, mi történt. Nem órájuk ripakodott a néni, hanem miránk, apjukra, anyjukra, s erre mi úgy begyulladtunk, mint két rossz gyerek.

Andris luciferi lelke ilyenkor megrebbe örömben. Ma már győzött egyszer: eljöttünk. Ő akarta – és úgy lett. S ez most megint egy győzelem.

Villámgyors, elszánt mozdulattal nyúl a dudához, hogy megnyomja. Erre biztos megint leszól a néni.

Fölhördülök: – Te! – De mire el tudom kapni a kezét, már meg is nyikkantja.

A néni pedig valóban nem késik visítani. Legszívesebben nem hinnék a fülemnek, de az Andris arcán felderengő mosolynak kénytelen vagyok hinni. Igen, azt visította:

– *Jaj! Ne bánts a kisfiút!*

Eszembe sem volt bántani. Csak a kezét kaptam el. De most a néni jóvoltából majd képen törülöm mérgemben.

S ő – mármint Andris – ezt is tudja. Pontosan tudja. A levegőben lógott a pofon, s nem lett belőle semmi.

Örömben nagyot rúg egy kőbe. Az messze száll, s ő harsány üvöltéssel rohan utána. Nyomában a három öccse.

Az állomásra rosszkor érkezünk. Huszonöt perc múlva indul csak a következő vonat: ilyenkor reggel még gyér a forgalom. A jegyeket mindenesetre megveszem és zsebre vágom. Még huszonhárom perc. Hát ülünk le valahol, és várunk. A peronon, úgy láttam, van még üres pad.

A padon egy percig sem ül meg persze nyugton a társaság, de Anyja legalább ölébe tudja venni Pannit, én meg elmegyek a többivel *szűrös vizet* inni, ahogy a szódavizet tisztelik. Ők szörpöt követelnek ugyan, de még mit nem! (Néznak is rám a söntésben: micsoda ember, sajnál egy koszos forintot, bejön ide négy gyerekkel, s képesek harminc fillér ára szódavizet inni.)

Mire visszamegyünk Anyjáékhoz, még kilenc perc van hátra az indulásig. A vonat épp beáll. Akkor jut eszébe Andrisnak, hogy neki kisebb elintézendő ügyei vannak. Egyszerre rájön Petyóra és Gergőre is.

Nem baj, még van annyi idő. Jó is, hogy szóltak, az úttörővonaton csudálatosképpen nincs erre a célra szolgáló helyiség.

A férfitülke valami okból itt is zárva van.

– Vidd be őket a nőibe – mondom Anyjának –, én addig felszállok Pannival, Kisdombival meg a szatyorral, hogy helyet foglaljunk. A második kocsiban leszünk.

Elmennek. Várok. Még nyolc perc. Még öt. Még három.

Kezdek ideges lenni. Nézek ki az ablakon, nem veszem le a szemem az ajtóról, amin ki kell jönniük, de az csökönyösen nem nyílik. Mit csinálnak ennyi ideig?

Még két perc. Fogom Pannit és a szatyrot.

– Gyere, Dombikám, leszállunk.

A kocsi eközben zsúfolásig megtelt. Nagynehezen vergődünk az ajtóig. Ott jönnek! Most rohannak ki a peronról.

Nem, nem tudnak kijönni, egy piros karszalagos felnőtt vasutas útjukat állja. Ebben a pillanatban a vonat mellett álló forgalmista felemeli a palacsintasütőt. Hogyhogy? Még nincs annyi idő!

– Várjon! – kiáltok, de oda se néz. – Várjon!!!

Nem vár.

Ha magam vagyok, már háromszor leugrottam volna, de két gyerekkel? Lehetetlen. Sikolyok a peron felől. Anyjáék. De már nem is látom őket. A motoros vonat egyetlen gyors nekirugaszkodással kifut az állomásról.

– Dombikám! Kicsikém! Ne sírj!

Görcsösen zokog, mintha valami jóvátehetetlen, rettenetes tragédia történt volna.

– Ne sírj, no! A másik vonattal Anyjáék is jönnek.

Helyünk persze már nincsen, de mit számít az most? Legugrogok érte, s felveszem a másik karomra. Vállamra hajtja a fejét, úgy bög, nagy, forró könnyeket potyogtat a nyakamba.

– Szedünk Anyjának virágot, várjuk az állomáson, jó? Jönnek a másik vonattal, Panni integet nekik, így (mutatom), te meg kiabálsz:

„Anyja! Itt vagyunk! Andris! Petyó!”

– Gergő! – teszi hozzá tárgyilagos, nyugodt hangon, aztán tovább pityereg, már jóval csendesebben.

Ságvári-ligetig szól a jegyünk, úgy számítom, elmegyünk odáig, s ott várjuk meg őket. Okosabbat most már nem tehetünk. De az Úttörőváros állomáson a nevemet kiabálják.

– Tessék kiszállni! Telefonált a felesége.

Az állomásfőnök személyesen jött ki a vonathoz, hogy leszedjen. Gyorsan lelépek, karomon a két gyerekkel.

– Ön V. D.? – kérdi mordul.

– Én vagyok.

– Na, maga jó kis cirkuszt csinált itt nekünk! Hogy lehet ilyet tenni?

– De hiszen én...

– Otthagytam a feleségét három gyerekkel. Telesivalkodják a végállomást. Egyik telefon a másik után.

– De kérem, én...

– Még ha valami gyerek csinál ilyet. De felnőtt ember! Na, tessék leülni, most már minden rendben van, a következővel ők is jönnek. Negyven perc múlva itt lesznek.

Azzal bemegy a forgalmi irodába, s fél füllel hallom, hogy jelentést tesz rólam a végállomási főnökségnek.

– Igen, megvan. Itt vár. A felesége nyugodt lehet.

Negyven perc. Virágot szedünk az állomás mellett. A főnök közben, úgy veszem észre, ki-kiles ránk az ablakon. Tán azt nézi, nem akarunk-e megszökni.

Végre itt a vonat. A hátulsó kocsi ajtajában ott áll Anyja a három gyerekkel, ugrásra készen. Hogy ha mi netán nem szállnánk fel, ők gyorsan szállhassanak.

Mi persze rohanunk – „gyere, Dombikám!” – s kapaszkodunk fel ész nélkül. Andrisék boldogan kiáltoznak:

– Hol voltatok, Apja? Mért mentetek el? Ittunk szörpöt. Egy bácsi csokoládét adott, hogy ne sírjunk. – Határozottan tetszik nekik az eset.

De itt nem állhatunk sokáig ennyi gyerekkel. Mindenfelől szorongat a tömeg, s ők egyre nyugösebben vergődnek odalent az alsó fertályban, a felnőtt lábszárak imbolygó, kusza

dzsungelében. Mi lesz, ha újabb állomásra érünk, s ez a dzsungel megindul? Muszáj beférkőznünk valahogy még most, idejében a kocsi belsejébe.

– Kérem szépen, bocsánat! Egy pillanatra! Ne tessék haragudni! Csak egy kicsit ha lenne szíves arrébb menni! Gyerekekkel vagyunk! Egy parányi helyet kérnénk! Elnézést! Andris, mért nem vigyázol? Mindenkinek a lábára lépsz! Hol a Gergő? Gergőkém, szólj már!

Nem szól.

– Geergőőő!

Végre a tumultus közepén a magasba emeli valaki.

– Itt van egy gyerek. Nem ez az?

– Jaj, dehogynem! Tessék már ideadni, majd a hölgy feje fölött átveszem.

Csakhogy benn vagyunk! Itt se kisebb a tolongás, de a gyerekek legalább beállhatnak az ülések közé. Némi tájékozódás után az ajtó melletti jobb sarkot nézem ki magunknak. Ott egy kályha áll, igazi kályha, nikkelezett, rácsos tetővel, amin egyelőre nem ül senki. Szemben vele, az ablakon innen, a két ülőhely természetesen el van foglalva, s az ablaknál is áll egy kilenc-tíz éves kislány. De közbül még odafér egy vagy két gyerek, különösen ha ez a halványzöld ruhás fiatalember kisé félrehúzódik.

– Pardon, ha megengedné. Hadd álljanak oda ezek a kicsik!

Na, így valahogy. Panni a karomban, a két kisebbik fiú a kályha tetején, a két nagyobbik a kályha előtti szűk helyen, négy térdrel, egy kislány hátával s a feszengő fiatalemberrel körülbástyázza.

A fiatalember azért feszeng, mert félti a vadonatúj, halványzöld ruháját. A négy térd közül kettő azért, mert nejlonharisnya feszül rajta. A kislány azért, mert eddig egyedül állt az ablaknál, s Andris most lassan, de eltökélten tolakszik oda melléje. Kisdombi azért, mert kicsi a kályhatető, fél fenékkal ül csak rajta, szeretne beljebb fészkelődni, de nem tud Gergőtől.

– Apja, leese! – nyöszörgi.

– Dehogyis esel! Kapaszkodj bele abba a vasba!

Fél perc múlva megint:

– Jaj, lelök a Gergő!

Kínjában kalimpálni kezd, s beletörüli a cipőjét a fiatalember kabátja ujjába.

Húszéves lehet ez a fiú, zömök, szőke emberke. Egyedül van, de nyilvánvaló, hogy találkozni fog valahol valakivel. Most a nyakkendőjét igazgatja, most a kabátja felső zsebéből kilógó fehér zsebkendőt nyomja egy centivel beljebb, s húzza megint kijebb fél centivel, most apró szöszökre vadászik a ruháján – s épp ekkor talpal bele Kisdombi.

Kellemetlen. Ilyenkor vagy másfelé néz az ember, és úgy tesz, mintha semmit se vett volna észre, vagy pedig gyorsan elszörnyülködik, mielőtt még a szenvedő fél ki tudná nyitni a száját. Ezúttal az utóbbi eljárást követem.

– Dombikám! Ez rémes! Nem tudsz vigyázni? Most nézd, hogy összepiszkoltad szegény bácsinak a kabátját.

Kisdombi, a jó lélek, őszinte bűnbánattal bámul, arca elvörösödik, szeme könnybe lábad, a fiatalember se bír már igazán haragudni rá. Tréfásan ijesztgeti:

– Máskor vigyázz, öcskös, mert én nagyon mérges ember vagyok ám! A rossz gyerekeknek megfogom a lábát, és hipp-hopp, kilógatom őket az ablakon. – Zsebkendőt vesz ki közben a belső zsebéből, s pucolgatja a kabátja ujját.

A többi fiamnak tetszik persze a mondas. Nyilván elképzelek Kisdombit fejjel lefelé lógni ki a rohanó vonat ablakából, kapálódzni kétségbeesetten, de azt is tudják, hogy ez csak vicc, hát nagyot kacagnak rajta. (Hisz ha komoly volna, nem is nevetnének, képesek volnának állati dühvel, foggal-körömmel esni a bácsinak: félelmetes, már-már ősemberi összetartás van köztük.)

A gyerekkacagás feloldja a maradék feszültséget is. A fiatalembernek jólesik a siker, ösztövére önbizalma ettől is hízik néhány dekát. Látja, hogy ennek a közönségnek érdemes produkálnia magát. Kabátjáról még az utolsó porszemeket is gondosan lekefélteti, aztán mókázni kezd:

– Ezt tudjátok-e, gyerekek? – Megfogja két ujjal a saját orrát, s ránt egyet rajta. Csukott szájából abban a pillanatban előbújik a nyelve hegye. Most az ádámcsutkáján rántja meg a bőrt, erre meg visszacsusszan. Meghúzza megint az orrát, aztán a bal fülét, s a jól idomított nyelvecske máris ott kuco-rog a szája bal csücskében. Majd egy rántás a másik fülén, s már át is suttyan a jobb csücsökbe.

Réges-régi, évezredes gyerekjáték ez, de a fiaim még nem ismerik. Boldog ámulattal fizetnek érte.

– Még, bácsi, még! – Próbálgatják magukon is, de hiába húzogatják akármijüket, az ő nyelvük nem akar előbújni tőle.

– Jaj, esek!

Kisdombi ezúttal csakugyan esik. Az orrok és fülek víg rán-gatása közben eleresztette a vasat, amibe kapaszkodott. Ger-gő is meglökhette tán. Próbálok fél kézzel utánakapni, de már késő: a tréfás fiatalember arcán megfagy a mosoly, s vég-leg behúzza a nyelvét. Kisdombi pontosan a tükörfényes bar-na cipőjére talált ráugrani.

Elsápad, aztán elvörösödik, aztán tátog, mintha mondani akarna valamit, aztán becsukja a száját, és nem szól semmit. Kisdombi annál vesztebbül ordít. Pannit átutalom gyorsan Anyja ölébe, s lehajolok érte. Mire megint felegyenesedem, barátunk már az ajtón furakszik kifelé.

Hátra se fordul, vissza se néz. Hiába kiabálják utána Andrisék:

– Bácsi, még! Bácsi, még!

Kisdombit, mikor elcsitul, lerakom a földre. Most már ott is inkább van hely. Bár a nejlonharisnyás térdek ettől mintha megint egy kicsit idegesebben feszengének.

Ezek a térdek egy harminc év körüli hölgyéi, akit még nem mutattam be. Nagydarab, telt húsú, barna nő, derékban még-is karcsú, száz éve sokan rajongtak volna érte. Férje ellenben cingár kis ember, úgy ül ott a rövidnadrágjában, mint egy illedelmes kisfiú. Csak a keskeny, kopasz szájára dermedt rá valami ijesztő felnőtt keserűség.

A hölgy meleg, derűs tekintettel nézdegél széjjel a világba,

most épp egyenként veszi szemügyre a fiaimat. Végül is Pan-
nin áll meg a pillantása.

– Az is fiú? – kérdi barátságosan.

– Annak készült – mondom –, de aztán lány lett.

– Gyönyörű család! – sóhajtja. – Nézd, Ildikó – szól oda az
ablaknál álló lányának –, az a kicsi, az kislány.

– Jaj, de cuki baba! Mama, szabad neki csokoládét adni?

– Ha a bácsi megengedi!

– Nem, nem – mondom –, kicsi ő még ahhoz, csak össze-
mocskolná mindenét.

– De mi már nem vagyunk kicsik, ugye? – kottyant közbe
pimaszul Andris.

– Te! – szólok rá erélyesen.

De a mamának, sajnos, tetszik ez a fiús szemtelenség, főleg
a más gyerekeitől.

– Hagyja csak – int le –, ilyenek a gyerekek. – Azzal két
csokiszeletet halász ki a retiküljéből, s felébe törve odaadja
négyüknek.

Szó nélkül mindjárt a szájukba tömik.

– Mit kell ilyenkor mondani? – figyelmezteti őket Anyja,
aki a hátam mögé szorulva inkább csak a hangjukat hallja, lát-
ni nemigen látja őket.

– Köszönjük szépen! – fújják tele képpel, mélyebb meggyő-
ződés nélkül.

Andris ezalatt lassan az egész ablakot megszállja. Ildikó már ott
szorong szinte az apja csupasz térdén, ő meg az ablak alatti keskeny
kiugrónak feszíti a lábát, s felkapaszkodik, majd lecsúszik, majd
megint felhúzódkodik, egyre vakmerőbben, már attól kezdek fél-
ni, nekivágódik a feje az üvegnek, s kölcsönösen betörik egymást.
Szólongatom – mintha nem hallaná. Tudja, hogy nézik, szemek
fordulnak feléje, nemcsak a három vigyorgó öccsée és a mienk,
többieké itt körülötte, hanem a távolabb ücsörgő-ácsorgó utasoké
is. Ettől még inkább megvadul. Nem is az ugrálhatnék hajtja már,
nem a nyughatatlan, virgonc kölyökvér, azt lehűtené néhány rideg,
dermesztő szavam. Telt ház előtt szerepel, mámoros szívvel.

Hogy vessek véget ennek az indiántáncnak?

– Na, ebből elég volt – szedem össze minden zordonságot. – Gergő lejön a kályha tetejéről, te felülsz, és meg se moccansz!

Felül, és meg se moccan. Csak a cipője sarkával kezdi el kocogtatni Petyóék háta mögött a kályha oldalát. Előbb még halkán, alig hallani a vonat dübörgésétől, azt se tudom, miféle zaj lehet az. Aztán már tudom, de tűröm, hisz épp azt akarja a nyomorult, hogy rászóljak, s ő juszt is tovább csinálja, harminc ember füle hallatára.

Klakk!... Klakk!... Klakk!...

Nem vagyok elvi ellensége a jókor csattanó apai pofonnak. De ez rosszkor csattanna. Ezt ő szinte várja, felajzott idegekkel, mert tudja, hogy viszolygok tőle, hogy szégyellném, utál-nám; ő mint egy vadállat kezdhethetne el bögni, én meg reménytelenül, riadtan csitítanám.

Klakk!... Klakk!... Klakk!...

A kicsik össze-összenéznek idelent, az előbb még csak lopva villant egymásra a szemük, most már nyíltan hunyorognak és mosolyognak, míg ki nem robban belőlük a féktelen, hangos kacagás.

Élveznem kellene igazából, ahogy csengő, tiszta hangjuk előbugyog, de én már egy kínban vagyok. Hát még mikor látom, hogy egyre jobban felbátorodva, már ők is ugrálni és rugdalódní kezdenek. Andris meg feláll a kályhán, úgy zörgeti-dübörgeti a nikkelezett rácsos tetőt.

Vége. Nem bírom tovább. Pannit átteszem Anyja karjába, és hirtelen rántással leszedem Andrist a kályháról. Nem kiabálok, annyi lelkierőm még van, csak a fülébe sziszegem:

– Itt maradsz melletttem. Ha megmozdulsz, agyonütlek!

Petyót rakom fel helyette a kályhára, nyílt színen ő szeret jó fiút mutatni, tán megül békén. Aztán visszaveszem Pannit, de Andrisnak is fogom fél kézzel a vállát.

Elszontyolodva álldogál, így nehéz lesz újabb vállalkozásba fognia.

– Jól van – mondom neki. – Akartam nektek bodzapuskát csinálni, most már nem csinálók.

Ez szemmel láthatólag megrendíti. Hagyom, hadd töprengjen el egy kicsit a gyászhiren, aztán tovább facsaram a szívét. Nagy gusztussal mesélem el, hogy is megy az a bodza-

puskakészítés, amiből most már nem lesz semmi. Petyó és Kisdombi is feszülten fülel a háttérből.

Egy sikoly... Ha nem is velőtrázó, azért félelmetes. Aztán csitt-csatt. Aztán üvöltő gyereksírás. A Gergőé.

Mi történt?

Újabb tragédia.

Én már csak azt látom, hogy Ildikó mamája erősen fogja a csuklóját Gergőnek, az pedig visít, hánykolódik, toporzékol, mindenáron szabadulni akar. Andris mint az őrült ugrik oda, két kézzel rángatja a néni innenső karját, és ordít: – Eressze el! Eressze el! – Kisdombi meg egyenesen a hasának esik a négyéves öklével. – Ne bántsa! Ne bántsa! – Petyó is feláll a kályha tetején, felemelt karjait rázza, s úgy sivalkodik, mintha a bőrét nyúznák.

Néhány pillanat múlva Gergő a karomban van, a néni is már csak utócsatározásokat folytat Kisdombival. Lassan minden világossá válik.

Gergőnek sikerült suttyomban kinyitnia az alsó kályhaajtót. Összeviszsa kormozta magát, majd Ildikó rózsaszín ruháján is rajtahagyta a tenyere nyomát. A kislány felsikoltott, mamája pedig első mérgében rápaskolt a bűnös kezekre, de Gergő csuklóját azután sem eresztette el, nehogy a maradék kormot is beléjük kenje. Mire a fiam...

Minderre magamtól jövök rá, hisz a bűnjelek nyilvánvalóak. A mama liheg a felindulástól, de egy szót se szól.

Már a férje is áll (épp a válláig ér). Fogják a szatyrukat. Némán húzódok félre, hogy kinyomakodhassanak az ajtón, át a kocsi másik felébe.

A gyerekek ezalatt megrohanják a szabaddá vált ülőhelyeket. Nincs már semmi baj. Semmi, semmi.

Bámulnak ki az ablakon, nézik az elrohanó fákat, bokrokat, sziklákat. Beleszédül a fejük. Robog a vonat a zöld messzeségbe. Egymásra nevetnek. Mennek üttörővel. Boldogok.

Nekem hideg verejték csurog a hátamon.

1958

A halál partjain

Tudja-e egy gyerek, mi a halál? Vagy sejti-e legalább?

Mikor a feleségem édesanyja meghalt, utána sokat emlegették a fiaim. Tüdőrák vitte el szegényt néhány hét alatt, október elején temettük, előző nyáron még többször járt nálunk, mindig nagy csokor mezei virággal. Andris se volt még akkor hároméves, Petyó alig másfél, de a „virágos nagymamát” gyakran szóba hozták. Petyó tán csak szajkó módra, lehet, Andris azonban már mély töprengések között:

– Meghalt? És most mit csinál?

– Fekszik. Lent a föld alatt.

– És nem tud kijönni?

– Nem is akar. Alszik.

– De aztán fölébred, ugye?

– Ő már, szegény, sose.

– És ha én fölébreszteném?

Ilyenformán heteken át. Hogy a halottak el is porladnak a földben, azt akkoriban még nem közöltük velük, sőt azt hiszem, később sem. De évek múltán egyszer csak kiderült, hogy tudják, s nem veszik a szívükre.

A haláltól se látszottak félni. Óvatlan pillanatokban kimásztak a terasz korlátján át a ház kerítetlen, lapos tetejére, nyugodtan sétáltak, ugráltak a legszélén. Képesek voltak még Gergőt is kivinni. Egy ügyetlen lépés, csak botoljanak meg, vagy lökjék meg egymást véletlenül, s három emeletet zuhanhatnak, végük.

Többek közt azzal töltötték kedvüket, hogy mindenfélét ledobáltak. Öklömnymi nagy faépítőkockákat, kilós mágnespatkót, a finn törömet (ott is maradt a házmesteréknél mint gazdátlan talált tárgy, nem mertem soha bevallani, hogy az is tőlünk pottyant le), jókora darab törött ablaküvegeket...

Az üvegekkel majdnem fejbe is vágta egyszer valakit. A földszinten lakó egyik fiatalasszony épp alattunk ment el a

ház tövében, egy lépés híja volt csak, hogy a lába elé, és nem a fejére esett a nagy darab üveg.

Ezért nagyon kikaptak. De legközelebb már megint meglátja őket odalentről a házmesterné, Vati néni, amint a tető szélén ólálkodnak. Rájuk se mer kiáltani, kotródjanak be, nehogy rossz helyre lépjenek riadalmukban, le a semmibe. Rohan fel a harmadik emeletre, óvatosan be akar kopogtatni, de akkor meghallja a teraszról, az üveges ajtón át Joli süvöltő hangját (Joli a napközbeni gondviselőjük volt akkoriban, míg Anyja főiskolára járt):

– Megálljatok! Most hozom a baltát. Megmondtam, ugye? Ha még egyszer kimentek, levágom a lábatokat. Ugye megmondtam?

Szeppent csend. Majd Petyó szólal meg, őszinte érdeklődéssel:

– Mind a kettőt?

Vati nénit azonban ez már nem izgatja. Ő nyugodtan sarkon fordul. Ezek szerint már bejöttek a tetőről.

De hallván, hogy megint kiszöktek, én is előveszem őket este.

– Hát nem értitek, hogy leestek egyszer? Hogy meghaltok? Azt akarjátok, hogy kanállal kaparjanak össze a földről? Szétlapultok, mint a palacsinta!

Szándékosan használok ilyen szemléletes képeket. Hátha ez hat rájuk.

Kisdombi hirtelen felvihog. Rögtön utána a többi is.

Rájuk bámulok. Nem értem. Elment az eszük?

A hangos kacagástól elfúlva kiabálják:

– Palacsintává lapulunk! Hahaha! Szétlapulunk palacsintává!

Akkor eszmélek rá, micsoda pompás viccet mondtam – az ő fogalmaik szerint. Petyó mint palacsinta. Vagy Andris. Vagy Kisdombi. Meg kell szakadni!

Ha hinnének a halálban, nem nevetnének. De nem hisznek. Mint többé-kevésbé minden gyerek, ők is még az öröklet öntudatlan, boldog mámorában élnek. Ha van is halál, nem igazán komoly. Szívük szerint szólnak a mesék, ahol a

miszlikbe aprított királyfi az életvízzel meglocsolva talpra ugrik, hétszerte szebben, mint azelőtt, vagy ahol a tündérek tavába dobott rózsából ismét eleven Iluska válik. Ujjonganak:

– Visszaélt az Iluska! Visszaélt!

Gyerekkoromban én majdnem meghaltam egyszer diftériában. Kint a pusztán betegedtem meg nagyapáméknál, s mire rájöttek, mi bajom, s ki tudták hozni Üllőről az orvost, épp-hogy késő nem lett. Ötéves lehettem. *Az az érzés* később is sok nyomasztó álmomban visszatért. Mintha valami mérhetetlen nagy, vastag dunyha nehezednék rám, és húzódnék fel a testemről a torkomra, számra, szememre, borítana be lassan mindenestül. De a terhe nem kívülről, hanem belülről nyom, a fejem mintha eleven ólomkásával vagy mivel volna telve, mely érzi a saját iszonyú súlyát és tompa tömörségét, és úgy szorítja az agyam, hogy nem bírom, nem kapok levegőt, megfulladok. De nem fáj már ez se, semmi se fáj, a testem nem is érzem, csak a fejem zúg, s telik meg még jobban, egészen azzal a vak, süket, tompa *nehézzel*...

Ami talán a halál. De ezt a nevet csak most adom neki. Akkor azoknak a névtelen, homályos titkoknak az egyike volt csak, amelyeket a gyerekszív magában hordoz, de soha nem tud érthető szavakba önteni.

Ilyen kimondhatatlan titkai a fiaimnak is lehetnek. Valami efféle válthatta ki belőlük, gondolom, az éjszakai őrült zokogásokat is két-három éves korukban.

Hogy éjnek idején hol ez, hol az sír fel, hol ugyanaz tízszer, az hagyján. Néhány susogó szó, csók, simogatás a sötétben, s alusszák tovább az igazak álmát. De mikor hiába minden!

– Mi bajod, édes, miért sírsz? Itt van Apja nálad! Fogom a kezed. Én fiam vagy, tudod. Ne sírj, no! Jaj, mondd már, mi bajod? Pisilni kell? Gyere, megpisiltetlek – s fölemelem a tehetetlen, minden pillanatban összecsucolni készülő testét, odatartom a bilit...

De csak zokog tovább kétségbeesetten, már a többiek is felnyögnek, ébrednek, mit csináljak vele? Ölembe veszem, ringatom, becézgetem, de nincs magánál, nem érti, nem hall-

ja, még most sem ébredt fel, álmában vonít, és folynak a könnyei.

– Nyughass már, Gergőké, az Isten áldjon meg! Mi kéne, mondd? Nem hallod? Ébredj már! Hát azt akarod, hogy megverjelek? Ne légy már olyan rossz!

Nem rossz ő, szegény, csak nincs eszénél. Kedvem volna megrázni, kíméletlenül, erősen, hogy magához térítsem, de hátha csak még jobban megriadna. Már rég felgyújtottam a villanyt, a többi gyerek nyöszörögve, pislogva ül fel sorra, neki is nyitva van a szeme, de nem lát, nyitott szemmel alszik, és őrzöng tovább.

Ott állok meztéláb, egy szál hálóingben, ahogy kiugrottam az ágyból, tél van, majd megfagyok, s már én is bőgni szeretnék a tehetetlenségtől. Letegyem? Hagyjam a maga kínjára? De hát mi bánthatja? Mi baja lehet? Beteg?

Nem, nem, a többieknél se betegség volt ez, másnap felébredtek jókedvűen, egészségesen, s nem emlékeztek semmire. Ilyenkor a lelkük mélyéből szakad fel valami, ami máskor nem lel kifelé utat, s egyszerre elemi erővel tör ki, s gyötri, rázza őket...

Ma se tudom, mi lehetett az. Valami ősi, állati félelem, melyben rég elporladt nemzedékek üvöltöttek fel újra a kései kis utód torkán át? Ki mondja meg? Vagy talán a körülöttük röpdöső halálból éreztek meg egy szárnysuhintásnyit vergődő álmaikban?

Mert mi egy gyerekélet? Egyetlen végzetes pillanat, és úgy elsodródhat, mint szélben a pihe. S lehetetlen, hogy titkon, legbelül ezt ne sejsék ők is, akiknek százszor érzékenyebb a lelke, mint a mienk, fásult felnőtteké.

Az anyémek még mind megvannak. De erről nem én tehetek, se az anyjuk, se más: a gyerekekre lehet vigyázni (az se könnyű), de megőrizni őket nem lehet. Vagy megmaradnak, vagy nem.

Dombi egyéves se volt, amikor egy tízfilléres akadt a torkán. Anyja vette észre, hogy fulladozik. Felkapja az ölébe, rázza, hátba veregeti, torkába próbál nézni, de ijedtében nem

is sejti, mi baja lehet, hogy nyelt-e valamit (a pénzről nem tudhatott persze), vagy csak a gyomrából jött fel a megevett étel, és az ment cigányútra, ahogy hanyatt feküdt. Csak azt látja, hogy tátog és vonaglik, hogy vörös az arca, és már elké-kül. És ő csak tartja elszörnyedve, szölongatja, de fogalma sincsen, mit csináljon vele, pedig tudja, hogy egy-két perc, és ott hal meg a karjai között. Vagy tán nem is tudja, hisz már ő is magánkívül van, végső kínjában kiáltozni kezd, s akkor beszalad egy néni, egy pillanat alatt megérti, mi a baj, elkapja a gyereket, megfogja a lábát, megrázza fejfelé, torkába nyúl, s a jobb keze mutatójával kihalássza a pénzt. A tízfil-lérest.

A néni özvegy tanítóné, aki egy kis szabolcsi falu népének volt valamikor igazi orvos híján az orvosa, s történetesen ehhez is értett. De ha nincs ott? Vagy ha ez esetben ő is épp-oly tehetetlen, mint Anyja szegény, az akkor még alig húsz-éves gyerekasszony?

A pénzt Andris adta oda a kicsinek. Miért? Maga se tudja. Odaadta.

Később Andris is nyelt pénzt. De már akkor ötéves nagyfiú lévén, nem tízfillérest, hanem egyforintost. Jön ki a szobából és jelenti:

– Anyja, forintot nyeltem. – Nem büszkén mondta, inkább egy kicsit ijedten.

Anyja mindjárt kiált értem. Együtt fogjuk vallatóra:

– Biztos?

– Biztos.

– Lélegezz egy nagyot! Tudsz lélegzeni?

(Mélyet szusszant.)

– Tudok.

– Nem fáj sehol?

(A torkát mutatja lent, az ádámcsutkája alatt.)

– Itt egy kicsit.

– Nem nagyon?

(Fejét rázza.)

– Nem.

Tejet itatunk vele gyorsan, meg tört krumplit etetünk, aztán folytatjuk az inkvizíciót:

– Honnan vetted a forintot?

– A szekrény tetejéről. (Akkoriban a konyhaszekrény párkányán gyakran hevert egy-két forint, váratlan apró kiadásokra.)

– És biztos lenyelted? Nem gurult el valahova? Gyere, nézzük meg!

Megnézzük, de nincs, és ő csökönyösen vallja, hogy a szájába vette, és véletlenül lenyelte.

Tovább etetjük, most már puha kenyeret is adok neki, előbb aprócska falatokat, aztán egy kicsit nagyobbakat.

Nincs azért egészen jól ez a gyerek. Néha öklend egyet-egyét, meg erősen nyáladzik. Talán a forint recés pereme horzsolta fel a nyelőcsövét. De hát az a fő, hogy már a gyomrában van. Onnan csak kijön.

– Adjunk neki ricinust?

Anyja elérte, hogy én el akarom vetni ezzel az egész forintnyelés gondját. Határozott kijelentőmódban feleli:

– Azonnal leviszed a Jánosba, és megröntgenezteted. – (A János-kórházba tudniillik.)

– Ne viccelj már! Minek?

– Akkor én viszem le!

– No jó, akkor inkább leviszem én.

Háromnegyed óra múlva a Jánosban vagyunk. Eldadogom a röntgenes doktornak, mi történt. Nézi Andris gyomrát, sehol semmi.

– Fordulj, fiacskám, oldalt, apukád felé.

Fordul szegény erre-arra, amerre mondják, de hiába.

– Tessék talán a nyelőcsövét is megnézni – mondom a doktornak bizonytalanul.

Kissé ingerülten felel:

– Megnézzük azt is, természetesen... Negatív, az is negatív.

Érzik a hangján, hogy nem hisz már az egészben. Rossz tréfa.

– Mikor történt az eset?

– Körülbelül másfél órája.

– Lehetetlen, akkor itt kellene lennie.

Hirtelen eszembe jut, hogy valamikor gyerekkoromban milyen vaklármát csinált a nagyobbik bátyám egy gombostű miatt, amit állítólag lenyelt. Töméntelen sok krumpli megegetése után apám lélekszakadva, halálos izgalomban vitte a legközelebbi vonattal Pestre, hogy megröntgeneztesse; ha kell, azonnal megoperáltassa – s nem volt a hasában a tű.

Mentegetőzni kezdek:

– Elnézést kérek. Sajnos, mi elhittük neki. Máskor nem szokott ha...

– Megvan! Itt van! Ez igen! Jöjjön csak! Látja? Itt a nyelvőcsövében!

Örül, mint horgász a kövér potykának.

– Fiacskám, most ne mozogj. Így állj szépen, ahogy most vagy.

Pontosan élével látszik a forint. Jól kivethető, szürke árnyékot vet az ernyőn. De csak ebből a nézetből, ahogy negyed fordulatan áll Andris. Se előlről, se oldalról nem lehet látni: az alumínium sokkal jobban áteresztí a röntgensugarakat, mint a vas.

Nézzük. A doktor gyönyörködve, én iszonyodva. Ha Anyja meg nem köti magát, el se hozom a szerencsétlent. S ez az orvos is már majdnem elküldött. Vittem volna haza, torkában a pénzzel. Amit eddig evett, lecsúszott mellette. De csak nyeljen le egy nagy falat héjas kenyeret vagy húst...

Érzem, hogy reszket a térdem.

Odalépek Andris mellé, megfogom a kezét. Mire megszólal a sötétben, susogva, boldogan:

– Ugye, Apja, én nem hazudtam?

– Nem, nem – susogom vissza meghatottan –, te nagyon okos, jó gyerek vagy.

A doktor, ha hallotta, el is tűnődhetett: mi a fenének dicsérem úgy ezt az ostoba kölyköt, aki képes volt forintot nyelni?

De ha neki is van gyereke, talán megértette.

A többi már nem érdekes. Az Üllői úti orr-, fül-, gégeklínikán operáció nélkül is ki tudták venni a pénzt az úgynevezett aligátorfogóval. Leszíjzták Andrist a műtőasztalra, ordított, hörgött, vergődött szegény, csurom verejték volt, mire jó negyedóra múlva feloldozták.

A forintot nem adták ide. Elhelyezték a klinika házimúzeumában, a röntgenlelettel együtt. De utoljára még megmutatták Andrisnak.

– Nézd, ezt nyeltesd le!

– Tudom – bólintott búsan, jelezve, hogy nem mondtak ezzel újságot neki.

– Milyen kis buta vagy, látod. Vettél volna inkább fagylaltot rajta, azt etted volna meg.

Ezt a jó tanácsot követni is akarta, mindjárt hazafelé menet. Egész úton nyaggatott, hogy vegyünk „fagylajt”, csak egy forintosat. Vagy legalább egy ötvenfilléreset.

Kegyetlenül megtagadtam. Még mit nem! Ha meghallja a többi, hogy Andris jutalmul még fagylajt is kapott, nem fogunk ki otthon a pénzevőkből.

Igy is már restelkedve írom ide, hogy jóval később Gergő is nyelt egy húszfillérest. Neki szerencsésen lecsúszott a gyomrába. Nézi a doktor a röntgenen.

– Van itt még más is – mondja.

– Csak nem?!

– Igen, egy gomb. Látja? Ezt is ma nyelhetette.

No, gondoltam, most már igazán csak az hiányzik, hogy nyitott bicskát is nyeljen valamelyikük, mint a török császár strucca Debrecenben.

Hát azt épp nem, de nadragulyát evett Andris.

Szüleim felvitték magukkal Mátraházára két hétre. Egy hét se telt el, egyik este – már későre járt – felhívott telefonon az előbb említett bátyám. Kíméletesen köntörfalazott.

– Te, interurbán beszéltünk Mátraházával.

– És mi újság? Jól vannak?

– Csak Andris nincs egészen jól.

– Mi baja?

– Ők se tudják pontosan.

– De mégis? Beteg?

– Olyasféle. Te, azt hiszem, legjobb lenne, ha elmennél Gyöngyösre.

– Gyöngyösre?

- Igen, ott van a kórházban. Rosszul lett.
- És kórházba kellett vinni?
- Úgy látszik. De remélem, hogy nem... hogy sikerül, és...
- De hát mi történt? Csak nem akar meghalni?

Csönd. Szinte hallom, ahogy lázasan gondolkodik, mit feleljen, aztán kimondja:

– Nyolc óra körül még nem volt eszméleténél. Valami mérgezés. Ebéd után vitték be autón. Azt mondták, ne ijesz-szelek meg nagyon, de lehet, hogy életveszélyben van. Az orvos se tud semmi biztosat.

Anyjának nincs szívem többet mondani: Andris nagyon elrontotta a gyomrát Mátraházán, hajnalban érte megyek, megnézem, és talán haza is hozom.

Lefekszünk, elalszom, de éjjel felébredek. Anyja itt szuszog a vállamon, nyugodtan, mélyen, melegen. Az ablak félig nyit-va: beömlik az éjszaka csöndje. Messziről mintha gyereksírás hallatszanék. Pruzsinszkyéknak lenn az első emeleten kicsijük van. Az sírna?

Fülelek.

Egyszer csak megdermed a szívem. Mintha a mélységes semmibe zuhannék. Most hal meg. Most – érzem –, ebben a percben, s őbenne sír fel még utoljára a lélek, meleg fészék-ből kiszakadva. Nem is messziről hallom, itt sír már bennem. Az utolsó pillanatokban ide tért vissza, ahonnét kivált, hátha itt még menedékre lelhetne. De a teste ott fekszik egy ágyon, hanyatt, holtra válva, és nincs segítség. Látom – mintha fölébe hajolnék – csapzott szőke haját, csukott szem-pilláit, sápadt arcbrőét, nyúlnék oda, hogy megsimogassam, de béna a kezem. Érzem, már nem él. Olyan iszonyú hideg, hogy ha hozzáérek, én is azonnal agyondermedek. Szívem még felkiált: – Andriskám! – de a fülem már nem hallja, kegyetlen érzéketlenség fog el, teljesen száraz a szemem. Nem is tudnék már sírni, hűvös ésszel gondolkozom, milyen lesz az élet *nélküle*, Petyó lesz a legnagyobb fiam, és szeret-ném magam utálni ezért, de úgy kihűltem, hogy ezt sem érzem, csak az agyam közli gépiesen...

Andris pedig közben csakugyan a végső krízist élte át a gyöngyösi kórházban, túl az elkésett gyomormosáson, a mérgezett vérét hígító sós-vizes injekciókon és egyéb bökdöséseken, melyekből mind semmit sem érzett, túl mindenen, de még innen *azon* a határon, fél lépéssel, vagy még annyival sem, soha senki meg nem mondja. De ahonnan akkor visszatért, onnan már kevesen térnek vissza.

Mire másnap reggel megláttam, már magánál volt. Fehér arcából kisütöttek nagy fekete szemei. Az ajtó mögül lestem meg egy percre. Nem volt szabad bemennem hozzá. Árthatott volna neki az izgalom.

Akkor tudtam meg azt is, pontosan mi történt. Sétálni voltak néhányan előző délelőtt. Andris, az örök nyughatatlan előre-hátra rohangált, s meglátott egy növényt, vastag szára volt és szép nagy, üdezőld levelei. Elfogta a tavaszi zöldétség – április közepe lehetett –, szárazul letépte, és elkezdte rágcsálni. Nadragulya volt. Frissen sarjadt levelei tele méreggel.

Dél körül már bágyadozott. Nem akart ebédelni se. Azt mondta, álmos. Tán el is aludt kicsit. Aztán elkezdett rángatózni, görcsösen kapkodni a kezével, komikus, merev mozdulatokkal. Akkor már tudták, hogy baj van. Autóval vitték be Gyöngyösre. Mire odaértek, elvesztette az eszméletét. A lerágott, vastag szár szerencsére megvolt, hazavitte magával a délelőtti sétáról, s a gyöngyösi kórházban felismerték. Atropa belladonna. A benne levő *atropin* fontos gyógyszer, de nagyobb dózisban halálos méreg. Egy ilyen vékony kis gyerektestnek nem sok kell...

Lehet, hogy Andris sokat fog kínlódni életében. Aligha született nyugodt boldogságra. Ő a mi „fájdalmas fiunk”. Szertelen, örök lázadó természet, aki azonban gyöngye lesz ahhoz, hogy győzzön. Mert egyúttal érzékeny, töprengő, fáradt fajta, nem küzdelemre termett. Rohanni hajtja a lelke, s elbotlik a saját lábában.

De én már gyerekkoromban sem akartam megérteni, és gyűlöltem azt a mesét, amelyben az utasembernek öltözött istenangyala a hídról a folyóba löki a pici gyereket, akiről

szerinte meg van írva: gonoszságra nőne fel, saját szüleinek lenne a gyilkosa. Ha megöli, csak jót tesz vele, így a mennybe jut.

Én még azt a kis békát is sajnálom, akit elsőnek szült Anyja, hat és fél hónapra, holtan, véznán, mindössze hetven dekásan. Kislány lett volna. Kati.

S hiába jósolja az eszem Andris felnőtt boldogtalanságát, a szívem mélyén abban se hiszek. Nincs megírva senkinek a sorsa: változatok végtelenjét kínálja az élet. Lehetőségekkel és kockázatokkal teljes – épp ez a gyönyörű benne.

Még akkor is, ha végül elveszünk.

1958

Hol ez a gyerek?

– Gyerekek, hol a Gergő? – kiáltok le az ablakból az udvarra, mert csak a három nagyobbat látom.

Abbahagyják a kergetőzést, megállnak, néznek körös-körül.

– Az előbb még ott volt – mutat Petyó a drótkerítés felé.

– És nem láttátok, merre ment? Dombikám, te se láttad?

A fejét rázza.

– Kiáltsatok egy nagyot! Gergő! Egyszerre!

Ezt kell csak mondani nekik. Olyat kiáltanak, hogy bele-rezdülnek az ablakok.

– Még egyet! – De Gergő nem felel. – Még egyet!

Negvedszer már nem merem kiáltatni őket, tekintettel a

ház érzékenyebb lelkű lakóira. Különben is hiába. Rohanok le hozzájuk.

– Petyókám, biztos ott láttad?

– Biztos.

Megnézem azért még gyorsan a ház háta mögött is, a kertben, de nem, a kerítésen kellett kimennie. (Mióta nekifarolt egy teherautó, az jár ki-be rajta, aki akar.)

A Pipiske utca azonban, ezt már odafentről is láttam, végig üres, tehát rég túl jár a Rege-ház sarkán. Utána!

Hisz ha csak egyfelé mehetett volna! De a saroktól három irányba visz út: a Fogaskerekű fenti végállomásához, a Széchenyi-kilátóhoz és le a Svájci lépcsőn, a Szabadság-hegyre.

Lógó nyelvel, nyilalló derékkel, holtra izzadva érek jó negyedóra múlva a Fogashoz. Megjártam közben a másik két utat, addig ide küldtem előre a gyerekeket, nézzenek körül. Múltkor itt találtuk meg, jött nézni az érkező-induló kocsikat, sőt egy szemtanú állítása szerint fel is akart szállni az egyikre, de a kalauz lekergette.

De most nincs itt se. Sehol sincs.

Két és fél éves.

Állok zihálva, néz rám a három gyerek. Most mi lesz?

– Gonosz Gergő – állapítja meg Andris ravasz, cinikus képpel. Lerí róla, hogy igazában együtt érez vele. Éljen, sikerült megint egy jó heccet csinálnia! S végül majd vigyorogva előkerül.

– Te vagy a gonosz – mondom. – Nagy laklik, és nem tudnak a kicsire vigyázni. Most hol keressük? Meglátta biztos egy idegen bácsi az utcán, és elvitte magával, a saját fiának.

Petyónak működni kezd a fantáziája.

– És ha Gergő attól is megszökik és visszajön?

– Nem tud visszajönni, mert eltéved, elfárad, és leül a járda szélére, ott sír, hogy „Anyja! Anyja!”, mert éhes, és nem ad neki senki se enni. De mi nem halljuk, olyan megszűs van.

Látom Andris szemén, hogy ez őt is megihatja. Kisdombi meg majdnem bőg. Csak Petyó kérdezősködik tovább hűvös nyugalommal:

– És akkor éhenhal, és eltemetik?

– Nem, mert most megkeressük, és hazavisszük ebédelni.

Időközben kifújtam magam egy kicsit, és haditervet főztem ki. A kilátó, illetve a Svájci lépcső felé aligha ment, nyomára akadtam volna. Vagy ha mégis, akkor már úgyis mindegy, valahogy majd csak hazakerül a rendőrség révén mint talált gyerek. De valószínűbb, hogy erre jött, a Fogas felé, és itt tekereg valahol, az úttörővasútig terjedő ligetes-bokros területen.

Vasárnap volt, szép nyári vasárnap délelőtt, nyüzsögtek a hegyen a kirándulók. Sétáltak, labdáztak, pokrócokon heverésztek, élvezték a jó időt. Köztük egy-egy idefenti ismerős.

– Gézám, nem láttad véletlenül a Gergőt?

– Melyik az?

– A legkisebbik fiam, ismered te jól, olyan irtó szőke és kék szemű.

– Jaj, az édes pofa! Mi van vele?

– Megszökött. Te, segíts már keresni egy kicsit! Itt lesz valamerre. A gyerekek majd kiáltozzák a nevét, te meg fi-gyeld, nem bújik-e elő, jó? Én elrohanok addig az úttörővasúthoz, hátha oda ment...

A végét már futtomban mondom. S nem is járok túl messze, felvisít a kórus a hátam mögött:

– Geergóóó! Tékeergóóó!

Ezt a szöveget nyilván Géza sugalmazta. Mindegy, no! Ha cirkusz, legyen cirkusz.

Lesz is. Mire visszaérek a vasúttól, Géza egész kis különítményt szervez hegyi ismerőseiből. Mérnökember, ért az ilyesmihez. Igazságosan szétosztja köztük a terepet; akinek jut Varga-gyerek, az azzal megy, a többi maga kiabál, ha akar. Csak az a fontos, hogy nézzenek be jól minden bokor mögé.

Már jó húsz perce tart a hajtóvadászat, mikor egy diadalmas női sikoly dobbantja meg a szívemet.

– Megvan! Hol vagytok? Megvan!

Messziről kiált, a liget másik végéből, de érthetően, tisztán.

Visszakurjantok neki, és gyorsan arrafelé csörtetünk Gézával. Ez a Zsuzsa lesz.

– Hó, hahóóó! – hallik jóval közelebből, úgy látszik, ő is

futva jön felénk. – Hó, hahóóó! – S már ki lehet venni egy síró gyerekhangot is, de olyan furcsán sír ez a kölyök, csak nem történt valami baja?

Meglátom őket. Majd összeesem. Zsuzsa ölében ott bög egy vadidegen gyerek.

– Anyu! Anyu! – üvölt magánkívül a nyomorult, s hányjavi magát, Zsuzsa alig bírja tartani.

Szőke ez is, mint Gergő, a szeme is kék, de különben csöppet se hasonlít hozzá. Már itt ordít a karomban, ide lökte Zsuzsa egy pillanat alatt, mielőtt tiltakozhattam volna, gondolta, hogy íme, most következik a gyönyörű jelenet, a megtalált gyerek és a megtalált apa egymás kebelén, kacagás, csókok.

Annyira nem jutok szóhoz, hogy Géza meg is előz.

– Te, ez nem a Gergő! – mondja Zsuzsának, mire az elsápad, kinyitja a száját, de nem szól, néz rám, szinte könnyörögve, hátha megcáfolom: persze, hogy a Gergő, Géza rég nem látta, nem jól emlékszik rá... lám, már csitul is a kicsi, nem dobálja úgy magát, mint az ő ölében.

Megérezhette rajtam szegényke az apaszagot, mert csakugyan igen gyorsan lecsillapodott.

– Hogy hívnak, kedves? – kérdezem tőle. Kicsit még hüppögve, de félreérthetetlenül feleli:

– Bécike.

Önkéntelenül Zsuzsa arcára nézünk, Géza is, én is, és egyszerre kezdünk el hangosan röhögni. Bécike megijed, újra felsír. Zsuzsa pedig élni próbál a kitűnő alkalommal, és mintha vérig volna sértve, szó nélkül megfordul, elindul hazafelé.

Géza azonban elébe áll.

– És a gyerek? Azt ki viszi haza? Azt se tudjuk, honnan hoztad.

– Ott az a nagy tölgyfa, látod? Azon túl van mindjárt három mogyoróbokor, ott bögött magában. Vigyétek oda, tegyétek le, s akkor ott lesz, ahol volt. Azt hiszed, elhozom, ha van vele valaki? Én se vagyok azért olyan marha, hogy a más kölykét ellopjam!

Cingár kis fekete fiatalasszony ez a Zsuzsa. Nincs neki gye-

reke, ezért is veszi tán úgy a szívére, hogy gyerekügyben ilyen balkezesnek bizonyult. Mintha a meddősége miatt nevetnénk ki ocsmányul, gőgösen, mikor úgyis ez az élete legmélyebb fájdalma.

Géza is megérzi hangjában a keserűséget, hogy igazából sértődött meg. Hagyja elmenni.

Jobb is. Bécike mamája, mire ráakadunk, vérben forgó szemekkel, megvadult anyatigrisként keres egy „zöld ruhás, alacsony, sovány fekete nőt”, akit látott valaki, hogy felkapta a kiscsit és elrohant vele, hiába hánykódott és sivalkodott szegény...

Gergő ellenben nincs sehol. Se égen, se padláson.

Sorra jönnek vissza a kutatókülönítmény tagjai, kókadtan, reménytelenül. Mindent végigfűrkésztek. A három nagyob-
bik fiam is már egészen belerekedett az üvöltözésbe.

A fák és bokrok mögül viszont egyre hallani vékonyabb-
vastagabb gyerekhangokat, erről is, arról is:

– Geergőőő! Tekeergőőő!

Géza legyint.

– Ezek idegenek. Ezzel szórakoznak.

Zsuzsa férje, Berti, aki nem ment haza a feleségével, eset-
lenül próbál tréfálkozni:

– Egy gyerek ide vagy oda, mit számít az Vargáéknál?

De nem nevet rajta senki. Rossz vicc ez most, mikor titokban
úgyis mindenki arra gondol, hátha valami komoly baja esett a
kölyöknek. Leballagott talán az Istenhegyi útra, ahol járda
sincs, csak csúnya kanyarok, s egymás után száguldanak el
ilyenkor az autók. Vagy itt a golfpályán, a televízió építkezésé-
nél bukott bele az egyik gödörbe. Vagy a hegy hátulja felé té-
vedt, ahol annyi a nyaktörő lejtő, a szakadék, s vad kutyák vicso-
rognak egy-egy magányos ház körül. Vagy...

– Biztos, hogy erre jött, a Fogas felé? – kockáztatja meg
valaki.

– Dehogyan biztos – felelem mogorván. – Annyit tudok,
hogyan kijött a kerítésen.

– Meg tudja mondani a nevét, ha kérdik tőle?

– Csak azt, hogy Gergő.

– És hogy kinek a fia?

– Arra csak azt mondja: „Apja fia, Anyja fia.” A Pipiske utca helyett meg mindig Pipike utcát mond. „Hol lakol, Gergőkém?” „Pipike utca négy.” Lesz olyan jó lélek Budapesten, aki elindul, hogy ilyen nevű utcát megkeressen?

– Odaadják egy rendőrnek.

– Hisz ha tudnám, hogy megtalálja valaki és odaadja. De itt a hegyen úgy elveszhetett...

Berti megint remekel:

– Kis táblát kellett volna a nyakába kötni.

– Örvet inkább – mondom –, s odaláncolni a kerítéshez.

Elérti a kesernyés gúnyt, nem szól rá semmit. Andrisék viszont felvihognak.

– Mit röhögtek?! – kiáltok rájuk ingerülten. – Nem értitek, hogy elveszett, és lehet, hogy többet meg se lesz?

Arcukra dermed a nevetés.

Géza az órájára néz. Tizenegy óra öt. Még ebéd előtt is sokfelé megnézhetjük.

Időközben egész kis tumultus támadt körülöttünk kíváncsiakból. Sose látott, ismeretlen emberek ajánlják fel, hogy ők is segítenek a keresésben. Az egyiknek motorbiciklje is van.

Hogy újabb gyerekrablások ne történjenek, pontos leírást adok Gergőről. Csontgombos, kifakult sárga vászonnadrág van rajta, előlgombolós zöld szvetter (reggel, mikor lejött, még hűvös volt), rövid ujjú, fehér kötött ing. Barna cipő, az orrát jól lerugdosta, s nem tudom, milyen színű zokni, de nem is fontos, úgyis mindig a cipőjébe csúszik.

Mire mindezt elmondom, Andrisék már ott somfordálnak a motoros bácsi körül, aki busa szemöldökű, de igen barátságos, javakorabeli férfiú. Egy szavukra kész magával vinni őket az oldalkocsiban, ha én is beleegyezem.

Alig bírom lebeszélni. Ördögfiókák ezek, megőrülne velük. Nem ültek még soha motoron, megijednének, és olyan ordítást még nem hallott, mint ha ezek egyszer rákezdik. És az semmi, de képesek menet közben felállni, egymást butaságból kilökdösni. Különben is olyan forgalmas most az út.

Hátuk mögött rágalmazom szegény flótásokat, halkan, meg ne hallják. De a bácsi, sajnos, nyílt, őszinte ember, aki így tudatja velük a vészhiért:

– Nem jöhettek, fiúk, nem ereszt apátok. Azt mondja, ordítottok, meg kilöktetek egymást.

Azok be is telepedtek közben az oldalkocsiba, onnan lestek felénk türelmetlenül, mikor jön már a bácsi, ül fel ő is, hogy elinduljanak –, s akkor jön a hidegzuhany.

– Nem is igaz! – üvölt fel Kisdombi olyan kétségbeesetten, hogy magam is megdöbbenek. A másik kettő nem szól, de úgy néz rám, fájó-sótéten, hogy alig állom a tekintetüket. S csak ülnek, nem mozdulnak.

– Na, szálljatok ki szépen! – noszogatom őket szelíden. – A bácsinak sietnie kell, hogy gyorsan megkeresse és hazahozza Gergőt.

Megvillan a szemük. Értik. Gergő motorral fog megjönni, boldogan. Őket meg leszedem.

Nem, nem, nem!

– Egy-kettő! – mondom már keményebb hangon. – Kiszállni! Vagy én ráncigáljalak ki?

Meg se moccannak. Látom, hogy görcsösen kapaszkodnak az ülésbe, az oldalkocsi peremébe, egymás karjába, amibe csak meg lehet fogódzni. Végsőkéig el vannak szánva mindenre.

Sok a néző, nem akarok botrányt.

– Gyertek, no! Tudjátok, mit? Amiért annyit kiabáltatok a Gergő után, mindegyik kap egy egyforintos fagyaltot. De őneki nem veszek, ha meglesz se, mert megszökött.

Máskor táncra kelnének örömeükben, ha ilyet ígérnék. Most csak néznek rám, némán és vadul.

Vonaton, villamoson, fogason, buszon, trolin már ültek. Hajón is. De az mind semmi. Nekik a motor a régi álmuk, mely pokoli püfögéssel röpíti majd őket, hogy lobog a hajuk, és vígan arcukba vág a szél. S most, mikor már benne kuporognak...

Én erre nem gondoltam. De már úgy érzem, nem retirálhatok. És csakugyan veszélyes lenne nyitott oldalkocsiban, ilyen forgalmas úton...

– Kifelé! – kiáltok rájuk hirtelen. – Nem értitek? Azonnal kiszálltok! – és düh cseng a hangomban, félig színlelt, de félig már igazi.

Összerezzenek a szerencsétlenek, tudják, hogy minden ellenállás teljesen reménytelen, de nem adják meg magukat. Nyúlok Andrisért, lefeszítem a kezét a kocsi széléről. Próbálom kirántani, de a két kicsi belekapaszkodik, már nem némák, ordítanak, ahogy a torkukon kifér. Fejembe tódul a vér, itt már semmi sem segít, csak gyorsan, minél gyorsabban ki velük, óriási erőfeszítéssel emelem a levegőbe egyszerre mind a hármat, ezt az egyberagadt, bőgő, visító, kapálódzó gombolyagot, és rakom le őket a földre. Közben a fejemmel intek a motorosnak, induljon, menjen, siessen, tűnjön el. Csakugyan berúgja a motort, felpattan.

– Ne haragudjon! – kiáltok utána. – Ne haragudjon!

Már el is indult, amikor Andris kitepi magát a kezem közül, utánarohan, elkapja a hátsó sárhányót, a motorbicikli megugrik – s ő elhasal az úton.

Isten csudája, hogy nem törte magát jobban össze, és csak az egyik könyökéről ment le a zománc.

Szegényletes, csúnya jelenet volt. Ha nem vagyok olyan ideges Gergő miatt, aligha kerül rá sor. Bár akkor se tudom, mit tehettem volna.

S körülöttünk ott álltak az emberek, ki az én pártomon, ki a gyerekekén. Egyik-másiknak még az is megfordulhatott a fejében: „Szegény kis elveszett kölyök! Nem csuda, hogy ilyen apától megszökött!”

A motornak már a pora is elült. Megfogom Andris kezét.

– Gyere, megmossuk a Fogas csapjánál a sebes könyöködet.

Jön engedelmesen. Már nem is ordít, csöndesen csurognak a könnyei. Akkor odalép hozzánk egy jól öltözött, idősebb nő, s félrevon.

– Kérem, én teljesen megértem önt, de sajnálom ezeket a kicsiket, hogy így csalódtak. Itt áll a kocsink a Vörös Csillag előtt, elvinném őket egy fordulóra. Mondjuk, a Normafaig és vissza.

Szeretném azt felelni, hagyjon békében, úgyis el vannak már rontva. Különben is pedagógiai abszurdum, hogy a kistestvérük bajából nekik ilyen örömük származzon. De már gyöngye vagyok, minden erőmet elvette az előbbi komédia. Jó, vigye őket. Köszönöm.

Végül még fagylaltot is esznek, bent a szálló teraszán, asztalnál ülve, nagy adagot, mint igazi, előkelő úrfiak. Elbűvölve hozza őket vissza a patronájuk: micsoda helyes, okos, illedelmes, angyali jó gyerekek ezek. Ötször is elmondja, hogy biztos megértsem, bármilyen buta volnék: ha máskor mégse ilyenek, arról csak én tehetek.

Ezt ő most bebizonyította.

Búcsúzóra még összevissza csókolja őket, aztán vidáman elrobog.

Gergőről ezalatt változatlanul semmi hír. A leghalványabb nyoma sincs.

A hegyoldalak bozótjaiban még folyik a kutatás. Másutt már nincs mit keresni.

Telefonálok a rendőrségre. Megígérik, hogy kora délután kiszállnak a helyszínre, ha addig se kerülne elő. Kérem, hozzanak farkaskutyát is.

Jóval elmúlt dél. Feleségem már vár haza ebédre. Azt se tudja tán, hogy Gergő elveszett: mikor leszaladtam a gyerekekhez, nem szóltam be neki a másik szobába, ahol épp a kicsit – Pannit – etette. Minek, hisz mindjárt jövök vissza. Most alighanem csak azért izgul, hogy szó nélkül elviszem őket sétálni, és ilyen soká maradunk.

De akkor is mennünk kell már haza.

A gyerekek fáradtak. Eleget is járkáltak, kiabáltak szegények. Kisdombi laposakat pislant, aztán el is bögi magát az álmodástól. Ölembe veszem, azonnal elalszik.

Baktatunk búsan hazafelé.

– Most mit mondjunk Anyjának? – kérdem a jobbról-balról mellettem botladozó két nagyobbik fiút. – Meghal bánatában, ha megtudja, hogy nincs Gergő.

De Petyónak másvalami motoszkál a fejében.

– És ha a farkas-
kutya megtalálja?
Akkor megeszi?

Persze, ezek hal-
lották, mit beszél-
tem telefonon.

– Dehogyan eszi –
mondom. – Az
nem igazi farkas,
csak nagyon okos
kutya.

– És az igazi far-
kasok?

– Azok még fel-
nőtt embereket is

megesznek, ha nagyon éhesek.

Bólint. Akkor rendben van. Tovább fűzheti vérszomjas
gondolatait.

Már a Rege-ház sarkán innen járunk, alig kőhajításnyira a
mi házunktól, amikor Andris hirtelen elugrik mellőlem, és
fut be az út menti füves-bokros, sziklás területre. Nézem,
merre szalad, s meglátok valami zöldet a fűvön, egy bokor

tövében, épphogy
elüt a színe a környe-
zetétől, igen, ő is azt
látta meg, felkapja,
hozza sebtében: a
Gergő szveterre.

Örülöm kéne:
végre valami nyom –
és én elborzadok. A
sziklák között, nem
sokkal arrébb, egy
üreg nyílik a hegyol-
dalban, emberkéz váj-
ta mészkőbarlang. A

szája nem nagy, de belül hosszú folyosót vágtak ki valaha: innen termelték ki a követ a közeli házak építéséhez. A folyosó jó darabig csaknem vízszintesen halad, aztán hirtelen a semmibe lép az ember, jártam benne egyszer, s én is majd lebuktam ott. Lehet, hogy bement a barlangba, és nem tudott kijönni, eltévedt a sötétben, és sírva botorkált egyre beljebb?... Géza ide is küldött kutatókat, de jól megnéztek-e mindent odabent, hisz a szvettért se vették észre fényes napvilágnál, igaz, hogy én se, délelőtt, mikor erre jártam, épp ráesett a bokor árnyéka. De odabent meg vaksötét van, lehet, hogy rendes világítószerszámuk se volt. Egy szempillantás alatt rohan át mindez a fejemben.

Haza kellene vinnem az alvó Kisdombit, és úgy jönnöm vissza, de nem akarom Anyját agyonrémiteni. Különben sincs otthon, csak gyufa meg gyertya, ide pedig jó zseblámpa kell most. Lefektetem gyorsan a kiskabátomra a jámbort, vinnyog kicsit, de aztán tovább alszik. Lelkére kötöm a másik kettőnek, el ne mozduljanak mellőle, aztán lóhalálában futok Gézáékhoz. Már leültek ebédelni, a levest eszik, de ő persze rögtön leteszi a kanalat, és jön velem.

Mire visszaérünk, csak Petyó ül ott Kisdombi mellett. Andris, azt mondja, bement a barlangba. Beordítok utána torkomszakadtából, erre ijedten megszólal: „Itt vagyok”. Ott áll néhány lépésnyire, szerencsére nem mert beljebb menni, csak ahonnan még látta a kinti világosságot. Azonnal kizavarom, nagyon zokon veszi, de már érezheti, hogy majdnem robbanok az idegességtől, hát sietve engedelmeskedik. Gézával hatolunk be az üregbe. A fiatalemberek, akik itt jártak, csak gyufával világíthattak, itt is, ott is látni félig elégett és eldobott friss gyufaszálakat. Az egész üreget végigpásztázzuk a lámpa erős fénycsóvjával, Géza előre is szalad, tán hogy megóvjon az esetleges szörnyű látványtól, s mikor a folyosó végére ér, örömeiben kiabálni kezd:

– Nincs! Nincs itt! – Hangját részvétlenül kongják vissza a holt mészkőfalak.

Kimegyünk. Most Andris is ott ül Kisdombi mellett, egy fűszállal piszkálja a füle cimpáját. Jó szórakozás, mert

oda-odakap álmában a fél kezével, de nem ébred fel. Petyó észreveszi, hogy jövünk, meglöki Andrist figyelmeztetésül, mire az gyorsan abbahagyja és ártatlan képet vág.

Nekem ez is fáj. Ha máskor csinálja, nevetnék rajta, de most végsőkéig keserít. Nincs ezeknek lelkük, hogy csak bántani tudják egymást? Gergő miatt se búsulnak. Addig törődtek vele, amíg játéknak vették az egészet, és örültek, hogy kiabálhatnak. Mióta megéreztek, hogy komoly a dolog, nem érdekli őket. Volt, nincs. Kész. Azt se bánják, ha sose lesz meg. Kis gyilkosok.

Vagy minden gyerek ilyen? Vagy én is csak hazudom magamnak a kétségbeesést, és ha végül se kerülne elő, éppígy belenyugodnék?

Alig bírok egy „köszönöm”-öt kinyögni Gézának. Erőlködve emelem fel a földről Kisdombit, amazokra rá se nézek, csak halom, hogy jönnek utánam, húzzák a földön a fáradt lábukat.

Mit mondok Anyjának? Nem tudok hazudni. Mit mondok neki?

Megyünk föl a lépcsőn. Meghallja bentről, a konyhából, fut kinyitni az ajtót. Ott áll, vár.

– Hol voltatok?

– Anyókám – kezdem mondani kinnal –, a Gergő...

Abban a pillanatban elakad a szavam, és majd elejtem a Kisdombit. Anyja szoknyája mögül vigyorgó gyerekpofa kandikál ki, telekenve paradicsomszósszal. Andrisék felvisítanak, rohannak oda, ölelik, csókolják, üvöltenek:

– Gergő! Itt a Gergő! – Egész meg vannak veszve. Andris felkapja, úgy ugrál vele. Az arcába kacag:

– Hol voltál, te bűdös? Hol voltál?! – S ott táncol Petyó is, és kiabál összevissza, mint egy háborodott, már attól félek, csakugyan megőrülnek örömükben. Kisdombi is felnyitja a szemét az éktelen zajra, aztán becsukja, megint kinyitja, nehezen ébred, de mikor megérti, mi történt, kézzel-lábbal kapálózva igyekszik lefelé az ölemből, és szalad oda ő is Gergőhöz, akit Andris közben újra letett a földre, átöleli a nyakát, mint egy szerelmes, és nagy, meleg csókokkal nyalja le arcáról a paradicsomot.

Anyja nemigen érti, mi ez, de megghatódik ő is, szótlantul nézzük őket egy-két percig. Aztán amíg megmossuk kezüket, arcukat, hogy gyorsan leülhessenek enni, szaggatott félmondatokban eldadogom neki a dolog lényegét.

– Már tizenkettő óta itthon van – mondja. – Egy házbeli kislány hozta haza.

Ez történt:

Tíz óra tájt, mikor megszökött – egy kis kitérő után az út menti bokrok közé, ahol elhagyta a szvetterét –, tovább ballagott a Rege út sarkára. Ott az egyik épületben kis mozi nyílik az udvarról, annak az előcsarnokába tévedt be, épp mikor tódult be a közönség a vasárnap délelőtti matinéra. Meglátta az említett ismerős kislányt, bevitte magával, persze jegy nélkül mint négy éven alulit. Elaludt az ölében, de előadás után felébredt, és akkor szépen hazahozta. Azon a rövid úton, úgy látszik, senki se vette észre, milyen gyereket visz.

Megjegyzem, a mozi előtt is állt valaki, mikor jött ki a nép, de a nagy tumultusban nem látta meg Gergőt. Talán a zöld szvettert figyelte, s akkor az már nem volt rajta.

Aj, fiaim, fiaim!

Most ott ülnek a kisasztal körül, négyen a négy oldalán. Esznek. A három nagyobb a levest kanalazza, Gergő a paradicsomot. Felét a nyakába csurgatja, már megint csupa maszat.

A többiek rá-ránevetnek. Jókedvűek, elégedettek. Kerek a világ, nincs semmi híja. És ők még azt hiszik, szegények, hogy nem is lesz soha.

1958

Lány, de jó

Mielőtt Panni született, szilárdan el voltam szánva, hogy megint fiam lesz. Kérdezték az ismerősök régi jó szokás szerint, mit várok.

– Természetesen fiút.

Sikerült is meggyőzőnöm a baráti érdeklődők nagy részét, hogy lányra nincs esély. Elhitték, hisz az eddigi eredmény mellettem szólt.

Azt azonban nemcsak velük nem közöltem, már magam is alig emlékeztem rá, hogy eleinte Andris is, Petyó is Kati névre hallgatott hónapokon át, míg ki nem derült a tévedés. Pannival fordítva történt a dolog: ő már legzsenébb ifjúságában a Tamás Balázs nevet nyerte. Így még az is biztosítva volt, mi legyen, ha ikerfiúk születnének.

Lánynevet ellenben még feltételesen se kapott. Anyja az utolsó napokban kezdett el nyaggatni:

– Tè, ha mégis lány lesz?!

Bárány . nyaralás

Vida Magdolna 10 éves vagyok

Budapest 1922 Maros u. 11. I. 6. ajtó

– Akkor majd adsz neki valami nevet.

Erre nem szólt, de láttam, hogy elszomorodott. Fájt neki, hogy egy-két napja van hátra, lehet, hogy kinnal megszül egy kislányt, s én majd nem vállalom. Még a nevén se vagyok hajlandó gondolkozni.

Hallgatunk mind a ketten.

– Hát legyen Anna – mondtam végül.

Erre megint furcsán nézett rám: így hívták azt a lányt, akit őelőtte akartam feleségül venni. De ez nekem is csak akkor jutott már eszembe.

– Varga Anna – mondta lassan. – Csúnya. Csupa a.

– Panni – feleltem. – Így hívja majd úgyis mindenki. – Varga Panni.

Így már jobban tetszett neki. (Az illető lánynak Annus volt a beceneve, soha senki nem hívta Panninak.)

– Panni – kószolgatta. – Nem rossz.

– Én azt se bánom ugyan, ha Magdus lesz. Csak azt te nem szereted.

Ő ugyanis Magda, és sose szerette a nevét.

– Nem, akkor legyen inkább Panni. – (A kisebbik lányunk aztán csak Magdus lett, addigra megadta magát.)

Ebben maradtunk. De ő is fiút várt azért az utolsó percig.

Két ismerősünk – két idősebb hajadon – szállt csak perbe velem. Ingerelte őket, gondolom, a fennhéjázó ábrázatom. Az egyik már felül járt a harmincon, a másik a negyvenen is, aligha remélhették, hogy még párjukra lelnek. Ki nem állhatták a női nemet lenéző férfiakat.

– Hogy lehet így beszélni? – támadtak rám. – Jaj, csak lány lenne! De jót nevetnénk!

Addig-addig, hogy kénytelen voltam fogadni velük egy doboz bonbonban. Ha fiú lesz, a feleségem kapja, ha lány, akkor ők.

De a bonbonnál is jobban örültek aztán annak, hogy igazuk lett. Ugráltak és tapsoltak örömeükben – egész nemük nevében ültek felettem diadalmat.

Én nem voltam ilyen vidám. Túlságosan beleéltem magam az

öt fiú rögeszméjébe. Mint a kótya rulettjátékos, aki már négyszer nyert a piroson, és zokon veszi, hogy ötöd-jére fekete jön ki.

Ezúttal csakugyan fekete jött ki: a négy pihés fejű, szőke fiú után Panni meglepően hosszú, fekete hajjal érkezett a napvilágra. Anyja ezt igyekezett is mindjárt felhasználni zord szívem meglágyítására:

– Látod, a te fajtád. Igazi kiskun.

Ez csakugyan nem hagyott egészen hidegen. A germán erőszakos-ságot sose szíveltem. S a negyed-résznyi német vér eddig határozott hódító törekvéseket mutatott a családban.

De a főérv mégse ez lett aztán Panni mellett, hanem hogy milyen jó. Lány, de jó.

Akinek volt már gyereke, tudja, hogy az első hat hét szokott a legnehezebb lenni. Körülbelül ennyi időbe telik, míg sikerül beidomítani a picit, hogy éjszaka is van a világon. S akkor lehetőleg hallgatni illik.

Az idomításhoz is érteni kell persze. Sőt nemcsak a gyerekekéhez, hanem a férjekéhez is, akik még nincsenek szokva a házaselet ilyen keserveihez. Hisz eddig inkább csak a mézét kóstolgatták.

Annak idején, az Andris születése utáni hetekben én is majd a falra másztam, mikor éjszakánként újra meg újra rákezdte.

– Jaj, csináljunk már vele valamit. Nem kéne mégis megszoptatnod? – Hallottam, hogy egyik-másik mama éjjel is ad a magáénak, megfelelzi az esti és a hajnali szoptatás közti szünetet. Haragudtam Anyjára, hogy ő nem hajlandó erre, mondván, hogy pihenni kell a gyerek gyomrának. Inkább bőgeti.

Ő még bírja hallgatni valahogy, el-elszundikál közben a vállamon, de nekem már úgy vibrál minden szál ideg a fejemben, mindjárt megőrülök.

– Evett az este rendesen?

– Nem, nem ette meg az adagját, elaludt közben, és hiába ébresztgettem.

– De hát most ébren van!

– Jaj, nem érted, hogy így is rossz evő? Ha éjjel is adok neki, nappal még úgy se eszik.

– De mikor éhes a nyomorult!

– Hagyj már engem békében! Én kínlódom vele egész nap, te meg nyugodtan hazajössz este, és nem érdekel más, mint hogy alhass. Ennyit te is kibírsz.

– Pszt, most elhallgatott.

Ez a legidegtépőbb, hogy időnként abbahagyja, s akkor izgatottan, már-már remegve figyeli az ember, nem kezdi-e újra... Minden másodperc egy újabb halvány reménység, hogy talán mégse... és akkor megint rázendít:

– Oááá! Oááá! Oááá!

Már majd a hajamat téptem. Kétségbeejtő!

Akkoriban csakugyan annak éreztem. De hát mikor volt az? Panni, ha sírt is, már alig zavart. Vagy süketebb lettem azóta, vagy edzettebb. – Oááá! Oááá! – Mi ez ahhoz képest, ahogy a nagyobbak bömbölnek?

S még erről is leszokott két hét alatt. Nappal jókat evett, éjszaka pedig aludt, mint a tej. Anyja nem győzte dicsérni:

– Hát láttál már ilyen kisangyalt? Hallod, milyen édesen szuszog?

Az ő idomítása egykettőre véget is ért. Az enyém azonban még nem. Anyját tovább rágt a rémítő gyanú, hogy én igazából mégse szeretem Pannit.

Csalhatatlan jeleit vette észre ennek.

Már a kórházban kérdezte, mibe fogjuk fektetni. Vettem-e neki új kiságyat.

Titokzatos arcot vágtam.

– Majd meglátod.

Ezek után azt gondolta, valami meglepetés készül. El is ábrándozott rajta, mi lehet az. Talán egy szép, hófehér gyerekágy. Hisz Panni lány, neki az jár, nem közönséges, festetlen faágy, mint a fiúknak.

Mikor hazaértünk, nézett is mindjárt körül, hol lehet. Nem látja sehol. Ellenben ott áll az egyik sarokban a hokedli, rajta egy hosszúkás fonott kosár. Olyan mózeskosár féle, de abból is a legolcsóbb.

Majd elsírta magát. Hát ez a meglepetés? Az első gyerekünk, akinek nincs ágya.

– Ha nincs pénzem! – magyaráztam neki. – Hát nem érted, hogy nincs?

– Sose volt! Magának sose volt pénze! Mindig azt mondja. De a többinek tudott ágyat venni. Hisz ez életveszélyes! Ezt úgy le fogják lökni a gyerekek a hokedliről! Nem! Én ebbe nem fektetem!

Két széket toltunk végül a fal mellé, támlájával kifelé, azokra tettük a kosarat. De ő akkor se békélt meg egészen.

Az is rontotta a dolgot, hogy Gergőt, aki eddig velünk aludt, Panni miatt még aznap áttoloncoltuk ágyastul a másik szobába, a bátyjaihoz. Nyűgös kis kölyök volt akkoriban, elkínosza az örökös gennyes fülgyulladás, s nem akart sehogy se meglenni az új helyén. Ott kellett ülnöm mellette, míg el nem aludt, különben felállt az ágyában, rázta a rozoga farácsot, és üvöltött utánam.

Én ha már ott voltam, meséltem persze a társaságnak, meg dúdolgattam nekik, míg el nem szenderedtek.

Csak hát Anyja is gyerek még egy kicsit. Fáj a szíve, hogy egész nap nem lát, jókor reggel elmegyek dolgozni, este jövök meg, de akkor se vagyok vele, nem segítek neki fürdetni Pannit, nem ülök le mellé, míg szoptatja, betelepszem a másik szobába, a fiúk közé. Mire elaltatom őket, és neki is jutna belőlem, már csak dülök el a fáradságtól.

Hiába mondom neki, hogy ez csak napokig lesz így. Ő úgy érzi, már tőle is elhidegültem, nem szeretem úgy, mint eddig.

Igaz, nem is csak napokig tartott. Úgy rám kaptak a fiúk, lehetetlen volt szabadulnom tőlük. Minden este kikövetelték a magukét.

Hisz ha ő is ráért volna, hogy odaüljön közénk! De őt hajtotta a maga munkája, még ilyenkor se volt megállása. Közben pedig gyűlt benne a halk keserűség. Hát lehet az, hogy én ilyen komisz legyek, és így bánjak velük, csak azért, mert a Panni lánynak született?

Mit gondolt, mit nem, elkezdett ugráztatni.

– Tegyen már fel egy kis fürdővizet Panninak! Nem, abba a nagy pirosba. Nézze csak meg, elég meleg-e már! Addig behozhatja a teknőt. Jaj, hagyja most a gyerekeket! Várjatok már, Apja most nekem segít! Feküdjetek szépen, akkor nem-sokára visszamegy. Kész a víz? Gyere, Pannikám! Ezt a pelenkát dobja már ki. Jaj, hisz ez forró! Hideget, gyorsan hozzon egy kis hideget. Nehogy túl sokat öntsön bele! Ne sírj, Pannikám, mindjárt kész leszünk. Gyorsan a lepedőjét! Gyorsan! Jaj, hát hova tette? Megőrülök! Hisz megfagy!...

Annyi izgalomba került ez neki, sokkal olcsóbb lett volna, ha maga csinálja. De ő nyilván mást is akart, mint a maga könnyebbségét: azt, hogy bajlódjak én is a Pannival, vesződjek vele – és így szeressem meg.

Volt ebben logika – női logika persze.

Ronda, önző fráterek vagyunk mi, apák, ez az igazság. Szármunkra a gyerek csak élvezeti cikk. Azt szeretjük rajtuk, hogy örömet szereznek, friss, üde gyönyörűségeket a mi már szikkadó szívünknek. Egy-másfél éves korukban szerelmesedünk csak igazán beléjük, mikor már kacagni és gagyogni tudnak, ölbe kéredzkedni, odabújni, hízelegni. Vagy körültipegni apjukat, vagy sétálni vele, kezüket nyújtva neki, azt a meleg kis mancsot, mely szinte elvész a mi nagy markunkban. Akkor igen, akkor már majdhogy meg nem esszük a kicsit.

Az anyák szeretetét viszont – főleg eleinte – inkább a fájdalom táplálja. Minden kín, amit a méhükben megfogant, majd a testükből véresen kiszakadó kis féreg okoz nekik, bennük – furcsa módon – féltő ragaszkodásra váltódik át. Szen-

vedtek érte, azért szeretik. Odaadóbb, igazabb érzélem ez, mint a mienk. Aki ezt nem érti, nagyon keveset ért a férfi és a női természet különbözőségéből. Pedig itt rejtőzik valahol a szerelem legmélyebb titka is.

Én ezután se tudtam persze Anyja módjára szeretni Pannit. De jámbor ember lévén, el se vadultam tőle. Ő pedig nőtt közben és édesedett, mint minden ilyen kicsi gyerek.

Egy nap azt mondja Anyja:

– Te ez már kegyetlenség, hogy még mindig ebben a kosárban tartjuk. Nézd, hogy fekszik benne! Mint egy nyomorék! Ki se tudja rendesen nyújtani a lábát.

Csakugyan épp felhúzta egy kicsit a lábát, de azért még nyugodtan ki is nyújthatta volna. Panni-ügyekben azonban már megszoktam, hogy nem vitatkozom. Mentem szó nélkül a másik szobába, és hoztam át a Gergő ágát.

– S Gergővel mi lesz?

A megoldás nekem már rég a fejemben volt, de eddig nem mertem előhozakodni vele. Gergő átmegy a Kisdombi ágyába, Kisdombi meg lábtól a Petyóéba. Valahogy meglesznek.

– Szó se lehet róla! Megőrültél? Agyonrugdossák egymást.

Stafétában üvöltenek nekünk egész éjszaka.

Pannit már át is tettem az ágyba, vígan kapálózott benne. De erre mindjárt nyúltam érte, hogy kivegyem, és visszarakjam a kosárba.

Anyja azonban megfogta a kezem. Úgy látszik, hirtelen megfájdult a szíve a lányáért.

– Várj! Próbáljuk meg. Egy éjszaka megpróbálhatjuk.

Elég zűrös éjszaka volt.

No, gondoltam, Anyja reggel mindent visszacsinál. Vártam is másnap, mikor szól már. Talán este. Napközben még az ágyban hagyja Pannit.

Nem szólt este se. Én se szóltam. Az ágy szép csöndesen a Pannié lett.

Teltek a hetek, a hónapok. Panni nagyokat evett, kigömbölyödött, szép pufók kislányképe lett. Hosszas tétovázás után a seszínű szeme is megbarnult, kíváncsian tekingetett ki folyton az ágy rácsa mögül.

– Mit leselel, te? Ne less! – szóltam rá néha. – Anyja, nézd, ez már megint leselekedik.

– Te rossz! – ment bele ő is a játékba. – Kikapsz. Hát illik ez? Rossz Panni!

Mire elgömbül a kis szája, elkezd hüppögni.

Anyja odavan örömeiben.

– Nézd, ez már érti! Jaj, de drága! Nem vagy rossz! Te vagy a legjobb. Irtó szeret Anyja! – és meghatottan csókolgatja.

Hónapokig tart ez az időszak, mikor egy szót se tud beszélni a gyerek, de már sok mindent megért. Ül az ágyában a kis néma, és néz, figyel, hallgatózik. „Tessék lefeküdni!” – kiáltok rá tettetett szigorúsággal. Mintha valami rosszaságon kaptam volna, úgy bújik le gyorsan, vágja le magát, de közben tovább les a nagy dió szemeivel, látja, hogy nevetnek rajta, és vigyorgva, boldogan kel fel megint. Csak játék. S már várja, hogy megint rákiáltsak.

Figyelem, hogy a fiaim is egyre többet sündörögnek körülötte.

– Nekem nehogy tűt tegyen az ágyába valamelyikötök! – mordulok rájuk, mert múltkor egy varrótűt szedtem ki alóla.

– Nem is mi voltunk! – tiltakoznak felháborodottan.

Hallom egy nap a konyhából, hogy nagyon vígan vannak odabent. Belesek az ajtó résén, aztán szaladok Anyjáért a fűrdőszobába.

– Gyere, hagyd most a mosást, ezt muszáj megnézni.

Panni kint van az ágyából, s Petyó ölében ül a rekamién. A lepedőjét is kivették, Kisdombi és Gergő fogja kétfelől, s

mögüle Andris kukucskál Pannira. Hol eltűnik, hol kibújik, egyszer fönt, egyszer lent, mindig más fintort vágva. Hol az arcát fújja fel kétfelől, hol a száját tátja ki, és hülye képpel lógatja ki a nyelvét, hol vicsorog és ugat – félelmetes tehetség-gel játssza a háborodottat. Panni nézi, tudja, hogy ez neki szól, s minduntalan felkacag, úgy, ahogy még soha nem láttuk nevetni, teli tüdőből, hangosan. Petyó félrehúzza a nyakát, úgy lesi félhátulról, hogy nevet, s még Kisdombi és Gergő tekintete is felváltva jár Andrison és Pannin, ők is azt élvezik a legjobban, ahogy a kicsiből ki-kibuggyan az öröm. Tudják, hogy most erre megy a játék, minél csengőbb hangokat csalni ki ebből a csudálatos kis emberi hangszerből, amelyik nemrég-
gen még csak nyekeregni tudott...

Kicsi a rés, alig egy ujjnyi, de nem merem kijebbn nyitni az ajtót, nehogy megriadjanak. Visszafojtott lélegzettel figyeljük őket. Anyja izgatottan oda-odasúgja:

– Most nézd a Pannit! Most! Látod?

Látom. S úgy érzem, az ilyen ritka pillanatokért érdemes élni ezen a világon.

1958

Népszaporulat

Annak idején, mielőtt összeházasodtunk, azzal riasztgattam a párom: úgy jöjjön hozzám, hogy akkor sok gyereket kell szülnie.

Alig volt tizenhét éves, próbálatlan, törékeny gimnazista lány. Azt se bántam volna tán, ha megrémül és elfut – hisz hogy is volna még asszonynak való?

Őt azonban bántotta, hogy nem bírom benne. Szül ő nekem, ne féljek, egy regimentet.

Így évődtünk könnyű, szerelmes szívvel, és magunk se tudtuk, milyen halálos komolyan. Nekem akkor sejtelmem se volt, micsoda erős lélek lakik abban a kis kölyöklányban. Hogy fogja majd ő a pártját az első perctől kezdve mindegyik picinek, nem ismerve alkut felőlük még gondolatban se. Egy gyerekünk se volt, amelyik ne érezhette volna már *ilyenkor*, a vérerek, idegpályák, áramló nedvek titkos híradásaiból, hogy örömmel várják a világra.

Különben elég könnyen hordta őket. Meghálálták, hogy jó szívvel volt hozzájuk, nem gyötörték rosszulletekkel, hánysokkal, gyöngeségekkel, formásnak hagyták az arcát, hamvasnak a bőrét. Asszonyok meg is kérdezték néha utazás közben, még mikor a legkisebbet hordta is:

– Ugye, az első várja, kedves? – Ott állok mellette, szeretném, ha megelégedne egy fejrázással vagy „nem”-mel, de őneki nincsenek ilyen aggályai. Boldog mosollyal vágja ki:

– A hatodikat.

– Csak nem? Igazán?

S néznek rá, ki ámuldozva, ki szörnyülködve. Meg fél szemmel rám is, micsoda férje lehet ennek.

A gyerekek is észreveszik persze, milyen „kövér” az utóbbi időben. Mondom nekik:

– Tessék szépen kitakarítani a szobákat, összeszedni a kockákat, kisöpörni a tépett papírokat. Ne várjátok, hogy még ezt is szegény anyátok csinálja.

Petyó megkérdi:

– Mert neki nagyon fáj a hasa? – (Hallotta biztos, hogy a derekát fájlalta, s ő így értette.)

– Bizony – mondom –, már annyit dolgozott és hajladozott miattatok, hogy egész megdagadt neki.

Nem mintha elhinnék. Tudják ők jól, miről van szó.

– És az a kisgyerek is mindig rúgja, ugye?

– Az is ám. Még az a szerencse, hogy nincs a lábán cipő.

Ez jó, ezen el lehet fantáziálni. Hogy mi volna, ha lenne.

Azzal rég tisztában vannak, hogy az időről időre megjelenő új kistestvérek honnan kerülnek elő. Anyja mindig bemegy a kórházba, s ott a doktor bácsi *kikulcsolja* neki. Világos.

Türelmetlenkednek is néha, mikor megy már. Hiszen múltkor is ígérte, hogy ha jók lesznek, nemsokára hozza nekik az igazi síróbabát. Lássuk hát!

De mi se értjük már, milyen soká késik. Rég betöltötte a kilenc hónapot.

– Jól mondtad – ugratom Anyját –, hogy úgy rúg, mint egy kiscsikó. Az is lesz, meglátod, azért születik tíz hónapra. A gyerekek meg fognak veszni örömükben.

Bágyadtan elmosolyodik, elképzeeli nyilván ő is, hogy ujjonganák körül a nyihogó kis táltos-testvérüket. De látom rajta, hogy nincs most kedve tréfálkozni. Rosszul is esik tán neki.

– Mi baj van, kedves? Csak nincs valami baj?

Megfogja a jobb kezem, magához húzza, ráhajtja az arcát. De nem felel. Én is elhallgatok. Másik kezemmel a haját simogatom.

Érzem, hogy szivárognak a könnyei.

Fölébe hajolok, hogy megcsókoljam. Akkor egyszerre hangosan felzokog.

Ijedten csókolgatom, de érzem, hogy ezt se kívánja most, csak tűri. Nem tudom, mit csináljak, mit mondjak: félek, bármit mondanék, üresen csengene, nem lenne a hangomban annyi érzés, ami most meg tudná fogni a szívét. Csak a haját simogatom, ő meg fogja a jobb kezem, ráborul és zokog.

– Haragszol rám? – kérdem susogva, mikor egy kissé elcsöndesedik.

Megrázza a lehajtott fejét, de nem szól, tovább sírdogál.

Annyira bátran ment mindig szülni, eszembe se jut, hogy amiatt lehetne így oda. Vagy mégis?

– Félsz, kedves?

Erre fölemeli kisírt, könnyes arcát. Rám néz könnyörögve.

– Apjácska, ne hagyjon el engem. Én olyan rosszat érzek. Ilyet még sose éreztem. Mi lesz, ha én most meghalok? Maga mindig otthagyt engem, most ne hagyjon, ugye, nem hagy el egy percre se?

– Nem, nem, meglátod, ott leszek veled.

– De nem engedi elküldeni magát? Mondja, hogy nem engedi! Mit csinállok én egyedül, ha csakugyan... és maga nem lesz ott velem?

S megint folynak az arcán a könnyek.

Csitítgatom, becézgetem, lassan megnyugszik. Egyszer csak hallom a szabályos, mély, gyerekes szuszogásáról, hogy alszik.

Milyen igaza van! Csakugyan otthagytam minden szüléskor egyedül, árván. Többnyire éjszaka volt, mikor bevitettem a kórházba, a szülészetre, és mikor megmondták, hogy én nem maradhatok ott, elmentem. Ő meg abban a tudatban kínálta végig az elkövetkező órákat, hogy ha váratlanul baja esnék, engem nem hívhat oda, nem vagyok sehol, élete legnehezebb perceiben nincs senkije, nincs, akitől ereje fogytán, búcsúzóra egy vigasztaló szót vagy kézszorítást kaphatna. S én ezt nem értettem: ha utólag fel-felhányta, miért mentem el, nyugodtan érveltem azzal, hogy hisz elküldtek, megmondták, hogy nem maradhatok. Gyerekes képzelődésnek tartottam, hogy úgy szeretne szülni, hogy görcsösen a kezembe kapaszkodik, és szorítja váltig, és el nem ereszti...

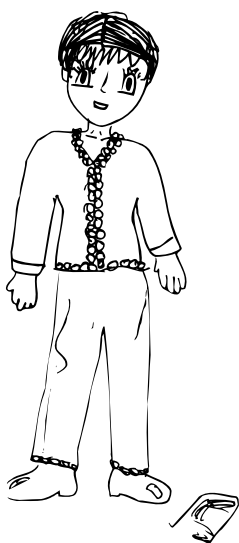
De most itt alszik az ölemben, megnyugodva. Hátha most az egyszer mégse csapom be.

1956 decemberében volt ez.

Másnap éjjel jelentkezett a gyerek. Fogas már nem járt, taxi se, a kijárási tilalom miatt. Mentőautót kellett hívni.

Azt hittük, már az se jön. Nyugtalan, nehéz éjszakája volt a városnak. Itt-ott lövöldöztek.

A gyerekek aludtak, mi felöltözve járkáltunk a szobában, egyre idegesebben. Már tízpercenként jöttek a fájások. Hatodik gyerek. Ez, ha egyszer útban van, nem vár. El kel-

lett volna indulni inkább gyalog. De már az is késő, a hegytetőről le a János-kórházig, teljes sötétségben, hisz az utcai lámpák se égnek, s az út havas, csúszós – lehetetlen.

Akkor mintha valami zúgást hallanánk odakintről. Kinyitom az ablakot. Igen, itt a mentőautó!

Több mint másfél óra hosszát tartott, amíg felértek. Nem mertek a főútvonalon, az Istenhegyi úton jönni, mellékutcákon kanyarogtak, s elakadtak közben.

Felsegítem Anyját, utána én is fellépek. Azonnal rám szólnak:

– Tessék kérem leszállni! Nem lehet.

Magyarázok, könyörgök, pénzt kínálok, hiába. Az ápoló már ingerült.

– Nem érti, hogy a felesége érdeke? Ha feltartóztatnak, baj lehet.

Erre rám szól Anyja csöndesen:

– Menj csak! Vigyázz nagyon a gyerekekre!

Aztán elindul vele a kocsi, én pedig dideregve bámulok utána, a vaksötét, fagyos éjszakába...

A pici, mint másnap reggel megtudtam, még hajnal előtt meglett. A rossz sejtelmek nem váltak valóra, nem volt semmi komplikáció.

Nem is lett kiscsikó. Eleven kis szőke lány lett: Kismagdus.

Mikor bementem kora délelőtt a kórházba, Anyja már vidáman feküdt az ágyában, egy kicsit se volt sápadt, soha szülés után ilyennek nem láttam.

– Jaj, de jól nézel ki! Neked mindig szülni kéne.

Ezt azért zokon veszi, látom az arcán.

– Na, ne haragudj már – mondom neki. – Csak úgy örülök! Nagyon féltettelek.

– Nem is tudott már aludni, ugye, miután eljöttem? Le se feküdt.

– De még aludtam egy keveset – vallom be zavartan.

Mosolyog. Megfogott.

– Amíg én szültem. Azt hiszi, nem tudtam? Jaj, úgy ismerem már magát!

Erre mit mondjak? Inkább hallgatok. Bűnbánó arccal kezdem kirakosgatni az aktatáskámból, amit hoztam neki, piskótát, befőttet, csokoládét, almát... Hadd lássa, hogy törődöm én azért vele. Ja és a virág, azt el is felejtettem odaadni, mikor bejöttem. Kibontom a papírjából, és félszegen átnyújtom. Három szál díszciklámen.

Ettől meghatódik. Önkéntelenül megszagolja, persze nincs szaga.

– Szegfűt szerettem volna hozni – mentegetőzöm –, de semmi más nem volt itt a sarkon.

Nem mondja, hogy akkor miért nem mentem el máshová. Nem, igazán örül neki. Egyszer ez is magamtól eszembe jutott, hogy virágot hozzak.

Beszem egy pohár vízbe, aztán leülök az ágya mellé, megfogom a kezét. Nézzük egymást szótlantul, ő engem szelíd, anyáskodó fölényel (hisz most megint ő volt a nagy), én őt egy kis alázattal. Aztán már minden fölény és alázat nélkül, egymás szemében elmerülve.

Másnap délután, a hivatalos látogatási időben Kismagdust is megmutatják a csecsemőszoba üveges ajtaján keresztül.

– Hogy tetszik? – kérdi Anyja, mikor visszamegyek hozzá.

– A többi még csúnyább volt – felelem diplomatikusan. – Ez is nagy orrú, de nem annyira.

– Ne viccelj már! – mondja. (Hol magáz, hol tegez.) – Hisz ez egyszerűen gyönyörű!

Tudom én, persze, hogy ezt kellett volna mondanom. De ha nem jött ki a számon! Neki könnyű, ő annak is látja.

Öt-hat nap múltán a nagyobb testvérei is találkoznak aztán vele, de már odahaza. A kórházba ők nem jöhetnek be, nehogy behurcoljanak a picik közé valami gyerekbetegséget.

Anyja ezt a szűk hetet is alig győzte mindig kivárni, hiába veszekedtem vele.

– Maradj még – kérem most is, már-már könyörögve. – Nyolc napig nyugodtan maradhatsz. Otthon nem lesz egy perc nyugalmad.

– Nem lehet – közli csaknem derűsen. – Már szóltam, és

holnap reggelre ki is írtak. Gyere értem minél korábban. De otthon ne hagyj nekem a pólyát és a babaruhákat!

Ezt mindig külön a lelkemre köti a Petyó születése óta. Mert mikor vele készült haza, úgy mentem el értük szórakozottságomban, hogy csak egy aktatáska volt nálam, néhány füzetrel.

– A holmi hol van? – kérdezte ijedten.

– Miféle holmi?

– Hát amiben a Pétert hazavigyük. – (Akkor még nem tudtuk, hogy ő Petyó.)

– Jaj, azt el is felejtettem!

A Tétényi úti kórházban történt ez, mi meg akkor már fent laktunk a hegyen. Másfél óra oda, ugyanannyi vissza. Kínomban azt javasoltam: göngyöljük be a csöppséget Anyjának valami ruhájába, és tegyük az aktatáskába. Csudálkoznak majd egy kicsit az emberek, dehát mindegy. Otthon aztán úgymint mindig rendesen bepólyáljuk.

Nem sokszor láttam Anyját kikelni magából, de akkor igen. Éktelen dühös lett.

– Megőrültél? Aktatáskába gyereket? Hát azért szültem? Menj innen! Menj haza! Menj, ahova akarsz! Nem hallod? Majd mi Bogyival elintézzük. Vidd az aktatáskádat. Vidd innen!

Bogyi, a testvérnénje csillapította le nagy nehezen. Hagyjon engem, a férfiak mind ilyen maflák. Ő ismer egy családot, itt laknak nem messze, nemrég nőtt ki a gyerekük a pólyából, azok biztos kölcsönadják, ami nekünk kell. Most mindig elmegy érte.

Én is vele mentem. A pontos címüket, sajnos, nem tudta, legalább egy órába telt, mire megtaláltuk őket és szerencsésen visszaértünk. De én még akkor is a kabátom alá dugtam az aktatáskát, meg ne lássa Anyja, és el ne fogja megint az indulat.

Máskor vittem is magammal a holmit pontosan. Anyja nagy passzióval pólyálgatta be a picit, én aztán megfogtam, a bal karommal jól alátámasztva, le ne lógjon a feje, meg ne rop-

panjon valahogy a dereka, hisz olyan kis törékenyek ezek – s mentünk haza. Egy kicsit olyasforma büszkeséggel és félsszel, ahogy a macska viszi a ház színe elé titokban szült kölykeit, mikor már kinyílt a szemük: milyen lesz vajon a fogadtatás?

Andris, szegény, sokat sírt annak idején Petyó miatt, mikor beállítottunk vele. Ő is még csak másfél éves múlt, és nagyon a lelkére vette, hogy már nem egyke. Idehoznak egy idegen kisgyereket, amelyik folyton ordít és becsinál, mégis szeretik, pedig őrá hogy haragszanak érte. S ő nyújtogathatja a karját, és rimánkodhat: „embe! embe!” (vagyis ölembe, ezzel kéredzett fel mindig), Anyja mégis amazt veszi fel, és pátyolgatja és szoptatja. Amikor pedig ő is oda akar furakodni melléje, haragos szóval kergeti el. Egy érzékeny kis kölyökszív hogy is bírna ilyesmit megérteni?

De most ő rohan legelől, mikor benyitunk, és lelkendezik:

– Anyja! Anyja! Elhoztad a Kismagdust?

Akkor meglát a háta mögött engem a picivel, szalad oda, Anyját meg se csókolja, és már ott nyüzszög a nyomában a többi is, egyik a nadrágomba, másik a kabátomba, harmadik a karomba kapaszkodik, és rángat és kiabál, hogy mutassam a babát. Még be se tudtam csukni az ajtót a hátam mögött, dűl be a hideg. Berúgom gyorsan a sarkammal, és sietek beljebb, vonszolom őket magam után. Alig bírom torokkal:

– Várjatok már, na, majd odabent! – Végre bevergődünk a fűtött szobába, ott kitakarom a kis jövevény arcát, karjait.

– Na, itt van, nézzétek!

Egyszerre elcsöndesednek. Nézik szóltanul. Gyufaszál ujjait, csöpp száját, gombszemét, pihés haját. Őt várták. De furcsa!

Aztán lassanként megint megjön a szavuk.

– Ez még nem tud beszélni? – kérdi Kisdombi.

– Dehogynem. Majd meghalljátok. Mindig csak azt kiabálja: „Hovááá? Hovááá?”

– De igazából?

– Igazából még csak töri a fejét, mit is mondjon, ha majd megszólal.

Érdeklődve nézik, hogy töri.

– Olyan kicsi feje van!

– Nektek is ilyen volt, és hogy megnőtt. Meg a kezetek is. Nézzétek csak!

Hasonlítgatják, hogy csakugyan, mennyivel nagyobb az övék. Andris odanyúl közben egy ujjal a kishúga tenyeréhez, megcsiklandozza, mire az becsukja a markát.

– Megfogta az ujjamat! Meg tudta fogni! – S majd kibújik a bőréből örömeiben.

A legnagyobb izgalom azonban akkoriban támadt köztük, mikor Pannit hozta haza Anyja, még másfél évvel ezelőtt. Addig abban a naiv hitben éltek, hogy minden emberi test az övékéhez hasonló szabású. Hanem az egyik fürdetéskor meglátták véletlenül, hogy nem így van. Négy fiú után az első lány. Nem csuda, hogy első meglepetésükben eszeveszett üvöltözést csaptak:

– Nincs is füttyölője! Nincs neki! Anyja, mért nincs a Panninak?

– Mert lány, lányoknak sose volt.

– És ha fiú volna?

– De hát látjátok, hogy lány. Ti fiúnak születtetek, ő meg lánynak.

– Anyja, te is lány vagy?

Hetekig forgatták a fejükben ezt a problémát. Addig nem tehettünk okosabbat, mint hogy minden hűhó nélkül felelgettünk a kérdéseikre. Hadd lássák, hogy ez a világ legtermészetesebb dolga. Hisz azt úgyis az idegeikben érzik, hogy egyben a legcsudálatosabb is.

Az ő életük titka is itt lappang. Két ellentétes pólus közt szikra csapott ki – ebből lettek. Két parányi sejt egyesült, és az az egy sejt – melyben már ott égett az új élet – megint szétvált ketté, majd négygé, nyolccá, tizenhattá, milliárddá: az ő kezükké, lábukká, törzsükké, fejükké, ránk villogó kék vagy fekete szemükké.

Abban az egy sejtben már mindenestül benne voltak.

El-eltűnődöm néha: mi teszi egy apa, egy anya gyerekeit

annyifélékké? Az anyémek is mind élesen elütő jellemek, hiába keltek és nőnek egy fészekben.

Valamikor arra is gondoltam: a szülők egymáshoz való pillanatnyi viszonya, olcsó vágya, langyos unalma, mély szenvedélye, teljes egybeforrottsága, zaklatott küszködése, fájó kielégületlensége, gyötrelme vagy boldogsága, vagy e kettő közötti, ki tudja, milyen különös érzelem ölt testet egy-egy gyerekben, és adja meg egyéniségének alaptónusát. Ez így biztos nem igaz. De az talán mégse egészen véletlen, hogy első fiunkban, Andrisban válik még leginkább széjjel és harcol egymással Anyja természete és az enyém, érzés és akarat szeszélyes hullámain hányódik-vetődik szegény feje, akár mi ketten annak idején. A többi gyerek már jóval harmonikusabb lény.

Bár az ismerősök nemigen értik az ilyen különbségtételeket.

– Ugyan már, hisz ezek mind egyformák. Ezer gyerek közül is azonnal ki lehetne válogatni őket.

– Változatok egy témára – jegyezte meg egy fiatal zeneszerző barátom.

Akadnak persze, akik sokallják is a változatokat. Ki komolyan, ki tréfásan. Némelyiket az ihleti meg, hogy hat testvéremről és azok számos gyerekéről is tudomása van. Egy másik barátom kajánul szokta emlegetni ezt a népi rigmust:

*A pokolban van egy fa,
minden ágán bat Varga;
rázd meg, Isten, azt a fát,
hadd hulljanak a Vargák!*

De minden ilyen viccelődés idétlen egy kicsit. Lehet, hogy nekem túl érzékeny rá a fülem, de sokszor egy-egy ártatlan megjegyzés is sérti. Gúnyt vagy lenézést sejtek mögötte, annak a tőlem idegen erkölcsi felfogásnak a gőgjét, mely jámbor ostobaságnak, sőt szégyennek tartja, ha egy családban sok a gyerek.

Bár nehéz is lehet ezt józan ésszel megérteni. Hogy egy

fiatal emberpár erre szánja legszebb éveit, vesződjék és nyüvődjék, gondokkal ölesse magát, és mégse tudjon anynyit megadni a gyerekeinek, amennyi egynek vagy kettőnek könnyen kijutna.

Az emberi boldogságot azonban többnyire nem ilyen okos érvek szerint osztogatja vagy vonja meg az élet. Se a szülőket, se a gyerekeket.

Néha talán igen. Nem vitatom el a jogát senkinek, hogy kis családdal is igazán elégedett, sőt boldog legyen. S nem tudom, van-e nagyobb fájdalom a földön, mint éhes gyerekek vinnyogását hallgatni, vagy látni őket, hogy senyvednek.

Vigyázzon, aki ezekben a dolgokban ítéletet tesz. Még akkor is, ha netán tudója mások élete titkainak. Hát még ha nem az!

1958

Két Gergő

Kimentünk egyszer hajóval a Lupa-szigetre. A négy fiút vittük. Úgy terveztük, hogy hajóval is jövünk vissza este.

Odafelé nagyon kellemesen telt az út. Nyár volt, jó meleg, de a Duna felett üdítő szellők lengedeztek, s enyhítették a nap hevét. A hajó farában ültünk, a gyerekek meggyet ettek, és a magjával lövöldöztek a vízbe.

El is értünk a szigetre. Ott tudtuk meg, hogy az esti hajó nem köt ki, csak a másnap hajnali.

– Hogy lehet még innen visszajutni Pestre?

– Ha csónakjuk nincs, akkor bizony csak úszva.

Anyja ettől egy kissé elkedvetlenedett.

– Miért nem nézted meg jobban a menetrendet?

– Én úgy láttam benne, hogy kiköt az esti.

– Jaj, csak rád ne bízsa magát az ember! Rettenetes!

Nekem megvan az a jó természetem, hogy ami már megtörtént, azon nem szeretek sopánkodni.

– Mit izgulsz? Megalszunk valahol, és kész.

– Hatan? Megőrültél? Mennyi pénz van nálad?

Volt vagy harminc forintom.

– Ennyiért akarsz te hat személyre szállást kapni egy üdülőhelyen? És a hajójegyek?!

– Mondom, ne izgulj. Nézd, ott is, a fák alatt micsoda jó fű van. Majd összebújunk, ha hideg lesz hajnalban.

A gyerekeknek, persze, pokolian tetszett a gondolat. Sajnos, hamarosan kiderült, hogy komppal át lehet jutni a békásmegyeri partra, s onnan körülbelül négy kilométer a falu, ahol a HÉV-állomás van. Annyit a kicsik is kibírnak. Amelyik nagyon elfárad, majd visszük.

Elüldögéltünk egy darabig a szigeten, mind megettük a vajas, zsíros és lekváros kenyereket, Dunába dobtuk a sárgadinnyét, mely méltatlannak bizonyult emberi fogyasztásra, aztán mentünk megkeresni a kompot.

Megtaláltuk könnyen, csak a révészt nem. De hát majd előkerül. Nincs olyan késő, ráérünk várni.

Ahogy ott ücsörgünk a parton, jön egy másik utas is. Ötven év körüli, nagy medveember. Leül ő is, hallgat. Nézi a vizet.

Fáradtnak látszott. Ócska ing, nadrág, saru volt rajta, nyilván nem üdülni jött a szigetre. Kissé meggörnyedve ült, alsókarját a combjára fektette, kezét belógatta a térdjei közé. Jobb kezén mély seb volt a hüvelyk- és mutatóujja közti húsbán, nem friss seb, de még alig hegedt.

A gyerekek ott ricsajoztak a háta mögött, de mintha nem is hallotta volna őket. Csak bámult maga elé, a némán ballagó, piszkos-zöld Duna-vízbe, amint enyhe hullámain ringatta, és néha egy-egy nyárfapölyhöt sodort lefelé.

Andris és Petyó az összekulcsolt négy kezén hurcolásztá Gergőt és kiáltozta: „Gólya-viszi-afi-át, elej-tia-tojá-sát!” Aztán Kisdombit vették fel, mert Gergő élt a gyanúperrel, hogy egyszer csakugyan el akarják ejteni, és olyan elszántan kapaszkodott két karjával a nyakukba, már nem állták. De hagyta, hogy letegyék, nem sírt, a bácsit kezdte sandán kerülgetni. Vagy nem is a bácsit, hanem a kalapját, amit maga mellé tett a fűre. Egyszer csak látom, hogy nyúl érte, és emeli fel.

– Gergő!

Megrezzent a kölyök, tette is le mindjárt a kalapot. A jóember is felkapta a fejét, s olyan hirtelen és riadtan fordult felém, mintha vadidegen létemre őrá ordítottam volna. Ettől én is megzavarodtam, néztünk egymásra ostobán. Gergő felhasználta persze az alkalmat, s megint a kalap után nyúlt.

– Gergő!

A férfi látta, hogy mögéje nézek (mi balra ültünk tőle, a kalap a jobbján volt, azért is nem vette észre Gergőt, mikor az előbb rákiáltottam), s most rögtön arra fordult. Egyenest szembe a gyerekekkel.

Ő ült, Gergő meg állt, épp egymagasságban volt a fejük. A mélyen barázdált, viharvert férfiábrázat – tölgyfából faraghatták volna – mordul nézett szembe a csupa tej, csupa rózsagyerekarccal.

Gergő meghökkent, de állta a tekintetét. Sőt el is kuncogta magát, nem ahogy jókedvükben kuncognak a gyerekek, hanem ahogy kínjukban, jelezve, hogy ez csak vicc volt ám, nem szabad komolyan venni.

Az ismeretlen útitárs ebben a pillanatban érthette meg, miről is van szó. Egyszerre egész arcán eláradt a mosoly.

– Gergő? – kérdezte. – Úgy hívnak, hogy Gergő? Hát szerbusz, druzsám! – S már tartotta is hatalmas tenyerét a fiam elébe.

Az aligha tudta, mi az, hogy druzsám, de azt igen, mit illik ilyenkor csinálni. Akkorát vágott a bácsi markába, felszisszent szegény. Nyilván épp a sebét érte az ütés.

De ez se vette el a kedvét a barátkozástól. Az előbb még komor töprengésbe merült ember furcsamód felélénkült, s nem győzött elég barátságos lenni. Gergőt a térde közé fogta, úgy simogatta szösze fejét, elkérdezgette: hány éves, hol lakik, hogy hívják a testvéreit? Mikor pedig ilyenformán az is kiderült, hogy egyik fiam Domokos, sőt engem is így hívnak, nem állhatta meg, hogy meg ne kérdezze:

– Erdélyi, ugye?

Már vártam. Nem ez volt az első eset, hogy nevem hallatára felütötte fejét egy-egy onnan szakadt ember, s vallatóra fogott, földije vagyok-e.

Sajnos, ki kellett ábrándítanom szegényt.

– Csak az egyik dédapám volt odavalósi, ezen a réven kaptam a nevem.

– Székely volt, ugye? – kérdezte reménykedve.

– Nem, nagyenyedi.

Ez szemmel láthatólag elszomorította. Sajnáltam is már, hogy nem hazudtam neki. Mibe került volna?

Gergő egyre otthonosabban érezte magát ezalatt a bácsi térdén. Előbb a borostás állával kacérkodott, szúr-e, kacarászva kapkodta el a kezét, majd a nyitott ingéből kivöröslő, meztelen mellét kezdte el pacskolni. Az öreg Gergő még biztatta:

– Ezt meg se éreztem. Nagyobbat! Vágj csak oda, ne sajnáld a tenyered! – Addig-addig, hogy elunta a gyerek, a kis keze is megfájdulhatott, s a bácsi nadrágzsebe iránt kezdett érdeklődni.

– Mi van a zsebedben?

Dohánypikszis volt benne és öngyújtó. Szép lapos, sárga-réz öngyújtó, mely az első csavarintásra meggyulladt.

Mit űzzem-fűzzem? Régi nóta, hogy már-már a tolakodásig barátságosak a fiaim a legtöbb idegennel. Álljanak csak szóba velük, három perc múlva a nyakukba ülnek.

Andris, Petyó és Kisdombi most szerencsére egymással volt elfoglalva, így a bácsinak csak az egy Gergő jutott. Az viszont úgy csüngött minden szaván, mozdulatán, úgy bújt hozzá, hogy mikor jött a révész, s elindultunk át a Dunán, már kezdtem félni az elválástól.

Öt perc múlva odaát voltunk. Útitársunk balra volt indulóban, az állami gazdaság felé, mi egyenest előre.

– Na, eljössz velem? – kérdezte Gergőtől, aki úgy állt ott mellette, s fogta a kezét, mintha nem is hozzánk tartoznék.

– El – mondta a gyerek gondolkodás nélkül.

– Hát akkor gyerünk! – S elindultak.

Mi tudtuk persze, hogy ez csak tréfa, de a gyerekek nem tudták. Gergő se, aki meg se csókolt minket, hátra se nézett, csak ment a bácsival bátran egy ismeretlen élet felé, s a többiek se, akik előbb csak bámultak, nem értették, hogy történhet meg ilyesmi, aztán kibuggyant a könny a tágra nyílt szemükből, és üvöltve kezdtek el sírni.

A két Gergő megállt, visszafordult.

– Látod, hogy sírnak utánad? – mondta a nagy Gergő. – Menj inkább szépen vissza.

De a kicsi nem jött. Átölelte a bácsi térdét; fejét a combjához szorította, és csak állt ott, nem szólt egy szót se.

Szaladtam oda.

– Gyere, szívem! Majd eljövünk egyszer a bácsihoz! Gyere!

De mennél inkább szolongattam, annál inkább kapaszkodott bele. Pedig ő is biztatta, jöjjön hozzám, de úgy látszik, nem csengett elég meggyőződés a hangjában. Nyilván jólesett neki, hogy így ragaszkodik hozzá ez a bolond kis kölyök, aki ugyanúgy Gergő, mint ő.

Meg is kockáztatta halkan:

– Nem lehetne esetleg néhány napra...? Nagyon vigyáznék rá.

Én még tán oda is adtam volna. Úgy vagyok vele, nem tudom a gyerekeimet magántulajdonnak tekinteni, örülök, ha másokkal is összelelegednek. Ez az ember pedig az első perctől fogva rokonszenves volt nekem.

De hát mégiscsak idegen.

– Ne haragudjon – súgtam vissza –, nem lehet. Az anyja...

Ezt ő is belátta. Felvette a kicsit az ölébe, megcsókolta, úgy akarta ideadni. De Gergő kapálózni kezdett, s bőgve markolta a mellén az inget.

Anyja is odajött közben, az is hívta, előbb szép szóval, aztán türelmetlenül, de hiába. Nekivadultan ordított, már se látott, se hallott, csak csimpaszkodott a piszkos, átizzadt ingbe.

Már azon voltam, hogy erővel elrántom, mikor új ismerősünk egy bölcs ajánlattal megmentette a helyzetet.

– Elmegyek magukkal egy darabon – mondta. – Úgyis ráérek.

Alig indultunk el, Gergő elaludt.

– Álmos volt – mondtam csak úgy mellékesen az öreg Gergőnek, hogy értse: minden csak ezért lehetett.

Át is akartam venni tőle, de nem engedte. Majd lesz egy

keresztút, majd ott.

Mentünk a tikkasztó nyári melegben, az érő búzatáblák között, csak itt-ott váltva egy-egy szót. Nem volt ő se beszédese ember. Annyit mégis elmondott: fiatal legényfővel jött el hazulról, nem akart a román király katonája lenni. De ideát is sokat hányódott, hosszú éveken keresztül.

– Családja van?

– Nincs – feleli kurtán.

Hogy miért nincs, és hogy volt-e, csak elveszett, nem mondja, én se kérdem. Megyünk a poros úton szótlantul. Kétoldalt súlyos kalászkok lengenek.

1958

Nincs szívem megverni a tettest

Kisdombinak fáj a füle. Már az este vinnyogott, hogy fáj, fáj, reggel meg már hányta-vetette magát kínjában az ágyon. Iskolába nem küldhettük persze, de mi legyen vele? Anyja nagynénikéje, aki Kismagdust szokta pásztorolni napközben, mostanában nem jöhet, szívizomgyulladás van, egy barátomhoz hordom a kislányt. De mi legyen a Kisdombival?

Hát maradjon itthon egyedül.

Én mondtam ki a nagy szót, mert ilyen még nem történt, hogy egy gyereket egész nap magára hagyjunk a lakásban, nem volt soha ennyi bizalmunk hozzájuk. De hát Dombi mégse Andris, nem annyira féktelen. Elég nagy fiú is már, épp holnap tölti be a hetedik évét. Meglesz ő szépen egyedül.

Anyja jól bedunsztolta a fülét, elláttuk a szükséges szülői intelmekkel, ennivalóval, búcsúcsókokkal, s mentünk a dolgunk után.

– De én megőrülök, ha valami baj lesz – mondta Anyja elmenőben, hogy már csak én halljam. Ezzel is tudatván, hogy eleve engem tart felelősnek minden bekövetkező veszedelemért.

Legyintettem.

(Örök vita ez köztünk, mekkora önállóságot lehet adni a gyerekeknek. Mindig én vagyok a lázadó fél, aki kész még azt is reszkírozni, hogy netán bajuk essék, s Anyja ezt zokon veszi, félti őket, úgy érzi, az életükkel játszom.)

Hogy attól a perctől fogva mi történt a lakásban, azt már sohasse fogjuk egész pontosan megtudni. Egy biztos: mikor délután hazaértem, Kisdombi úgy feküdt az ágyában, mintha mi sem történt volna. Nézett rám ártatlan, nagy kék szemekkel.

Én is néztem rá, s közben szipáskoltam. De furcsa szag van itt! Nem erős, de kellemetlen, savanykás füstszag.

– Te meg mit égettél? Mit gyújtogattál?

– Semmit – vágta rá szemrebbenés nélkül.

De látszott azért az arcán, hogy váratlanul érte a kérdés.

Nézek körül, gyönyörű rend mindenütt. Mintha egész nap ki se mozgult volna az ágyból. Csak a kályha körül a padló, az furcsán foltos. Megnézem jobban: nedves.

– Mit öntöttél te itt ki?

– Szemmit sze – mondja az izgalomtól kissé pöszén. Aztán gyorsan hozzáteszi: – A lavór dűlt ki.

Ekkorára én már a cserépkályha hátulját vizslatom. A kályha háttal áll a saroknak, mögötte háromszögletű üres zug van, ahova épphogy be lehet nyúlni kézzel. Nyáron oda dobáltuk be mindig a fölösleges papírokat, legyen majd mivel begyűjteni télen.

A kályha tetejéig – jó embermagasságig – csupa papír volt, most nincs ott egy darab se. Csak lent, a padlón látni néhány maréknyi, teljesen elégett, vízben szétázott, fekete pernyét.

– Ez meg mi? – veszem elő a legzordabb hangom.

– Magától meggyulladt – feleli Kisdombi. De olyan meggyőzően, hogy egy pillanatig arra gondolok: csak nem fűtött be reggel tudtom nélkül Anyja? (Október elseje van, és nincs kint kánikula.) De a kályha teljesen hideg.

Most már csakugyan kezdek indulatba jönni.

– Nekem ne hantálj összevissza! Mi történt itt?

Kisdombi ezalatt papucsot húzott, ott áll mellettem két flanelpizsamájában. Ő még mindig nem vesztette el a hidegvérét.

– Tudod, Apja – kezdi magyarázni körülményesen –, én így feküdtem a díványon... (le is fekszik hanyatt, fejfelé a kályha felé, mely alig egy lépésnyire áll onnan), és úgy leeszték a gyufák, és azok meggyújtották.

A gyufák az illusztrált magyarázat szerint a feje fölül estek le. Most már értem. Szerzett egy doboz gyufát (de honnan a csudából?), és úrimód heverészve a díványon, szálanként gyújtotta meg és dobálta hátra. Mint őseink hajigálták hátuk mögé Szentgallenban a lerágott csontokat.

Eközben már kotrom kifelé a kályha mögül fél kézzel a mocskot. Hát ez? Fél söprűnyél meg egy szétment szék darabjai, mind jócskán elszenesedve.

Mekkora tűz lehetett itt?

Most igazán csak az tart vissza a tettelegességtől, hogy csupa korom a kezem. De ordítok, mint egy oroszlán:

– Mit csináltál, te nyomorult?! Felgyújthattad volna a házat!

Nézem a kisdíványt, az is meg van pörkölődve. Ha ez tüzet fog, a benne levő tömés olyan lánggal kezd el lobogni egy perc alatt, hogy mindent felgyújt körös-körül.

Kisdombi olvas a gondolatomban.

– Azt én gyorsan elhúztam...

De még ki se mondja, elcsuklik a hangja, és jóformán minden átmenet nélkül vált át harsány zokogásba.

Engem ez, sajnos, nem hat meg. Ismerem már őkelmét, hogyan igyekszik tudatos, elszánt előrebőgéssel elhárítani kitörő dühömet, ha rosszat tett.

– Csönd! – üvöltök rá, de eszébe sincs abbahagyni. Egy fél pillanatra akad csak el a lélegzete. Ez a fél pillanat is elég azonban, hogy meghalljam: zörget odakint valaki.

Ő is meghallotta.

– Zörögnek – mondja tiszta, érthető hangon, s már ordít is tovább artikulálatlanul. Hadd hallja csak meg az is, aki jött, micsoda gyerekzsigerelés folyik itt.

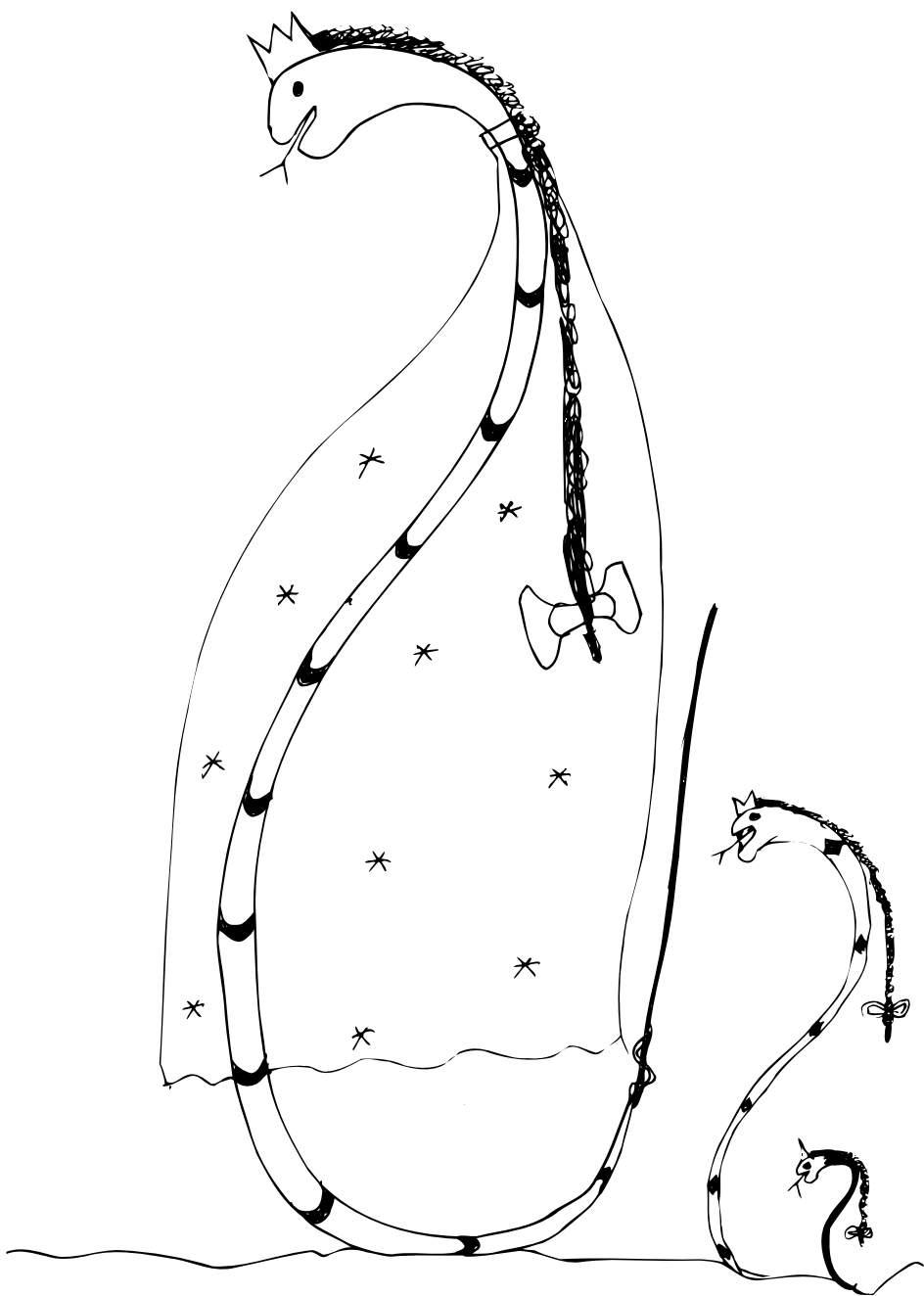
De mikor meglátja, ki az, elsápad és elhallgat.

Pázmányné az emeletről.

– Kérem, tudja, mi történt itt ma reggel? – kérdi.

A következőket meséli el:

Reggel nyolc, fél kilenc körül, vagyis nem sokkal azután, hogy mi elmentünk hazulról, észrevette, hogy vastag füst száll felfelé kint, az ablakuk előtt. Odaszaladt, kinyitotta az egyik ablakszárnyat, kihajolt: hát a mi lakásunkból dült kifelé, sűrűn gomolyogva, mintha már minden égne odabent. Rohant le rögtön a lépcsőn, nyomkodta a csengőt (nem tudta, hogy már fél éve süket), aztán zörgetni kezdett, de nem

jött ki senki. Egyre erősebben zörgetett, újra meg újra, de hiába. Csak valami gyereknyüsztést hallott odabentről, mintha több gyerek is nyöszörögne. Istenem, ezek ott égnék, ott fulladnak, ha nem sikerül gyorsan behatolnia! A házban (ahova egyébként 1956 utolján költöztünk át a szomszédos Pipiske utcából) csak négy család lakik, de ilyenkor sehol sincsenek otthon, ő az egyetlen felnőtt, mit csináljon, kirohant az utcára, ott kezdett el kiabálni: „Tűz van! Tűz van!” Szerencsére épp akkor jött a Fogastól néhány férfi, mindjárt beszaladtak vele együtt, készen arra, hogy betörjék az ajtókat, de mire odaértek – a lakás nyitva volt. Bementek, először nem láttak az égvilágon semmit, lélegzeni is alig bírtak a füsttől, aztán felgyújtották valahogy a villanyt, és félig látva, félig tapogatózva kutatták át a lakást. Sehol egy teremtettség. Csak füst és bűz és szenny és lucok, de a tűz már nem égett, csak egy halom, vízben úszó, kormos papírcafat eregette vastagon az orrfacsaró füstfellegeket. Néhány lavórral még ők is ráloccsantottak, aztán mentek is kifelé. Az ajtót csak behajtották, nem csapták be ők se. Fél óra múlva aztán ő megint lejött – még akkor se talált senkit a lakásban. A papírhalmaz még füstölgött, de látni már jól lehetett. Csak rettentő bűdös volt.

Mikor először bejöttek, az egyik férfi különben úgy látta, hogy egy gyerek szalad felfelé a lépcsőn, a padlás irányába. De akkor annyira siettek be a lakásba, nem törődött vele, kijövet meg már hiába nézegettek felfelé, nem láttak ott senkit.

– Mert kiszaladtam az udvarra, a ház mögé – kottyant közbe diadalmas képpel Kisdombi, aki úgy látszik, sejti, hogy nem bírok már igazán haragudni rá.

S hát még ha tudná, hogy nem is a megbocsátás, hanem az apai büszkeség mozdult meg a szívem mélyén. Hogy íme, itt ez a hétéves kölyök, első iskolás, s mikor olyan tűz támad, hogy a mennyezetig csapnak a lángok, ő a füsttől fulladozva se veszti el egy pillanatra se a fejét. Elhúzza a díványt, kinyitja az ablakokat, s nyüsztítve, nyöszörögve, de hordja a vizet lavór-

szám a fürdőszobából, míg el nem fojtja a vészt. Hallja, hogy jönnek, erre kiszökik, de később visszajön, kihordja a szemétketbe az égett papírokat, felszedi ronggyal a padlóról a vizet, visszatolja a díványt, rendet rak, aztán lefekszik újra, jámbor, fülfájós betegnek, mintha reggel óta így heverne hanyatt.

Most mit csináljak vele? Pázmányné közben már megy el, kikísérem, a tisztesség kedvéért még szörnyülködöm is neki, aztán köszönök, „kezeit csókolom”, becsukom az ajtót, indulok vissza a szobába. Tudom, hogy Kisdombi ott áll, kétség és remény között várja, mi lesz vele.

Benyitok.

– Nem bújsz rögtön az ágyba! – kiáltok rá tettetett haraggal. – Rohadt kölyök! Ilyet csinálni!

Boldogan bújik a paplan alá. Szídom még egy kicsit, rémisztgetem, micsoda nagy baj történhetett volna. Aztán megkérdezem, nem éhes-e.

S hozok neki egy jókora karéj vajas kenyeret.

1959

Gyáva nyúl

Húsvét szombatján hozta Anyja a városból. A Kálvin téren, a templom előtt szólította meg egy ember, kosárral a karján, nem kell-e neki. Csak húsz forint. Hatot már eladott, ez az utolsó.

Megvette tőle, de már előre félt, mit szólok hozzá. Ebben az évben korán volt húsvét, hideg idők jártak, még javában fűtötünk. A néhány hetes, gyöngye nyuszt – töprengett – nem lehet kirakni a fagyos faskamrába. Erről mindjárt eszébe jutott a kóbor kismacska, amely beszökött egyszer hozzánk, és én háromnapos vendéglátás után kegyetlenül kizártam a lakásból, mert éjszaka mindig befeküdt a gyerekek mellé az ágyba.

– Nem várjuk meg – mondtam mogorván –, míg oda is csinál.

Hazajövet egész úton ezen gondolkozott. Mi lesz a nyuszival? Meg is szagolgatta, de nem érezte semmi rossz szagát. Pedig a nyúl, azt mondják, bűdös. De ez ennivaló, hófehér jószág volt. Előző gazdája meg is fűroszthette, mert a bundájából áradó finom illat a gondosan pátyolgatott csecsemőkére emlékeztetett.

Mire hazaért, a végsőkéig el volt szánva a nyuszi védelmére. De tudván, hogy lehet engem a legkönnyebben levenni a lábamról, ravaszul alázatos képpel nyitott be.

– Apókám, van egy nagy bűnöm.

Én nem is kérdeztem, mi az, ott állt, szegény, teli szatyrokkal, zacskókkal – kettős ünnepre kellett bevásárolnia –, siettem leszedni róla a terhet. Dehogyan haragudtam rá, amikor előkeült a kis jövevény. Rám pislogott a piros szemével, s elkezdte mindjárt mozgatni a csukott száját is, hamisítatlan nyuszimódra.

– Jaj, de helyes!

– Csak húsz forint volt. Ugye, nem bánod?

– Hogy bánnám? Rettentő fognak örülni a gyerekek. Csak hova tegyük?

Először a faskosárba tettem, de onnan pillanatok alatt

kiugrott. Aztán egy nagy papírdobozba, onnan is próbált kiszabadulni, de nem bírt. Hiába kapaszkodott, mindig újra lecsúszott a körme az oldaláról.

Hoztam neki vizet, hozzá se nyúlt. Egy ideig még kísérletezett, hátha kívül juthatna a dobozon, aztán behúzódott az egyik sarokba, s ott gubbasztott. Még a szemét is behunyta.

– Nem beteg ez, te?

Ezalatt a gyerekek is megjöttek. Jó lett volna eldugni előlük a nyuszt, másnapi meglepetésül, de ezzel, sajnos, elkéstünk. Berontottak, meglátták. Egyszerre mind körülfogták.

– Látjátok? – mutattam. – Ez fog nektek holnapra piros tojást tojni. Meg cukrot, csokoládét.

– Csak csokoládét – mondta vigyorogva Andris. – Azt fogja a Petyó szopogatni.

– Azt csak szopogasd te! – s már mentek is öltre, alig bírtam szétválasztani őket.

A nyuszi felnyitotta közben a fél szemét, honnan ez a nagy hajcihő. Aztán ijedten csukta be megint.

– Hozzatok neki friss füvet a rétről! – adtam ki az ordrét. – Hátha azt megeszi.

Kisdombi szó nélkül szaladt a kosárral.

– Nem tej kéne inkább neki? – kérdezte Anyja.

– Próbáljuk meg azt is.

Nem nyúlt semmihez. Se fűhöz, se tejhez, se kenyérhez, se sárgarépához. Igaz, hogy folyton ott nyüzsögtek körülötte a gyerekek, simogatták, fogdosták, sőt Andris egy óvatlan pillanatban ki is vette a dobozból a két fülénél fogva.

– Hagyjátok már békén a nyomorultat! Nem értitek, hogy beledöglük? Nincs ez szokva ennyi néphez.

– Dehogynincs! – tiltakozott Gergő. – Neki is volt hat testvére.

Anyja ugyanis már érzelmesen elmesélte nekik, hogy a nyusziék heten voltak testvérek, és mind a hetet másvalaki vette meg, úgyhogy most nagyon árvák a szerencsétlenek, de ha ők is úgy fogják szeretni a mienket, mint a testvérei, nem-sokára megint vígan fog enni és ugrálni.

– Csak ne nyúljatok hozzá! – intettem őket. – Nektek se esne jól, ha akkora bácsik, nénik jönnének, mint a ház, és azok simogatnának, és emelgetnének a fületeknél fogva.

– Csak mi nem vagyunk akkorák, mint a ház!

– Hogyne volnátok! A nyuszi olyan kicsi, hogy akkorának lát.

Végül is sikerült megegyeznünk, hogy felváltva ülnek mellette, de mindig csak egy, és az is tisztes távolságban. Elsőnek Kisdombi, mert ő hozott füvet (még alomnak is bőven elég lett).

Nem is olyan sokára lábujjhegyen sompolygott oda hozzám Kisdombi.

– Apja! – susogta. – Eszik.

Messziről néztük, óvatosan. Csakugyan evett, a tejet lefetyelte.

Kisdombi nem állhatta meg, hogy el ne dicsekedjék:

– Belenyomtam az orrát, és akkor lenyalta az orráról, én meg elmentem messzebb, s akkor kezdett el enni.

Rövidesen rákapott a sárgarépa is. Aztán a füvet kezdte rágicsálni. Órák hosszat majszolgatta, egyik szálát a másik után, látszólag teljesen csukott szájjal. Estére minden gyerek őt utánozta.

– Nyuszi vagyok! – kiabálták, és bárgyú pofával mozgatták az összezárt két ajkukat, pukkadozva a nevetéstől.

Másnap, harmadnap gyerekek serege járt nálunk látogatóban, nem szólva a szokatlanul sok locsolkodóról. Még egy-két alig ismert mama is bekopogtatott a gyerekével, sűrű bocsánatkérések közepette, hogy ne haragudjunk, őt ez a kölyök nem hagyja nyugton, mindenáron látni akarja a nyulat, amiről annyit mesélnek a Varga-gyerekek. És álltak, és nézték áhítattal, hogy mozgatja a száját (ez volt a fő szám), hogy billegeti a bajuszát, konyítja le a fél fülét, hunyja, nyitja piros bogóyszemét.

Mivel ismerőseim meggyőztek róla időközben, hogy a nyúlnak ez mit sem árt, még azt is megengedtem, hogy Andris a fülénél fogva húzkodja ki a dobozából.

– Csak finoman! – figyelmeztettem azért időnként.

Nyuszing megadóan tűrte ezt a nagy népszerűséget. Nemcsak hogy nem kezdett újabb éhségstrájkba, hanem kitűnő étvággal evett.

Esze ágában se volt persze beletörni a rabságba. Mint hamarosan kiderült: csak erőt gyűjtött.

Negyednapra virradó éjjel furcsa zajra ébredtünk Anyjával. A kisnyúl kaparászta eszeveszetten a doboz oldalát. A hold épp besütött az ablakon, villanyt se kellett gyűjtani, hogy lássuk a doboz peremén fel-felbukkanó fehér fejét, ahogy körülpislogott, nincs-e veszély a láthatáron, majd végül azt is, amint egy utolsó erőfeszítéssel mindenestül átlökte magát a börtöne falán, és lehuppant a földre.

– Ni, a kis szemtelen, hogy ez már mit nem tud! – mondtam, némi apai büszkeséggel a hangomban.

Anyja is észrevette ezt a büszkeséget, és kinevetett.

– Valld be, hogy egy kicsit már te is családtagnak érzed!

– Érzi a halál! – tiltakoztam, de nem tudtam megállni én se nevetés nélkül. Aztán egyikünk se szólt, némán füleltük együtt a sötétben a kiszabadult kis állat izgalmát.

Eleinte óvatosan ugrándozott, hallani lehetett, hogy hupognak a padlón a kis szőrpamacs lábai. Majd egyszerre nekiiramodott, rohant egy sort, megtorpant, megint nekiiramodott, megint megállt (nyilván megfordult valahol a falnál), aztán megint nekieredt, s futott, futott – élvezte a végre elnyert, ha csak egy szobányi, szűkös szabadságot. Így rohangált talán reggelig, nem tudom, mert addig hallgatóztunk meghatottan, míg el nem nyomott bennünket az álom.

Másnap felébredtünk – nincs a nyuszi sehol.

A reggelek nálunk mindig rumlisak, öltözködés és öltöztetés, ágyazás, takarítás, fűtés, bevásárlás, reggeli, csak szaporán, szaporán, sietni, sietni, sietni, mert elkésünk. Futtában benéztünk azért egy-egy zugba, kályha mögé, ágyak, szekrények, asztalok alá, de a szökevény nem került elő.

– Na, mindegy – mondtam –, hagyjuk. Délutánig nem fordul fel éhen. Majd akkor megkeressük.

Délután végig is kutattam az egész lakást, még a szekrények belsejét, a komód fiókjait is, hátha beugrott valamelyikbe, s most ott lapul. Nyomát se találtam sehol.

A lakásból nem szökhett ki észrevétlenül. Az ablakon nem bírt kiugrani. Megfoghatatlan.

Végül is díjat tűztem ki a fejére. Öt forintot kap, aki megtalálja.

Mint a vizslák, szaglászta a gyerekek késő estig, hová lehetett. A szó szoros értelmében is szaglászta, ekkoriban ugyanis kezdett már sajátos illatot árasztani. Ők se mentek azonban többre nálam.

– Tudjátok, mit? Kiteszünk neki a szoba közepére tejet meg sárgarépat, hátha éjszaka előjön rá.

Nem jött elő. Reggel ott állt az étel érintetlenül.

Ezek után keresztet vetettünk a nyuszira. Isten tudja, hogy s mint, de csak ki kellett lógnia a lakásból. Azóta túljár heted-hét határon.

Másnap délután azonban váratlanul jelenti Kisdombi:

– Apja, megvan! Megtaláltam.

– Hol, te?

– Ott, a kályha mögött a sarokban.

Sietek oda lábujjhegyen, belesek: a nyuszi nincs ott. Kisdombi viszont esküszik, hogy ebben a percben nézett be, és ott látta.

– Azt a papírgombócot!

– Nem! – rázza a fejét elszántan. – A nyuszt!

Bekotrok a kezemmel a cserépkályha mögé, hátha csal a szemem a félhomályban, de csak a csupasz falakat, a darabka padlót meg a kályha hátsó oldalát tapogatom. De mi ez a lyuk? A közvetlenül a földre alapozott, lábatlan cserépkályha hátulján szellőzőnyílás vezet be a tűztér és a padló közötti kis körülfalazott térbe.

Ó, az átkozott! Képes volt ide bebújni!

Odacsődült ezalatt a többi gyerek is.

– Látjátok? – vontam le azon melegében a kínálkozó tanulságot. – Ez a nyomorult nyuszi olyan gyáva, hogy kész

inkább halálmegvető bátorsággal önként éhen dögleni egy bűdös kályhalyukban, semhogy tőletek rettegve éljen tovább.

Pancsi erre tüstént elkezdett bömbölni.

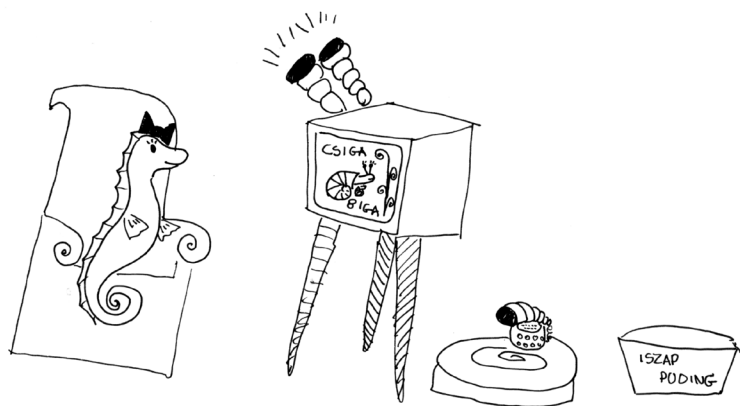
– Én nem is bántottam! – zokogta hangosan, mintha személy szerint épp őneki szólt volna az intelem.

– Ezután ne is simogassátok! Hozzá se nyúljatok! Se te, se a többi!

Majd a másik szobába tessékeltem őket, nagy nehezen kiugrasztottam a szökevényt a búvóhelyéről, a lyukat meg természetesen azonnal betömtem.

Tapsifülesünk ettől fogva valamivel nagyobb szabadságot kapott. Nappal is nemegyszer hagytuk, hadd szaladgáljon kedvére a szobában, bár ideje javát továbbra is a dobozban töltötte, hevenyészett faráccsal letakarva. Kisdombi szorgalmasan hordta neki a friss füvet és takarította alóla az almot; ő jóízűen evett, észrevehetően nőtt, csak egyre bűdösebb lett. Mi már egész jól hozzászoktunk ugyan, látogatóink arcán azonban, sajnos, pontosan le lehetett mérni, milyen töménységű nyűlszag csapta meg az orrukat, mikor beléptek a lakás ajtaján.

El is határoztuk, hogy hamarosan leköltöztetjük az udvarra.

Néhány nap telt így el békességben, bár a nyuszinyuvasztásnak, persze, nem lett vége. Panni volt a fő mester benne. Szenvedélyesen szerette például rozszant babakocsijában tologatni, melynek a nyikorgásától én is majd a falra másztam. Máskor az ölében hurcolásztta órák hosszat, meg felöltöztette babaruhákba, sőt, egyszer meg is fürdette. Hadd valljam be azonban töredelmesen, hogy én is segítettem megtépázni az idegeit szegénynek. Mikor be kellett tenni a dobozába, többnyire én fogtam meg. Hanem idővel olyan ügyes lett, folyton kiugrott a kezem közül. Kénytelen voltam lesből csapni rá. Egy-egy ilyen alkalommal hallottuk, hogy felsír, mintha macska vagy vércse kapta volna el hirtelen, s vitte volna a biztos halálba.

Szívszakasztó hang volt. Anyja rám is szólt:

– Kegyetlen vagy. Üss már neki össze odalent egy ketrecet! De mire hozzájutottam volna, megint eltűnt.

Ezúttal három napig kerestük hiába. Semmi nyoma. Végül megint csak azt kellett hinnünk, hogy megszökött.

Harmadik nap este meglátok egy kis tócsát az egyik szekrény előtt, a padlón.

– Ki pisilt itt be? – kérdem szigorúan.

Egyik se vállalja. Pedig ez pisi. Csak az a furcsa, hogy mintha a szekrény alól folyt volna ki.

Egyszerre elhűlök. Már mindent értek.

Ez a szekrény szintén lábatlan, éppúgy, mint a cserépkályha, s legfeljebb három-négy ujjnyi rés lehet a fenékdesházja és a padló között. Hátról, úgy látszik, valahogy beférkőzött a nyúl, s azóta ott lapul egyetlen hang nélkül, még csak nem is kaparászik kínjában, némán várja a véget.

Nekifeszülök, óvatosan emelem a szekrényt (tolni nem merem, szét ne morzsolódjék a szerencsétlen) – csakugyan ott van. Andris megfogja, hagyja magát, nem ugrik el, tán nem is volna ereje hozzá. Betesszük egy kosárba (a dobozt kidobtuk közben), tejet adunk neki, szomjasan szürcsöli. Kisdombi megint elszalad fűért, s ő nemsokára éppúgy majszolgat, komikusan mozgatva a csukott száját, mint régen.

Mi azonban már tudjuk Anyjával, hogy ez így nem mehet tovább. Ha szabad ezt a szót használnom: megrendültünk a kismacskák erkölcsi erejétől.

Másnap reggel a Fogaskerekűn találkozott Anyja a tőlünk nem messze lakó Gyürkinével. A Gyürki-gyerekek nyuszink leghívebb bámulói közé tartoztak. Gyürkiné azonnal vállalta az ő nevükben is, hogy tovább nevelik. Náluk van egy nagy, bekerített gyepes udvar, ott vígan ellegelészhet.

Délután már jöttek is érte, és vitték nagy gaudiummal. Gyerekeim kissé elszontyolodtak, de nem túlságosan, ettől fogva ők jártak át folyton Gyürkiékhez.

Három nap múlva jön Gergő lélekszakadva, kigombolt kabátban, félrecsúszott sapkában, és azt lihegi:

– Elvitte a nyuszt a Cézár...

– Miféle Cézár?

– A Brebánék Cézárja.

Annnyira izgatott, hogy percekbe telik, míg kihámozom szavaiból a történeteket. A nyuszi épp kint legelészett, mikor a kisebbik Gyürki-gyerek áthozta a szomszédék farkaskutyáját, amellyel máskor is szokott barátkozni. Arra nem is gondolt, hogy az bánthatná a nyuszt – míg egyszer oda nem kapott a konya füléhez s meg nem vérezte. A szegény kis jószág azonnal elkezdett rohanni: itt a tágas, zöld gyepen, a melengető tavaszi napsütésben dehogyis vágyott a halálra. Cézár azonban néhány ugrással beérte, elkapta a nyakszirtjét és elrohant vele. A gyerekek utána, de persze hiába. Még a maradványait se találták meg a nyuszinak.

A többi gyerekem döbbsen, szomorúan, de nagyobb lelki megrázkódtatás nélkül vette tudomásul a gyász hírt. Kivéve Pancsit, aki azon nyomban elsírta magát, s aztán órák hosszat zokogott egyfolytában a kismacskán kucorogva, és kiáltozta vigasztalanul mindig csak ugyanazt az egy mondatot:

– Meghalt a nyuszi! Meghalt a nyuszi!

1960

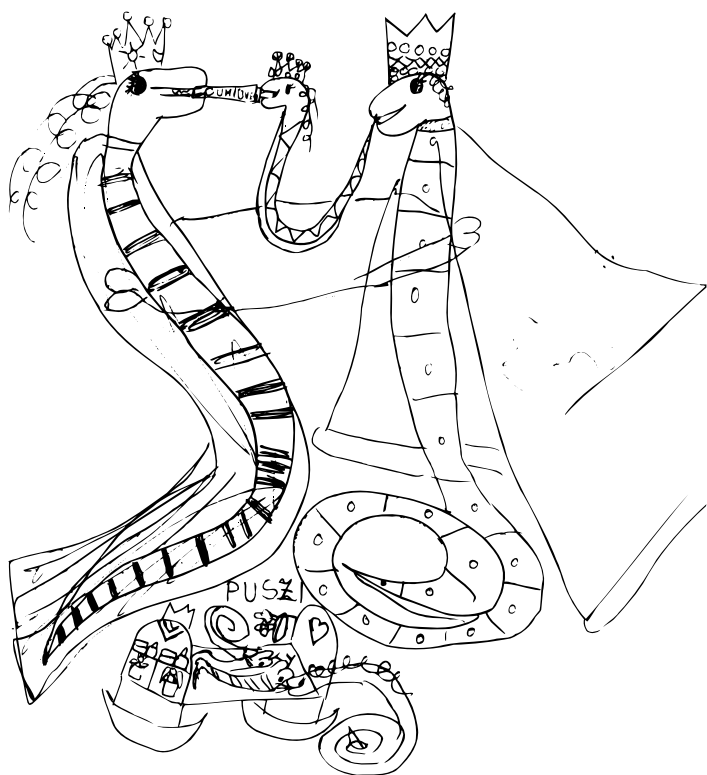
A tölgyfa tetején

Egy nyári vasárnapot a Normafa-lejtő öreg tölgyfái alatt töltöttünk, kinn is ebédeltünk, természetesen szatyorból. A fák között itt kisebb-nagyobb tisztás foltok vannak, meg egy valóságos rét is, úgyhogy ki-ki kedvére válogathat napsütötte és árnyékos helyekben.

Mint minden vasárnap, kirándulók lepték el most is a környéket. Egy-egy terebélyes, vén fa árnyékában több család is elhelyezkedett, ilyenkor is megtartva azonban az íratlanul is kötelező tisztas távolság minimumát. Mi elég későn érkezünk, úgyhogy lejjebb szorultunk a lejtőn, ahol már sűrűsödni kezd az erdő, és csak itt-ott tör át a lombokon a nap. Kárpótlásul találtunk viszont egy jókora ledöntött fatörzset – fiaim természetesen tüstént birtokukba vették.

Eleinte csak mászkáltak rajta – próbáltak hosszában végigsétálni kötél táncos módjára, meg a maradék ágai között bujkáltak –, míg véletlenül rá nem jöttek, hogy a törzs billeg. Ha ketten ránehezednek a vastagabbik végére, lebillen és nekiütődik a földnek, ha pedig egyikük leugrik róla, magától megint fölemelkedik. Andris és Petyó el is hintáztatott ilyenformán, de aztán elunták, hogy egyiküknek mindig le kell ugrania és újra visszamásznia, Kisdombit is bevonták hát a játékba. Már rég ott vinnyogott úgyis Gergővel, mért nem hagyják őket is játszani. Megbízták, menjen a törzs másik végéhez, s ha az felbiccen a kettejük súlyától, másszon fel rá, és billentse vissza. Ők Gergőt is küldték ugyan, azt gondolván, hogy legalább két gyereknyi ellensúlyra lesz szükség, de én ezt túl veszélyesnek véltem és megtiltottam. Gergővel majd én hintázok külön.

Most tehát már Kisdombi mászkált törzsre fel, törzsről le, Andris és Petyó csak lovagolta urasan a maga végét. Dombi azonban egyelőre boldogan izzadt, majd lángot vetett az arca, tetszett neki, hogy ő egyedül meg tudja billenteni a hatalmas törzset, melynek a másik végén ráadásul a két bátyja is ott ül.

Ment is vígan a játék, míg azok össze nem kaptak, s le nem lökték egymást a földre. A váratlanul visszabilenő fatörzs egyik ágcsontja épp a Kisdombi lábára zuhant.

Nagyon megijedtünk – ő persze üvöltött eszeveszetten –, de mikor lehúztuk a cipőjét, láttuk, hogy nincs nagy baj. Egy kis zúzódás mindössze. Csontja csak nem tört. Hogy csitítsam, elmeséltem neki, hogy zuhant rá egy középkori csapóajtó a bal lábam hüvelykujjára a sárospataki várban, és hogy üvöltöttem én is a fájdalomtól, de abból se lett aztán semmi baj. Sikerült is megmosolyogtatnom, ezután már csendesebben pityergett tovább.

Amikor egészen elcsitult, a hátamra vettem, úgy vittem a rét

közepén levő kúthoz, gondolván, hogy nem árt azért kimosni a sebét. A többi fiam is jött velünk, ők meg inni akartak.

– Apja, vegyél nekem luftbalmot! – nyöszörgött a fülemben Kisdombi. Én még észre se vettem, ő már fölfedezte, hogy a kúton túl mozgóárus jár-ke-l a kirándulók csoportjai között. Csudálatos szimattal most épp felénk tartott. Egyik kezében léggömbök, a másikban koffer.

Gyerekeim jól tudják, hogy én utálok a léggömböt. Minden játékot utálok, mely gyöngé ahhoz, hogy megérje a másnapot. Ők a kipukkadt léggömb darabjaival is szeretnek ugyan játszani, szájukba venni, szopogatni, meg cseresznyemagnyi kis gömböcskéket fújni, s azokat is sorra kipukkasztani, végül már könyékig úszva a nyálban. Hanem én ehhez már túl felnőttem és finnyás vagyok, látni se bírom.

Figyelmemet éppen ezért inkább a kofferra irányítottam.

– Abban mi van?

Az árus készségesen sietett kinyitni.

– Gyönyörű papírsárkányok. Húszméteres zsinórral. Darabja csak háromötven.

Csakugyan nem volt drága, bár elég hitvány lécekből készült a váza. De akkor már inkább ezt, mint a léggömböt.

Kisdombi eközben leászott a hátamról, s a sárkány tiszteletére el is kezdett mindjárt a maga lábán bicegni. Én megtöltöttem vízzel a magammal hozott üveget, aztán nyugodtan visszamentem anyjához, hadd iganak ők is frisset. A fiúk ott maradtak a réten a sárkánnyal.

Néhány perc múlva azt mondja Anyja:

– Te, nem a Kisdombi sír megint?

– Á, ez valami idegen gyerek.

– Nem, ez a Kisdombi.

Nem hagyott békén, míg el nem mentem utánuk. Hát persze, hogy Dombi ordított a fűvön ülve, harsányabban, mint az előbb.

– Az Andris összegubancolta!

Mármint a sárkány farkát és a madzagját.

Negyedórába telt, amíg kibogoztam. Ezalatt megbeszéltük,

hogy kell a sárkányt okosan felrepíteni, széllel szembe szaladva, s fokozatosan pörgetve le a madzagját a fadarabról. De hogy biztosan sikerüljön, először majd én föleresztem.

A szél nagyjából épp arról fújt, amerre Anyjáék tanyáztak. Előre kinéztem, hogy ebben az irányban előbb összeszűkül a rét, de aztán nem messze tőlük ismét kiöblösödik. Oda kell eljutnom.

Nekiindultam, és szaladtam, szaladtam, nyomomban a négy gyerek. Gyönyörűen szállt felfelé a sárkány, egyre magasabbra, csak a bicegő Kisdombi nem győzte az iramot, s kiabált utánam: – Várj meg! Várj meg! – Már az egész rét minket bámult, de én persze nem állhattam meg, ilyenkor nem lehet megállni.

– Várj meg, Apja! – harsant fel megint a Kisdombi már-már kétségbeesett hangja.

– Vigyázzon, felakad! – szólalt meg egy közelebbi hang.

Abban a pillanatban megálltam. De már későn. A madzag megfeszült: a sárkány ott fehérlett egy vén tölgyfa tetején.

Hirtelen szélroham vágta félre előre kinézett pályájáról? Mindegy volt már. Kisdombi harmadszor is felbőgött, minden eddiginél szívszakasztóbban.

Ott álltam, mint a szerencsétlenség, vagy száz ember szemrehányó tekintetének kereszttüzeiben, kezemben még mindig a madzag végét szorongatva. Első gondolatom persze az volt, veszek a fennakadt sárkány helyett egy másikat. Vagy akár egy léggömböt, már azt se bántam volna. De hol jár azóta az az árus!

Néhány kiránduló körénk gyűlt. Főleg fiatalabbak. Nézték a sárkányt.

– Ezt nehéz lesz leszedni, papuskám – jegyezte meg atyai hangon egy fiatalember a keskenyre borotvált fekete bajusza alól. Társai összevigyorogtak.

Kisdombi is odaért közben.

– Apja, mért nem vártál meg? – zokogta.

Leguggoltam mellé, letörölgettem a könnyeit, azért is, hogy csitítsam, de azért is, hogy eltereljem a figyelmet a saját szégyenemről.

A fiatalemberek azonban makacsul bámulták a fennakadt sárkányt.

– Meg lehetne azért próbálni – mondta az egyik.

Andrisék csak álltak és néztek, hol a sárkányra, hol énram. Nem mondták, de tudtam, mit várnak tőlem. Az ő apjuk ne legyen közröhej tárgya.

Szó nélkül lerúgtam a cipőm. Megsimogattam a még mindig sírdogáló Kisdombit, aztán egyetlen lendülettel felkapaszkodtam a fa alsó ágára.

Eleinte könnyen ment a mászás. Gyerekkoromban sokat gyakoroltam ezt a mesterséget, még fiatal házasként is nemegyszer borzolgattam vele Anyja idegeit. Egy perc alatt fent voltam most is a felsőbb régiókban.

Akkor jött a neheze. Innen már jól látszott, hogy az egyik messze kinyúló oldalág tetején akadt meg a sárkány.

Letörtem egy hosszú száraz gallyat, s annak birtokában kúsztam óvatosan kifelé az oldalágon, ameddig a leszakadás veszélye nélkül tehettem.

Ott elkezdtem operálni a gallyal. Innen már elértem vele a sárkányt, de annak a farka és madzagja jócskán belegabalyodott a kisebb ágakba. A gyerekek nem értették, mit vacakolok annyit.

– Mért nem lököd már le, Apja? – kiáltott fel Andris.

– Várjatok, mindjárt!

Lepillantottam rájuk, ott álltak mind a négyen, felszegett fejjel, de olyan furcsán kicsik voltak ott lent a mélyben.

Egyszerre belém állt a remegés. Mindjárt leszédülök!

Émelyegni kezdett a gyomrom, a torkom lüktetni, s éreztem, hogy kiüt a verejték a homlokomon.

Pedig én már régen nem félek a haláltól. Magamért nem tudok rettegni, hogy velem mi lesz. De mi lesz ővelük?

Jaj, kellett nekem feljönni ide!

Tehetetlen kínomban kicsordult a könnyem. Ettől kissé megkönnyebbültem.

– Lökd már le, Apja! – kiáltotta megint Andris.

Nem is feleltem neki. Utolsó erőfeszítéssel megmarkoltam a száraz gallyat, és sikerült is kiszabadítanom a sárkányt. Löktem rajta egy nagyot, de nem mertem lenézni, nem tudtam, nem akadt-e meg egy alsóbb ágba. Fiaim üvöltése tudatta, hogy szerencsésen földet ért.

Tekintélyem meg volt mentve. Gyerekeim szemében ezután is én leszek a legkülönb ember, aki bármi bajjal képes megbirkózni, aki mindent tud és mindent mer, aki még a sárkányt is lehozta a szédítő magasból...

De én soha ennyire nem éreztem, hogy ez csak csúf csalás. Csigalassúsággal csúsztam visszafelé az ágon, szívem ész nélkül kalimpált a félelemtől. Alig bírtam kapaszkodni, elhagyott minden erőm. Ők már, tudtam, a sárkányt nézik, fel se pillantanak. Én pedig gyötrődve vártam, mikor mondják fel reszkető tagjaim végképp a szolgálatot, s terülök el véres rongyként lenn, a lábuk előtt.

1960

Sebzett lélek

Gergőnél szeretni valóbb kicsi gyereket keveset hordott még hátán a föld. Nem mintha a többit nem szeretgettük volna eleget, mint mások is a magukéit, válogatás nélkül. Mit bántuk mi, hogy Andrisnak iksz-lába volt és csúnyán elfeküdt feje, hogy Petyó fiamnak, a híres nemevőnek zörögtek a csontjai, hogy Kisdombi, aki ma kitűnően tanul, eleinte olyan butusnak látszott, egymás közt Dummbinak csúfoltuk... szülői szívünk ritkán ad ilyen kicsiségekre, úgy fogva tartja a sejtjeinkből sarjadt új életek varázsa, úgy feloldódik a családi élet kezdeti melegében.

Ez a friss meleg csaphatta meg, gondolom, azokat a fiatal barátainkat is, akik egymásnak adták nálunk a kilincset akkoriban. Jöttek fűtőzni mindennapjaik ridegebb világából: ha éhesek voltak, ettek, néha nálunk is aludtak (a rekamié leemelhető keskeny hátulján), s egyébként hősiesen túrték az ölükbe telepedő, zsebükben kotorászó, ruhájukat ledisznólkodó, hátukra ugráló, nyakukba csimpaszkodó gyerekek nyaggatásait. Sőt olykor nemcsak túrték, hanem vígan velük viháncoltak, lévén még maguk is kölykök egy kicsit. Gyere-

keimnek akkor válhatott vérévé, hogy az idegenek se igazán idegenek, elég egy biztató mosolyuk, s bátran birtokba lehet venni őket.

Gergő már ebbe a légkörbe született bele, és sikerült is neki hamarosan közkedvenccé előrukkolnia. Mi szigorúan tartottuk ugyan magunkat ahhoz: egyik se lehet kedvesebb a másiknál, mindegyiknek ugyanannyi kalória szülői szeretet jár, de volt ebben némi öncsalás. Mert az apaságot, anyaságot is tanulni kell, s mi körülbelül épp ekkorra lettünk birtokában az összes titoknak, hogy s mint lehet egy néhány arasznyi kis emberből a lehető legtöbb kedvességet kicsiholni.

Csiholtuk is – a magunk kedvére és másokéra – a bizonytalanul felderengő első mosolyoktól a két-három éves kori nagy hancúrozásokig, s még azután is sokáig. Gergő, természetétől fogva derűs férfiú lévén, szívesen benne volt minden ilyen mulatságban. De valahogy mégsem azzal a paradicsomi boldogsággal, öntudatlan odaadással, mint, mondjuk, a Kisdombi. Neki már a mosolya is huncutabb volt, ez idő tájt ragadt rá a név: Gergő-morgó-vigyorgó. Morogni ugyan egyelőre nem morgott, azt csak a rím kedvéért mondtuk hozzá, nevetésében azonban tagadhatatlanul volt valami a cinkos baráti vigyorból, ami után szinte már a kacsintást várta az ember: élvezkedjetelek csak, nagyok, én hagyom.

Rokonok, ismerősök kézzől kézre adták. Ha szóba jött, hogy elvinnék néhány napra valamelyik gyereket, tudtam már, hogy némi kis kötelezőnek vélt habozás után Gergőt fogják megint választani. Vitték és hozták, és hozták vele együtt az apró történeteket is, hogy naphosszat tartó munkával milyen ügyes kis csónakot fabrikált, vagy hogy megkérdezte a csirkékről: „ugye, azok a tyúkanyó leánygyermekei”, vagy hogy figyelte a kertész nagybátyjánál a próbacsíráztatást, s hallotta, hogy azt mondják: „eddig 54 kelt ki”, aztán „még 4 kikelt”, s akkor közbeszólt: „akkor az 58”. Pedig még csak hároméves volt... Most utólag magam is csudálkozom, hogy kelthettek ekkora lelkesedést ezek a gyermekmegnyilatkozások. Ha már ilyesmikről van szó, több fantáziát látok

Pancsi lányom későbbi, de ugyanilyen korú faggatózásában a liba eredete felől, hogy az, ugye, a libafán terem. Gergőnek azonban akkoriban csakugyan nem lehetett ellenállni. Magam se tudom, mi volt a titka ennek. Előttem mindig a színei derengenek fel: hirtenszőke haja, égbék szemei, a piros és a fehér örök játéka az arcán, fogai gyöngyvillogása – s mindezekben Anyja megújult fiatalsága. De másokat talán mással ejtett meg, mert okos is volt csakugyan, amellet

egy csöppet se koraérett, mint a felnőttek között nevelkedő, magános gyerekek, akik óhatatlanul a környezetükhöz idomulnak. Neki ott voltak hátvédül a testvérei, azok táplálták benne a kifogyhatatlan gyermeki kedélyt, melyet a nagyok társasága és elismerése se tudott megmérgezni. Sokáig legalábbis úgy látszott, hogy nem.

Mátyás király miatt támadt az első gyanúm, hogy valami még sincs rendben. Róla többször mesélgettem a gyerekeknek, akárcsak Toldiról vagy Kolombuszról és más halhatatlan halandókról, akik földi ember létükre kellő táplálékot nyújthattak tündérmeséken nevelődött fantáziájuknak. Megmegkérdezték ugyan, hogy ez igazán így volt-e, de alighanem csak annak bizonyosságáért, hogy valóban éltek efféle mesés alakok, nem olyan reménytelen vágyakozás tehát hasonlóvá válni hozzájuk, mint, mondjuk, aranyszörű tántoslóval ugratni át üveghegyeket.

Gergő azonban azzal jött egy nap, hogy két Mátyás király volt. Bátyjaival közölte ezt, én csak a szomszéd szobából hallottam, nem is a bejelentést, csak már a három nagyobb fiam felzúdulását, amellyel a megrendítő hírt fogadták. Megérttem őket. Ábrándjaik Pantheonjába ők csupa olyan páratlan hőst válogattak össze, akik eleve nem élhettek két vagy több példányban, egyszeri csodái lévén ennek a földi világnak. „De igen, a Pista bácsi is megmondta, hogy két Mátyás király volt” – erősítgette Gergő elkeseredetten, sőt már-már sírva, mert a vita, úgy látszik, tettelegessé kezdett fajulni.

Rám furcsa mód nem mert hivatkozni. Félt talán, hogy nem tanúskodom mellette. Nem is tartott tán olyan tájékozottnak, mint Pista bácsit, aki többször elvitte magával a Dunára gurulóülések csónakjában, s ennek folytán az első helyet szerezte meg a szemében a tekintélyek világranglistáján.

– De két Mátyás király volt! – üvöltötte a hitvallók konokságával még akkor is, amikor rájuk nyitottam az ajtót, pedig már az ágyon fetrengett, s Andris – a mindenkori hatalmaságok szokott végső érvével élve – épp a száját igyekezett betapasztani a tenyerével.

– Igen, két Mátyás király volt! – üvöltöttem én is, mire hirtelen mély csönd támadt, épp alkalmas a bővebb magyarázatra.

Hanem Gergőnek ez nem volt elég. Néhány napig unos-untalan előhozakodott a két Mátyás királlyal, főleg Andris füle hallatára.

– Ugye, Apja, az egyik magyar volt, a másik német? És az, ugye, nem is szerette a magyarokat?

Felvág – gondoltam. S nem vettem észre, mennyire ki van éhezve az önérzete egy kis táplálékra.

Annyit konstatáltam – s ez aztán napról napra nyilvánvalóbbá vált –, hogy nincs már jobban a testvéreivel. Hol Pannit ríkatja, csipkedi, lábára lép, copfját rángatja, hol meg a nagyobbakkal kezd ki, s aztán sírva vonul vissza az egyenlőtlen küzdelemből, de még akkor is ordít tehetetlen dühében, hogy késsel leszúrja őket, vagy baltával veri szét a fejüket.

Ha igazságot kellett tennem köztük, a tanúk vallomása alapján többnyire ő maradt bajban.

– Verd meg az Andrist – üvöltötte magából kikelve –, vagy téged is agyonütlek!

– De hisz te rúgtál bele először a lábába!

– Nem igaz, ő kezdte! – S ezt órákig hajtogatta eszelős makacssággal, teljesen beleélve magát a saját képzelt igazságába.

Nem tudtam nagyon sajnálni. Magamban már régen haragudtam a vele való kivételezéseikért.

– A kis princ – mondtam Anyjának szemrehányólag –, a mindenkitől körülcsudált kis princ. Haragszik, hogy idehaza ő is csak annyi, mint a többi.

Jaj, ha én azt a régi kis princet még egyszer feltámaszthatnám! Ölembe foghatnám s kacagtathatnám! Ha mehetnék ki vele a rétre, s foghatnám a markomba simuló kezét!

Ez a fiam, aki helyette maradt, már soha nem adja úgy magát nekem. Ez az apa, aki én lettem azóta, már nem tud úgy többet magához hódítani gyerekeket. Nemcsak Gergőt – Pannit és Kismagdust se. Ezek már úgy lesznek nagygyerekek, hogy alig kóstoltak bele az apjuk-anyjuk lényében való elrejtetés teljes boldogságába.

Anyja még tovább is bűjtatta volna pedig őket a maga melegében. Mikor nem voltam itthon, Gergővel aludt, és Kismagdusnak fogta a gyerekágy rácsán keresztül kinyújtott kezét. Míg én az igazság kegyetlen angyalaként át nem költöztettem őket is a másik szobába. Ami a többinek nem jár, az nekik se jár.

Gergőben ekkortájt szakadt meg valami. Kezdett az ellenségének tekinteni.

Csak hogy a gyerekek igazi fájdalmai ritkán látványosak. Kis semmiségeikért mindjárt elbőgik magukat, azonnali elégtételt, vagy legalábbis vigasztalást követelve. Életük igazi sebeit azonban maguk nyalogatják csendben, csaknem észrevétlenül.

Gergővel ijesztőt fordult a világ, mikor rájött, hogy én, az

apja, ellene dolgozom. Nemcsak hogy nem szeretem már, azt se engedem, hogy mások szeressék. És sorra el is árulja a kedvemért mindenki, Bogyi néni, Pista bácsi, Magdi néni, végül még Anyja is, mert az is fél tőlem, hogy rákiabálok, hát inkább hallgat, pedig úgy megmondaná, hogy a Gergőre nem szabad mérgesnek lenni, Gergő, az igazából jó.

Egyik öcsém lehetett így első elemista korában. Senkinek se zokoghatván el, hogy őt okatlanul tartják rossznak, egy darab faszenet szerzett, és a házunk falára róttá fel nagy nyomtatott beűkkel:

VARGA ZSOLT PAPNAK A FIA KUNSZENTMIKLÓSON JÓ

De Gergő más természet. Ő nem tiltakozott. Ő makacsul vállalta a látszatot, hogy ő rossz.

– Kamaszodik – mondtam rá, s felnőtt barátaim ezt el is hitték.

– Korai kamaszkor – bólogattak egyetértőleg.

Meg akarom simogatni, elkapja a fejét. Megcsókolnám, két kézzel lök el. Már egyik testvérével se fér meg. Nem is igen érdeklik. Ül és gondolkodik. Vagy nem is ül, hanem áll a lavór mellett egy gatyában, és töpreng.

– Gergő, mosakodj már! – Veszi a szappant, aztán leteszi, töpreng tovább. Ugyanígy öltözik és vetkőzik is. Fél lábát bedugja a nadrág szárába, aztán negyedórás szünet következik. Mintha teljesen tehetetlen volna. Máskor meg épp ellenkezőleg: röhögve ugrál, mint az örült, cipőstül a rekamién, alig bírom lecsillapítani. Hogy másnap reggel újra mint az ájult ébredjen, s ne lehessen kiráncigálni az ágyból...

Valójában persze hosszú hónapokba telt, míg a teljes körkép így kirajzolódott. S én még akkor se voltam hajlandó megrendülni tőle.

Reménytelenül birkózik bennem még ma is a két igazság: a Gergőé és az enyém. Valaki itt mindenképpen kínlódásra volt ítélve. Én meglehetősen fogékony vagyok az emberi fájdalomra.

makra, s akkoriban a disszonanciák egész zenekara harsogott a fülembé. Kisdombi esengése, hogy őt is vigye már el egyszer Bogyi néni. Panni vinnyogása minden semmiségért, de igazában az egy nagy okért, hogy ő nem részesül az Anyjával alvás gyönyöréből. Andris durvasága a kisebbekkel, amit, ha öntudatlan is, megint csak a féltékenység válthatott ki, hogy ő majd leveri rajtuk, amennyivel több szeretetet kapnak. S mint főszólam, Anyja csöndes kétségbeesése, aki ez idő tájt kezdte úgy érezni, hogy fogytán az ereje, mért ölik hát őt a saját gyerekei, mért szaporítják a baját?

Engem egy gondolat vezérelt akkor: kilábalni ebből a válásból. Mózes szerepét játszottam a családban, aki a Hóreb hegyéről leszállva, törvényt adott a népnek, és kényszerű könyörtelenséggel törte le az ellenszegülőket, már csak azért is, hogy mentse a maga lelkét az Egyiptomból való kijövetel emésztő felelőssége alól. Én is azért tudtam időnként rideg, sőt néha már-már kegyetlen lenni: a lelkem menedékét is kerestem a Rendben, a megnyugvást, hogy mégis érdemes volt mindnyájukat életre hívnom.

De mi fogalma volt arról az árva Gergőnek, hogy ő a közös jóért szenved méltatlanságot (mint már annyian az emberi történelemben), s nem én löktem ki a szívemből? Meg néha már csakugyan az idegeimre ment.

– Miért nem mosdász már? – kértem tizedszer is, s ő csak áll és nézi, hogy villószik a lavór alján a villanykörte víztörte fénye. Vagy a szappanhab szivárványszíneit tanulmányozza az ujjai között. – Gergő, mosd már a karod, az Isten áldjon meg! – Hogy mossam? – S áll, mintha nem tudná, s tán nem is tudja, mert nem akarja. Végre türelmetlenül elkapom a csuklóját. – Így, így, így, látod, így! – S fél perc alatt megmosdatom derékig. De mire lemosom a szappant az arcáról, és törölni kezdem, már bőg. Ágyba dugom, lassan elcsöndesedik, de meg nem bocsát, tíz perc vagy negyedóra múlva halom, hogy azt dünnögi:

– Hülye apja.

A többi gyerek persze boldogan háborodik fel:

– Apja, mit mondott a Gergő?

– Nem érdekel! – mordulok rájuk. – Bolond likból bolond szél fúj. – Mire Gergő, akinek az előbb még csurogtak a könyvei, hisztérikusan kezd el kacagni. – Nem, hanem bűdös likból bűdös szél fúj az orrod alá!

Nyakon legyintsem? Tudom már, hogy hiába. Rajta csak ront minden verés.

– Nem érdekel – mondom a többieknek, de hogy ő is hallja. – Majd megjavul. Andris is milyen rossz volt, amikor még nem dolgozott!

Igazából pedig egyre jobban érdekelt a Gergő dolga. Sőt égetett már, mint az eleven parázs. Időközben iskolába kezdett járni, s ez végképp kibillentette a lelki egyensúlyából. Évek óta mindig csak azt hallotta, hogy ő milyen okos, ő a legeszesebb kis-Varga, minden testvérét le fogja pipálni. Volt is tán benne olyan várakozás, hogy az iskolában majd elégtételt kap otthoni megaláztatásaiért. Ment is boldogan a bátyjaival, vettem neki mindent, könyvet, füzeteket, számolókorongokat, színes pálcikákat, kívágható betűket, még egy doboz színes ceruzát is. Nagyon gazdagnak érezte magát. A betűket már első nap ki is vágta mind, kicsiket, nagyokat, az A-tól a ZS-ig, hiába mondtam neki, hogy várjon vele, elszóródik, mire majd kellene. Néhány nap alatt ki is derült, milyen igazam volt. Ijesztő mértékben kezdtek fogyni a betűi, de persze a ceruzái, pálcikái és korongjai is. Második héten viszont az derült ki, hogy mégse volt igazam, a szétvágatlanság sem segített volna: ekkor veszett el az olvasókönyve.

Ekkor kezdte tanító nénije is az első vész híreket küldeni. Gergő nem figyel, egész órán papírgalacsinokat gyárt, vagy összeviszsa forgolódik, fecseg, nem tud vele mit csinálni, kiálította már a szemetesláda mellé, tegye annak a fedelére a könyvét (közben újat vettünk neki), úgy olvassa a betűket, hát addig-addig, míg belökte a könyvet a láda mögé, ő neki kellett kihalásznia... S a füzetei is olyan koszosak: ha látogatót vár, eldugatja vele, higgyék inkább, hogy otthon hagyta. Az orrából is folyton lóg valami, azt mondja, nincs zsebkendője,

papírfecniket kénytelen adni neki, hogy ne a kabátja ujjába kenje.

Ez már Anyjának is sok volt. Hogy ő nem ad a Gergőnek zsebkendőt? Mikor véresre mossa a kezét miattuk, hogy mindig rendesek és tiszták legyenek!

De Gergőben annyira megbomlott már belül minden harmónia, hogy a külseje is mindennap újra ehhez a lelkiállapothoz idomult. Amúgy se volt már az, aki régen. Arcáról lekopott az egykori magabiztos, cinkosan ravasz, mosoly. Elűlő gyöngyfogai is kihullottak, csorba lett a szája, mint a magukat elhanyagoló (mert szerelmet már végképp nem remélő) idősebb férfiaké és nőké. Emellett szinte szenvedélyesen szerezte testére és ruhájára az elhanyagoltság mind újabb bélyegeit, vérből, koszból, sárból, tintából, az iskolai padló olajából, az útépitők kátrányából, a titkon vett nyalóka ragacsából meg a jó ég tudja, miből.

Anyja könnyeit se bánta. Kész volt az életfilozófiája: őt se szeretik, ő se szeret senkit.

Egy éjszaka nálunk aludt régi nagy szerelme, Magdi néni. A Pista bácsi felesége. Színházba mentünk, addig ő vállalta a gyerekek gondját, bár én azzal biztattam, hogy már csak a lerágott csontjait találjuk, mire hazaérünk. Neki ugyanis nemhogy hat, egy gyereke se volt, hiába vágyott rá évek óta. Gergőt is azért kapatta magához, egy kis kárpótlásul. Napokra elvitte néha, s ilyenkor felhőtlen boldogságban éltek, hol Pista bácsival hármásban, hol csak kettesben, ha az vidéken járt. Egy-egy ilyen vendégeskedés után Gergő azzal is eldicelkedett, hogy éjszakánként együtt aludtak a Magdi nénivel. De ez, mint kiderült, nem volt igaz, csak ő beleélte magát.

Nálunk aludt hát Magdi néni (csak nem megy éjfél tájt egyedül haza), s így ezúttal – nem lévén több ágyunk – csak-ugyan osztoznia kellett valamelyik gyerekkel. Gergőben ez még egyszer fellobbantotta a vágyat, hogy őt is szeressék, sőt jobban, sokkal jobban a többiekénél. Mint régi dicsőisége teljében, mikor minden testvére őt irigyelte. Alig várta, hogy ágyba kerüljenek, s ő Magdi nénihez bújhasson, vállára hajt-

hasza fejét, várta a megváltó csókokat, simogatásokat, melyek kiszabadíthatnák magányossága jégbörtönéből, ahol már hónapok óta didergett, egyre reménytelenebbül. Nem is gondolt rá, hogy mást is választhatna helyette, hisz ő volt jóformán a fogadott fia. És akkor Magdi néni egyszer csak azt mondja:

– A Kisdombival alszom.

Kisdombinak szélesebb az ágya. Magdi néni mondta is ezt aztán Gergőnek, indoklásképpen. De igazából az vezethette inkább, az a gondolat: Gergőnek rosszat tett a kivételezés, nem szabad hát tetézni a bajt. Szilárdan ki is tartott emellett még akkor is, mikor a nekikeseredett zokogás első sikertelen rohamai után az magából kikelve kezdte ordibálni neki az osztálytársaitól, vagy honnan felszedett válogatott ocsmányságokat, míg csak a hosszú bőgéstől elbágyadva el nem csöndesedett.

De még hazatértünkkor is dúlt volt az arca, zaklatott vonásait az álom se tudta teljesen elsimítani.

Én akkor már jó ideje kerültem vele minden összeütközést. Ha nem öltözött, öltöztettem, ha nem mosdott, mosdattam; még etettem is néha, ha magától csak turkált a tányérjában. Nem mondtam neki, hogy „te már nagy vagy”, hagytam, hogy olyan kicsi legyen, amilyen csak akar, szüleire szoruló, rájuk hagyatkozó. Ha nem volt muszáj, nem szidtam, ha volt miért, dicsértem, elveszett holmijait újra megvettem, szakadozott könyveit megragasztgattam: rendíthetetlen türelmet róttam magamra, egy kicsit penitenciaképpen is.

De kedveskedni nem kedveskedtem neki. Annyi volt az összes kivételezés, hogy őtőle nem követeltem semmit. Nemhogy segítséget, még jóindulatot se.

– Apja, te nem vagy igazságos – mondogatták még így is Andrisék.

– Hagyjátok, ő még kicsi, sokkal kisebb, mint ti.

– Sokkal ám! Nagyon sokkal! Csak lusta dolgozni!

Gergőben csakugyan támadhatott némi kaján öröm, hogy neki sikerült, ami a bátyjainak nem: kihúznia magát minden

munka alól. Úgy van, ő kicsi. Látom ám, hogy kezd megint összezelegedni a húgaival, fogócskázna, bújócskázna, ipi-apacsozna. Egy este meg arra megyünk be a szobájukba Anyjával, miután mind elaludtak, hogy a Kismagdus kinyújtott kezét, melyet az áttelepítés óta mindig Petyó fogott, most Gergő tartja a markában, úgy szundikálnak édesdeden.

– Tudod, milyen jót tesz ez neki? – mondta inkább, mint kérdezte Anyja. Álltunk, és néztük percekig. Jaj, csakhogy már gyógyulóban van!

S azóta?

Azóta kezd megint kinőni a kicsik közül. Arcát komikusan kedvessé teszi két új nagy kapafoga s a visszalopódzott önbi-zalom, amellyel körültekint a világban. Félévkor már jeles bizonyítvánnyal állított be. Sőt, otthon is megszállja néha a jólélek, hogy tüzelőt hozzon, vagy vásárolni menjen, bár én most sem erőltetem.

Nem merem mondani, hogy egészen meggyógyult. Az ilyen sebek, mint az övéi, nagyon lassan hegednek, és még felnőttkorban is fel-felszakadnak.

De a családba visszatalált. És még tán bennem, ádáz ellenségében is kezdi meglelni megint az apját.

Most történt a napokban, hogy régi szokásához híven megint elveszett. A három bátyjával ment el úttörővasúton a Hűvösvölgybe, siettek elverni néhány forintot a húsvéti locsolkodással szerzett pénzükből a Nagyrét bódéiban. Gergőt külön rábízta Andrisra, de bízhattam, mert amíg ez elmerülten célba lőtt, ő elsodródott a háta mögül. Nem is találta meg se Andris, se a Petyó-Kisdombi pár, pedig keresztül-kasul kóborolták a környéket, és rekedtre ordibálták a torkukat. Végül búsan hazajöttek.

Gergőnél még pénz se volt (az övét is Andris őrizte). Telefonáltunk mindjárt a hűvösvölgyi rendőrőrszobára – már estére járt, erősen sötétedett –, de nem tudtak róla semmit, csak azt ígérhették, hogy keresni kezdik.

Néhány perc múlva azonban váratlanul betoppant. Arca csupa elkent mocsok: gyalog jött végig a vasút mellett, az

erdőn keresztül. Útközben el-elsírta magát, tenyerével törülgette könnyeit, de meg nem állt egy percre, le nem ült, hisz tudta, hogy nemsokára beesteledik, s akkor ő meghal a félelemtől, ott egyedül a sötét rengetegben. Jó két és fél óra alatt tette meg a 13 kilométeres utat.

Ő is kereste egyébként Andrisékat a Nagyréten, de aztán azt hitte, otthagyták. S erre szó nélkül nekivágott a nagy útnak.

Jólesett neki, hogy nem szidtam meg ezért, sőt, még el is dicsekedtem vele néhány ismerősömnnek, milyen hőstettet vitt véghez.

– Tudod, mit üzen neked a Kopátsy Imre bácsi? – újságoltam neki másnap. – Azt, hogy derék gyerek vagy, ember lesz belőled.

– Hát neki is elmondtad?

– El.

Láttam, meghatódott. S egyszerre megnyílt a szíve, melyet már jó ideje makacsul zárva tartott előttem.

– Tudod, Apja, mikor jöttem hazafelé a sín mellett, mindig csak azt mondogattam magamnak: ha engem elüt a vonat, vagy elgázol az úton egy autó, vagy ha úgy elfáradok, hogy elesek, én akkor is hazamegyek.

Én a rekamién ülök, ő mellettem áll. Szándékosan nem nézek rá, zavarba ne hozzam. Egyszer csak érzem: beszéd közben egy gyöngéd mozdulattal – nyilván teljesen önkéntelenül – megsimogatja a fejemet.

1961

Andris, az individualista

Sanyarú sors az elsőszülötteké!

Az anyjuk testéből kiszakadó gyerekek tökéletesen ismeretlen világba érkeznek. S mindig az elsőszülött a kénytelen-kelletlen pionír. Ő töri az utat a többieknek is a Titkok Birodalmába, melyről se térképe, se lakóiról semmi tudomása. Még a saját szüleiről se. Azok is egy ismeretlen törzs tagjai, a Régótaélőké, akik közt különös szokások dívnak. Az újonnan jöttet például tüstént hatalmuk alá vetik, s árgus szemmel figyelik, mikor hágja át az általuk szabott szigorú törvényt. E törvénynek százezer paragrafusa van, és ő kezdetben egyet sem ismer közülük. Minden mozdulata kész veszedelem. Pedig a Régótaélők hajthatatlanok. Kis buta fejébe még nem verhetvén bele, ösztöneibe igyekeznek belemarni a tilalmak és muszájok sokaságát, azzal, hogy mérgesen néznek rá, meg hogy rossznak mondják, hogy rákiabálnak, hogy megdádázák, sőt, igazából, kegyetlenül meg is verik. Érti, vagy nem érti, mindegy, csak fájjon neki, az a jó, ha fáj: a szenvedés idomítja a kutyát, a macskát, a fehér egeret, a makimajmot és az emberfiókat egyaránt.

A többi gyerek már mind az elsőszülött nyomában érkezik. Jön a második, a harmadik, a negyedik, s a Régótaélők mindinkább pánikba esnek. Mi lesz, ha ez a sok új jövevény nem tanulja meg jól a törvényt? És írják, írják a paragrafusokat, nem kőtáblákra, nem fóliánsokba, hanem az elsőszülött eleven idegeibe. Ő a mindenkori *példa*,

a két lábon járó *tanulság*, akinek a sorsából olvasniuk kell a többieknek. Még tán négyéves sincs, még talán három sem, de már ő az Ilyen nagy gyerekés még setudja, őaPersze hogyakkorakicsikisutánacsinalják, ő a Látjátok-ígyjárakirossz.

Jaj, a mi Andrisunk hányszor így járt! Hisz születésétől fogva szertelen, féktelen, ideges fajta, aki nemhogy nappal, még éjjel se nyughat. Hét-nyolcéves koráig olyan volt valósággal, mint az eleven ördög. Mintha csak arra tette volna fel az életét, hogy századszor is, ezredszer is, mindig újra szembeszálljon az őt regulázó és megalázó szülői hatalommal.

Eleinte ki gondolta volna persze, hogy egy megörögzött individualista rejtezik ebben a gyerekekben? Azt hittük, csak ilyen fajta.

Sajtkukac. Hebrencs. Nem fér a bőrébe. Hisz már a világra is úgy jött, váratlan sietséggel, hogy az orvos – bár idejében értesítést kapott – csak *post festa* érkezett meg, nagy szörnyülködések és bocsánatkérések közepette. Hogy ő huszonöt éve praktizál, de ővele ilyen még nem történt. Vigasztalásul hozzátette: meglátjuk, ez valami különleges gyerek lesz.

Jóslata be is teljesedett. Andris – mihelyt mozgatni tudta kezét-lábát – példátlan szorgalommal kezdte ízekre szedni játékait, fecnikké szaggatni könyveit (de az enyémekeket is), fúrni-faragni a bútorokat, eredeti rajzaival ékesíteni a falakat, késsel, villával és egyéb fémtárgyakkal vakarni le a vakolatot, rokkantná rugdosni a rekamiét, vízzel árasztani el a fürdőszobát, megsemmisíteni lehetőleg az egész emberi civilizációt. De nem elvakult dühvel, ész nélkül, hanem hűvös, megfontolt ravaszsággal, minden óvatlan pillanatot azon frissiben tüstént kihasználva.

Szenvedett, ha kellett, de nem adta meg magát. Még egye-

dül se. S hát még mikor serege támadt a pólyából sorra kibújó kicsikből, és sok lúdként igyekezhetek disznót győzni! Ekkor már érhetette Andrist akárhány vereség – mármint a fenekét –, övé maradt az öntudat, hogy ha legyőzték is, nem könnyűszerrel.

Néha csakugyan majd vért izzadtunk, hogy kordában tart-suk. Ahogy most ezeken az időkön tűnődöm, nem tudok szabadulni a gondolattól: ő már akkor az elsőszülötti sors ellen lázadt. Mondhatnám, bosszút igyekezett állni, hogy boldog egykéből két, három, négy, öt, majd hat gyerek egyikévé tettük, sőt nemegyszer a többiek pálcásfiújává, aki – mint a *Koldus és királyfi* Humphrey Marlow-ja a szent és sérthetetlen walesi herceg helyett – hite szerint őhelyettük is meg-megkapta a magáét.

Mindegy, hogy mennyire volt ez tudatos benne eleinte. Érezni akkor is így érezte, és lassan az eszével is felfogta.

Minket, szüleit, az a hit éltetett: a több gyerek kora ifjúságától fogva megszokja, hogy csókon, csokin és minden egyében osztozkodnia kell, nem érezvén tehát egyikük se, hogy ökörlülte forog a világ, könnyebben válnak közösségi emberré, igazi társaslénnyé.

Andris azonban mit sem tudott erről. Ő csak azt látta, hogy a magakorú gyerekek több testvér nélkül is vígan élnek, sőt nála vígabban. S hogy ennek mi az oka, azt magam is segítettem gondosan a fejébe verni, szertelen vágjai felett folytatott vitáink örökös refrénjével:

– Hát nem érted, hogy ti sokan vagytok?

Értette ő, hogyne értette volna! Csak azt nem, hogy miért. Annyit ha sejtett, hogy más nemigen tehet róla, csak mi. Akkor viszont mi jogon prédikálunk neki?

Sok gyerek – kevés pénz, ez a probléma nem hagyta nyugton. Ötéves múlhatott (még csak négyen voltak), mikor azt kérdezte egyszer:

– Apja, neked kevés pénz van?

– Bizony kevés.

– És akinek száz gyereke van? Annak egy pénze sincs?

Néhány évvel később pedig már kimondta kereken:

– Az lett volna jó, ha csak én születek, meg a Petyó. Akkor nekem sokkal könnyebb volna az életem.

– Hogy beszélhetsz így? – förmedtem rá. – Nem szégyelled magad?!

Mire még azt is hozzátette:

– Ha én megházasodom, nekem nem lesz egy gyerekem se. Én nem fogom a kakis pelenkájukat szagolni!

Ebben az időben – nyolc-kilencéves korában – mérhetetlenül megvetette összes öccsét és húgát. Petyóval nem is tudom, mért tett kivételt, neki mért engedélyezte utólag a világrajövetelt. Mert verni éppúgy verte őt is, mint a többi, mintha nem fél fejjel, hanem legalább hárommal volna nagyobb nála, s a felnőttiség jogán torolná meg minden vétkét, amit csak szuverén módon annak ítél.

Fájdalmas felfedezés volt, mikor rájöttem, hogy engem utánoz ezzel. Neki a testi megjelenése is olyan, mint az egész egyénisége: egymástól szélsőségesen elütő változatokat mutat, a minden tekintetét magához vonzó, átszellemült szépségtől a visszataszító, torz rosszindulatig. Kísérteties volt látni, hogy dühtől dúlt vonásai egy-egy goromba verekedés után hogy tették egyszerre szembeszökővé borjűfelnyalta haját, csapott vállát, csámpás lábát: ott állt, mint a saját eleven karikatúrája, de mint az enyém is, hisz ő nem rossz és csúnya, ő csak *nagy* akart lenni.

Őt ne állítsák kis szaros kölykökkel egy sorba, akik folyton csak bőgnek, és csinálják a rendetlenséget, neki kell még az építőkockát meg a többi játékot is összeszedni utánuk, de ha cukrot osztunk vagy cseresznyét, éppúgy tartják ők is a markukat, és ordítanak, hogy nekik is annyi szem jár! Hol itt az igazság?

S keresni kezdte a maga külön igazságát, melynek első pontja az volt, hogy őbelőle világrengető tehetség lesz – csak azt nem döntötte még el, hogy miben. Számológépművész? Felhasználó? Afrika-vadász? Díjbirkózó? Nyelvzseni? Ő mindez nagyon szeretett volna lenni, és még annyi más is, de csak

olyasvalaki, aki sokat keres. Engem is faggatott, ki keres a legtöbbet. A miniszterek?

– Nem – mondtam –, egy híres orvosprofesszor többet keres.

– Akkor én orvosprofesszor leszek.

– Ne viccelj már! Hisz te egy csöpp vértől elájulsz!

– Hát akkor még ki keres olyan sokat?

– Egy jó mérnök is kereshet annyit, de csak ha nagyon tud. Már vonta is le a következtetést:

– Akkor mérnök leszek.

Volt ő álmaiban minden, de főleg persze rég holt vagy sose volt hősök életre kelt másodpéldánya, a viking hajósoktól Nemo kapitányig. Ott ágáltak mind a lelkében, s hol az egyik, hol a másik nyert rajta ábrándokba ringató hatalmat. Látom egyszer, hogy zászlót csinál egy darab lepedővászonból. Egyik oldalára azt írta: „*Én vagyok Kinizsi Pál, a világ legerősebb embere*” –, a másikkra ötágú csillagot rajzolt, körülötte ezzel a felírással: „*Éljen a magyar szabadság!*” Kivitte a rétre, az ott futkározó fiúk közé. Azt remélte tán, hogy zászlaja alá gyűlnek néhányan, s azoknak ő lesz a vezére. Körül is állta a jó nép, nézték. Őt és a zászlót. Andris nem éppen gyöngé, de elég vékony csontú legényke. „Kinizsi Pál.” „A világ legerősebb embere.”

– Te gyagyás vagy – mondta megvetően Toplic, a háromszor bukott főverekező. Mire felnyihogott az egész társaság. Andris még csak nekik se ugrott. Elfordult, és némán elvonult. Leeresztette a földre, úgy húzta maga után – végig a rét füvén s az út porán – élete első lobogóját.

Épp kinéztem az ablakon, nem tudtam még, mi történt, csak azt láttam, hogy úgy baktat görnyedten, le-lebillenő fejjel, mint egy megtört öregember.

De ő nem arra termett, hogy tartósan magába roskadjon. Titokzatos erők üzték mind újabb rohamokra, hogy kitörjön a közlegényi sorból. Főleg velem szeretne volna egyenjogúsítani magát. Örökké nyaggatott, hogy malmozzák vele, sakkozzák vele, labdázák vele, pingpongozzák vele, gombfociz-

zak vele, üljek oda este az ágya szélére és beszélgessek vele, mindig csak vele, övele.

Egyszer nagyon ingerülten szólhattam rá: – Mért kell neked örökké engem nyuvasztani? Játssz a többiekkel!

Mire elgömbült a szája, s nagyfiú létére elpityeregte magát. – De én őket utálok! Én csak veled szeretek!

A gyerekeknek nincsenek és nem is lehetnek világos fogalmai róla, milyenek vagyunk mi, nagyok. Mintha Olümposz kódében élnénk, számukra elérhetetlen és megérthetetlen világban, úgy tekintenek ránk titokban még tán a legpimaszabbak is. Annál nagyobb a csalódásuk, mikor később, serdülőféliben, rádöbbennek egy nap, hogy a felnőttek is milyen korlátoltak, kicsinyesek, irigyek, hazugok, kegyetlenek – nincs Olümposz, nincs két világ, csak egyetlenegy. Andris azonban még az Olümposzt ostromolta, isteni létre szomjazott. Folyton csak azt leste, kutatta, mi lehet a nyitja a mi féltve őrzött titkainknak, mi tesz minket mássá, mint őt. Hányszor intettem a szememmel Anyjának, mikor egymással beszélgettünk: nézd, már megint fülel Andris! Megállt egy helyben, egy szót el ne ejtsen, de mintha csak a táskájában kotorászna, vagy a könyveket nézegetné a polcon. Hát még mikor vendégeink jöttek! Hatszor kitoloncoltam a szobából – hetedszerre megint beszökött. Rávette a kicsiket, nyissanak be hirtelen, tóduljanak mind át, ő meg a hátuk mögül igyekezett észrevétlen besuttyanni az asztal alá, vagy a komód mögötti zugba. Csak sikerülne megint egy-egy nekik tilalmas szót elkapnia! Bár a szavaknál is jobban izgatta a lényeg: a kendőzetlen felnőttélet. Mert arról meg volt győződve, hogy mi sohasem mutatjuk meg nekik igazi magunkat. Csakugyan olyan becsületesek, önzetlenek, igazságosak, egymást szeretők volnánk, mint tőlük követeljük? Vagy csak cinkos összeküvés az egész, és őrá csak rásütjük a rosszság bélyegét?

Nem tudott belenyugodni semmiképpen, hogy mi Jupiterrek legyünk, ő meg csak ökör. Hogy mi akkor és oda menjünk, ahova akarunk, tőle meg szigorúan számon kérjük, merre jár. Hogy mi kedvünk szerint viselkedjünk, ahogy jól-

esik, őt meg semmiségekért nyakon cserdítsük. Hogy számunkra ne legyenek tilos szavak, tilos viccek, tilos filmek, tilos italok, neki meg minden tilos legyen. Hogy mi százásokat hordjunk a zsebünkben, elseje táján egész köteget, bármelyik boltba szabadon bemehessünk, azt vehessük meg, amit szemünk-szánk kíván, őneki meg csurogjon a nyála az ötvenfilléres fagyi után.

Nem, nem és nem. Ez nem igazság.

S egy szép nyári napon, miután már ott ácsorgott egy darabig az úttörővasút végállomása előtt, még egyszer körülnézett, nem lát-e ismerőst, majd a zsebébe nyúlt, megmarkolta az Anyja retiküljéből csórt pénzt, és dobogó szívvel szólt oda a fagylaltosnak:

– Kérek egy kétforintosat!

(Andriskám, fiam, aki ezeket magad is olvasni fogod, félig talán még gyerekfejjel, szégyentől szorongatva – ne haragudj apádra, hogy így kiad. De ez az Andris már régen nem te vagy, hanem annyi más gyerek: neked tökéletesen ismeretlenek, ismerősök azonban az e könyvet olvasóknak, akik nem terád – őrájuk gondolnak. S úgy sírnak talán a sorsukon, mint én a tieden harmadéve.)

Kicsiben kezdte, mint a világ sok névtelen és neves gazembere, de aztán igyekezett többre vinni. A pénzszerzésben is, és még inkább a hasznosításban. Nem volt kicsinyes. Nem bújt be a bokrok közé, zacskó cukrát hogy egyedül elszopogassa, gálántul kínálhatta végig cimboráit. Cigaretájából öccsei is részesültek (bár, mint utólag bevallották, okádkatnékjuk volt tőle), nemkülönben a durranó patronjaiból. Még kipukkadtt léggömbjeinek gumicafatait is kegyesen szétosztogatta köztük. Élvezte, hogy ő végre valaki. Pénzezni se állt le tíz-húsz filléres alapon: ő forintban játszott, többnyire néhány felsőtagozatossal, akiket társaik snúrfiú néven tiszteltek. S nem fakadt el sírva, nem toporzékolt, nem üvöltözött, nem rohant panaszra a tanító nénihez, ha fél marék pénzét zsebelték is be. Tudta, mivel tartozik a *becsületének*.

Mentségére legyen mondva, hogy nemcsak a mi pénzünket

vesztegette így el, a sajátját is. Amit húsvétkor „összelocsolkodott”, amit vidéki rokonainknál árult ki a piacon, amit az egyik nagybátyjától kapott – mind hamar elolvadt. Ha nem volt pénze, akkor meg csencselte. Született gavallér lévén, szerencsére ritkán csinált jó vásárt. Egyszer hozott csak haza egy drága töltőtollat (a színes ceruzáit adta oda érte), s én azt is kíméletlenül visszaküldtem vele. Nagyon a szívére vette. Annál megkönnyebbültebben jött haza másnap. Le se dobta a táskáját, már újságolta: végigmotozták őket a toll miatt, mert az a fiú, az lopta, de akkor ő már visszaadta neki, és az kínjában kikéredzkedett sürgős szükségre, és ott, a végében találták meg.

No – gondoltam –, ez jó lecke volt Andrisnak. De eltelik néhány nap, s egy másnak a nevére szóló iskolai takarékbetétkönyvet fedezek fel nála. 61 forint ára bélyeg volt benne; már ragasztgatta is át a saját könyvébe, mire észrevettem.

– Ezt meg honnan vetted?

Egy barátja adta neki huszonhárom forintért – nyögte ki nagy nehezen –, mert annak most kell a pénz, és ezt csak év végén kaphatná meg, de különben is azok nem olyan szegények, mint mi, még televíziójuk is van, mert annak a papája fasiszta, és mikor a németek itt voltak, annyit szerzett, hogy még most is van belőle bőven.

– Ezt meg ki mondta neked?

– Ő. A Kerekes.

– S te miket szoktál mirőlunk mondani az iskolában?

Elértette és elvigyorodott.

– Én semmit.

– Na jó. Akkor holnap iskola után idehozod a Kerekest, majd én beszélek vele.

El is hozta, vissza is csináltam az üzletet. Kerekes engedelmesen zsebre vágta a takarékkönyvét. Később tudtam csak meg, hogy még a lakásunk ajtajában visszaadta az őt kikísérő Andrisnak. Így volt megbeszélve.

Ennek hallatára már csakugyan kezdtem kétségbeesni. Fel nőttek között is fájdalmas állapot, ha valakire rászáll közü-

lünk a gyanú. Gyerekekre gyanakodni meg már nem is fájdalmas – undorító. Kutatni szemük tükrében a homályt, arcukat fürkészni, és szóval is faggatózni, hogy Petyó azt az ötven forintot, amiből a napközidíjukat kellett volna befizetnie, csakugyan elvesztette-e, vagy hogy Kisdombi csakugyan az egyik Gyürki-fiútól kapta-e azt a léggömbfejű harmonikaemberkét, melyet az ajtónyílásba akasztott, a két szoba közé, és még vallatás közben se bírta megállni, hogy ne nézze gyönyörködve. Az igazság pedig hol kiderül, hol nem, de a gyanú mindenképp tovább mérgez, mert akiben úgyse bíznak, mért legyen az tisztességes?

Andris maga főleg annyit észlelt ebből a lappangó válságból, hogy őt már alig-alig szeretjük. Sőt olyanformán kezdünk ránézni, ahogy az anyja méhétől fogva eszelős vagy nyomorék gyerekükre néznek a szülők: több-kevesebb szánsalom enyhítette gyűlölettel, igazából tán nem is a szerencsétlen kölyök, hanem a sors iránt, mely ilyen folytatást adott nekik. Ez pedig még egy kis idiótának is fájhat, nemhogy egy épeszű, érzékeny gyereknek, aki úgy elsütkérezne szülei szemé fényében, csak örülnének neki.

Kicsi volt még Andris ahhoz, hogy ki akart volna szakadni közülünk. Tudta ő jól, hogy életre-halálra hozzánk van kötve. Egy este csúnyán összekaptunk. Megint volt a rovasán valami. Én emiatt meglehetősen kurtán közöltem vele, hogy felhoz a kamrából három kosár fát. Nagyon bánthatta a hangom, mert megmakacsolta magát. Leszegte a fejét, úgy nézett rám vadsötétén a szemöldöke alól.

– Indulás! – szoltam rá még nyersebben. – Fogd a kosarat, és eredj!

Állt, és nem indult.

– Nem hallod, mit mondtam? Na jó, tízig számolok. Ha addig se indulsz a fáért, veszed a kabátod, a sapkád, és mihetsz, amerre látsz.

A tízig való számolás régi, jól bevált módszer volt arra, hogy nyakleves nélkül is leszereljem ellenkezésüket. A nyugodt tempóban, de határozott hangsúllyal mondott számok

könyörtelen egymásutánja elég volt ahhoz, hogy felidézze előttük a közelgő végzetet. A végszót, a vészjósló „tíz!”-et már nemigen várták meg. Andris ezúttal megvárta. A számon kicsúszott fenyegetés, mely őt mintegy örökre kiutasította a családból, esztelen dacot ébresztett benne.

– Tíz! – mondtam, és hogy erre se mozdult, levettem a fogasról a kabátját, sapkáját. – Tessék! Öltözz, és mehetsz!

Szó nélkül elment. Októberre járt az idő, elég hideg volt odakint, bár még nem fagyott. Gondoltam, tán megteszi, hogy elmegy gyalog a bátyámékhoz, vagy valahová ismerőshöz, s mikor már kellőképpen megijedtünk, és megbántuk ellene elkövetett minden bűnünket, akkor vetődik majd haza. De ennyi se telt tőle. Tizenöt-húsz perc múlva már csöngött, dideregve kért bebocsáttatást. Nem mondtam neki: „Na, látod!”, csak kezébe nyomtam a kosarat, ő pedig ment, és hozta a fát.

Annyi jóérzés volt azért bennem, hogy ne örüljek nagyon ennek a győzelemnek. Amúgy is igen zaklatott volt ebben az időben. Születése óta szüntelenül áradó energiái mintha kezdtek volna elapadni, és végül is belefáradt volna az örökös lázadásba. Szabad erkölceinek – otthon és az iskolában is – annyi megaláztatás volt az ára, amit már alig tudott ép lélekkel elviselni. Nappal kimerültségről panaszkodott, szívét fájlalta, éjszakánként meg nyugtalanul aludt, minden neszre felpattant, jobbra-balra kaszált a karjaival, s összevissza hadart valami különös, érthetetlen nyelven, melyet a hangzása után leginkább még oroszoknak lehetett volna gondolni, bár egyetlen értelmes szó se volt benne. Néha még fel is kelt, teljesen öntudatlan állapotban csetlett-botlott a sötét lakásban, egyszer a mi szobánkban guggolt be a komód mögé, ott aludt tovább, máskor meg a konyhában szedtem le a székről, mikor már emelte a lábát, hogy fellépjen a villanyfőzőre. Ölembé fogtam, bevittem az ágyába, betakargattam, megvártam, míg egészen elnyug-szik, aztán én is lefeküdtem. Kérdeztem másnap – nem tudott semmiről.

A szinte állandó ideg feszültségnek az az időszaka, amely-

ben ekkortájt vergődött Andris, sokban hasonlított Gergő későbbi fájdalmas hónapjaira. A két gyerek krízise mégis másból fakadt. Gergő – kisebb lévén – élete első éveinek elringató, meleg fészkébe vágyott még vissza, Andris meg már a szárnyait szerette volna próbálgatni, és sorsa kötöttségeitől szabadulva szállni a magasba.

Magam is kezdtem belátni szerencsére, hogy bármilyen szegények vagyunk (s én bármilyen fukar), nagyobbacska fiainknak – főleg Andrisnak – több családilag biztosított öröm kellene. Nemcsak lelki örömek, hanem pénzbe kerülők is.

Ekkoriban szüntettem meg az egyenlő osztozkodás elvének addigi egyeduralmát a családban, és kezdtem pontozni napi munkájukat.

Régi rögeszmém volt úgyis, hogy zsenge gyerekkoruktól fogva rá kellene kapatni őket a dologra. – Segítsetek csak – biztattam őket nemegyszer –, a majomból is a munka csinált embert.

Dolgozgattak is ők, de csak ha kedvük tartotta. Könnyöröghettem nekik máskor, vagy a tüdőmet ordíthattam ki, hiába. Órák alatt se raktak például rendet a szobájukban – pedig ha rájuk nyitottam az ajtót, folyton tettek-vettek.

Anyja már majd a haját tépte néha idegességében.

– Micsoda szörnyű felfordulást csináltatok már megint! Tessék kitakarítani! Addig nincs vacsora! – Aztán sírva adott nekik mégis enni. – Visszaéltek vele, hogy olyan soványak vagytok! Gonoszok, kegyetlenek!

Azon a nevezetes vasárnap reggelen azonban, mikor közöltem velük, hogy ezután zsebpénzt kapnak, mégpedig heti munkájuk arányában, egyszerre nekiszilajodott a fantáziájuk.

Pénz, pénz!

Ezt a napot olyasformán tartják számon azóta is, mint időszámításunk kezdetét. Azelőtt volt az ántivilág, az általános lustaság és pénztelenség sötét korszaka.

Eleinte minden hét végén kezükbe adtam a keresetüket. Hadd lássák, hogy nem csalás, amit kitaláltam, nem ámítás (csak egy kis számítás). Előre megmondtam: mindegyikük

arra költi a pénzét, amire akarja, én nem szólok bele. Meg is szédítette őket ez a szokatlan szabadság. Az első hét múltával versenyt ropogtatták a cukrot, még Petyó is, családunk főzsugorija. Hagytam, nem szóltam egy szót se.

A három nagyfiú különben, dicséretükre legyen mondván, egymás kezéből kapkodta ki a seprűt és a mosogatórongyot, megesett, hogy egyik-másik tíz forintot is megkeresett egy héten.

– Ne dolgozzatok már annyit – siránkoztam nekik kétségbeesve –, nem bírom! – Értették a viccet, nevettek is rajta jókat. Bár komolyan is eltöprengtek néha: mi vihetett rá engem erre a bőkezűsége? Nem így ismertek. Mi üthetett belém egyszerre?

A második vagy harmadik héten Petyó elkezdett tartósabb javakat vásárolni. Először is egy olcsó bicskát. Aztán egy diáktöltőtollat. Aztán egy társasjátékot. Aztán egy ideig nem is kérte ki a pénzét: használt sílécet ajánlott fel neki egyik barátja hatvan forintért, arra gyűjtött.

Andrisnak már a bicskával a szívébe döfött (hogy stílszerű hasonlattal éljek). A sílécet aztán végleg beadott neki, úgy-hogy el is kezdett könyörögni:

– Apja, nekem, ha kérem, akkor se add ki a pénzem, mert én mindig elköltöm.

– Hát ne kérd ki! Ilyet nem játszunk. Aki kéri, annak én kiadom.

Hetekig küszködött magával. De aztán csak odajutott, hogy nem azért söpört, mosogatott, pucolta a cipőket, mosta fel a lépcsőházat, hordta fel a fát, vitte le a szemetet, hogy a végén ne legyen pénze.

Azt, hogy ekkortájt még mindig hozzányúlt volna a mienkhez, nem vettem észre. Egyetlen esetet kivéve, mikor a 14 éven alul nem ajánlott *Asch őrmestert* nézte meg a Rege úti moziban a kiskabátom oldalzsebéből szerzett öt forinton, mégpedig páholyjeggyel, hogy mikor felgyűjtják a villanyt, ő lebújhasson. A turpisság azonban kisülván, ezt a pénzt is szigorúan megfizette.

Erkölcsei elvei lassan úgy alakultak, hogy villamoson jó vicc tíz éven aluli pofát vágni, a Vidám Parkban jó vicc titokban visszadobni a már kihorgászott számozott pléhhalat, és másikat fogni helyette, mely esetleg értékesebb jutalomra jogosít, de eltérni otthon a versenyszabályoktól az öccseivel folytatott vetélkedésben, az nem jó vicc, mert megalázó, ha ezek szemberöhögik.

Pénzéhes, önző alakokká nevelem őket – veti szememre egy-egy ismerősünk. Búsan bevallom: úgy a szívem szerint szólnak! Úgy vágnék én is aszkéta természetű, önmegtartóztató gyerekekre, akik csak dolgozni szeretnek, de a pénzt gyűlölik, a földi javakat utálják. Korunk gyermekei azonban, sajnos, nem ilyenek. Valahogy túl kevés puritán hajlam szorult beléjük. De bocsáttassék meg ez nekik. Mert ha jól szétnézünk a világban, könnyen kiderülhet, hogy a nagyokba még annyi sem.

S nem is olyan önző fráterek azért ezek a gyerekek. A közösen végzett sokféle munka – meg persze kisebb-nagyobb vágyaik sorozatos teljesezése – a szolidaritás titokzatos szálait szötte köztünk. Arról nem is beszélek, hogy Andris már régóta hozzá nem nyúlna a pénzünkhöz: ha tíz fillért talál söprés közben, azt is azonnal ideadja. Ez csak szimptóma. A lényeg az, hogy a mindenestül belőlünk élő, reggel, délben, este szülőhúst faló kisgyerek társaság helyett olyan elemi emberi közösség született, amelyre már támaszkodni is lehet.

Ez a közösség tette Andrist is kezesebbé, jó szóért jóval fizető, komoly kis férfipalántává. Annyira akart nagy lenni, és most ott áll lassan az igazi felnőttiség küszöbén. Azt kérdi tőlem egy nap (nyilván hosszú töprengések után):

– Apja, mért van az, hogy én minden reggel elhatározom, hogy jó leszek, és aztán mégis rossz vagyok? – Igyekszik nyugodtan beszélni, de fojtottabb a hangja, mint máskor, s alig észrevehetően meg-megremeg.

– Dehogyan vagy te rossz – mondom. – Sokkal-sokkal jobb vagy, mint voltál. – S kissé meghatottan simogatom meg a fejét, mert tudom, hogy míg egészen gyerek egy gyerek, sose

érzi magát szívből rossznak: benne már az az önmagával kíméletlenül küszködő, nagy orrú, nagy fülű kamasz szólalt meg, akivé nemsokára lesz.

De most azért még majdnem gyerek. Öccseivel össze-összezőrdül, különösen Kisdombival tépik-marják egymást, mint két kölyökkutya. Ez azonban az ő korukban hozzátartozik a társasélet őszinte örömeihez, éppúgy, mint a közös nagy játékok, versengések, vagy az öntözés, kapálgatás a saját kertecskéjükben, melyet együtt telepítettek, s most napról napra lesik, hogy nő benne a bab, a retek, a zeller, a petrezselyem, mint ahogy mi lessük őket, gyerekeket, hogyan nőnek, növekednek.

Mert a legigazibb örömök mégiscsak azok, amiket nem lehet pénzen megszerezni.

Múlt szombaton számócazni volt kint Andris az erdőn. A budai hegyekben kevés a számóca, egy liternyit ha összeszedett egész délután. Maga alig evett néhány szemet, hogy több legyen. Hozta nagy büszkén. Én persze mindjárt mondtam, hogy ezt ő osztja el, tetszése szerint.

– Jó – felelte –, akkor mindenkinek adok, csak a Dombinak nem. – De mire kanállal kiméregette, kiderült, hogy neki is pontosan annyit osztott, mint a többinek.

Másnap reggel viszont, mikor a kezdeti sikeren fellelkesülve már mind a négy fiú indulóban volt ki az erdőre, ő megkötötte magát. Ő a Dombival nem megy. Az maradjon itt-hon. Végül is a három öccse ment együtt, s ő megint csak egyedül vágott neki az útnak, éppúgy, mint előző nap.

Ahogy ez illik is egy ilyen javíthatatlan individualistához.

1961

Faj, Pannikám!

A rózsza

Sose vágyik a pirkadásra:

Szinte örökkéválva ágán

Vágyik valami másra.

A rózsza

Sose vágyik az árnyra, tudásra:

Test és álom határán

Vágyik valami másra.

A rózsza

Sose vágyik a rózsára:

Lebegve az ég simaságán

Vágyik valami másra.

(Federico García Lorca)

Megint felriadtam.

Már nem is tudtam, hányadszor, azt se tudtam már, ébren vagyok-e csakugyan, vagy alszom. Összegubancolódott bennem valóság és álom, csak a tegnap esti ütések halkabb-hangsabb ritmusa lüktetett, hol a fejemben, hol a szívem elszorult dobogásában. Néha egészen elcsitult, már nem is hallottam, aztán megint erőre kapott, egészen addig, míg a rajtam ülő szorongás esztelen dühbe nem váltott át, míg az agyamba tolu-ló vértől szédülten már úgy nem éreztem: szét tudnám szag-gatni a Pannit. Pedig nem voltam egészen magamon kívül: tudtam, hogy most gyilkolok – a félálom abban a pillanatban mindent valósággá varázsolt –, de szinte jólesett a feszültség hirtelen feloldódása és a lüktetés ritmusát elnyelő zűrzavar. Életemben először sejtettem meg valamit a szadisták torz gyö-nyöréből, hogy a szívemre szálló hideg, a józan tudaté, ezt is mindjárt önváddá fagyassza, és egészen felébredsen.

Kinyitottam a szemem. Vaksötét volt, csak a szoba szemközti falán derengett halványan a szomszédos utcai lámpa fénye, már amennyi át tudott szivárogni belőle a sűrű decemberi ködön. De ez a csöppnyi fény is elég volt ahhoz, vagy tán ez se kellett volna már, hogy a kézzel fogható világ pontosan meghatározott helyén tudjam magam: a reklamiénk külső felén, Anyja mellett, aki mély álomba merülten szuszogta ki magából nappali fáradtságát.

Ezt a megbékélt szuszogást mindig nagyon szerettem hallgatni. De most külön jóérzés volt, hogy alszik, és egyelőre nem tud semmiről.

Nem volt még otthon este, mikor megvertem Pannit. A többi gyerek se árulhatta el neki, mert ők se tudták. Csak ketten voltunk kint a kisszobában. Panni alig sírt, s azt is inkább előtte, mikor már sejtette, mi következik. Később alig ejtett könnyet. Nem is sikoltozott: tudta, hogy ha ő nem csap zajt, én nem adom a testvérei szájára, hogy még röhögjenek is rajta. Megkapta és kész.

Pedig nagyon kikapott. Nem is értettem, hogy tűrhette ilyen elszántan, egyetlen jaj nélkül. Bosszantott is, hogy nem tört meg jobban. Hát még ez se volt elég neki? Múltkor megmondtam, hogy legközelebb a dupláját kapja. Most a verés

után megint megmondtam. De mi lesz, ha ez se fog rajta, és ha a következő és az azután következő se?

Megint lüktetni kezdett a fejem a beletóduló vértől. Meg se moccantam, föl ne neszелjen Anyja, de olyan jó lett volna felugrani, törni-zúzni. Majd megint csak Pannit képzeltem a kezem közé, amint kitöltöm rajta a dühömet:

„Mért hozod szégyenbe a családot? Mért kell neked minket szégyenbe hozni? Hát mit csináljak már veled, mondd? Agyonüsselek?”

Akik ismernek, tudják, hogy nem jellemző tulajdonságom a bestialitás. Még annyira se vagyok kegyetlen, mint amennyire egy átlag normális emberhez illik, aki meg akar élni a föld színén. Nem mondom, hogy nem legyintem néha nyakon a gyerekeket, de inkább ötször is szólok nekik előbb, hátha észre térnek. Hogy a fenekükre verjek, az meg igazán ritka eset, s utána az én gyomrom alighanem jobban kóvályog a szégyentől és az undortól, mint amennyire ők fájlalják az ütések helyét.

Hanem Panni most kiborított. Már hetek óta jöttek az egyre riasztóbb hírek viselt dolgairól. Egy olyan kislánnyal keveredett halálos nagy barátságba, aki a jelek szerint híján volt minden gátlásnak. Pedig az arca mást mutatott: tiszta tekintetű volt és felszabadult, csöppet se tükröződött róla a felnőtt társadalommal állandó konfliktusba sodródott gyerekek legtöbbszörének riadt sunyisága. Tavalý megbukott, most a harmadikat ismételte, de nem megalázottan, hanem szinte büszkén. Mert ha nem volt is olyan értelmes, mint arcvonásai láttán hihette az ember, távolról se volt olyan buta, hogy amiatt kellett volna megbuknia. Ha mégis így esett, ő ebből is igyekezett szégyen helyett inkább dicsőséget szerezni magának. Hisz a kicsik között ő volt a nagy, az egy fejjel magasabb és az ezernyi élettapasztalattal gazdagabb, aki akart és tudott is imponálni nekik. Akik udvarába szegődtek, azokkal törődött is, anyáskodott velük, kihegyezte a ceruzáikat, bekötötte a fületeiket, visszakötötte a hajukból kiesett szalagot, még meg is fésülte néha egyiket-másikat. Sőt megesett, hogy a leckéjü-

ket is ő írta meg. Mert az írása se volt csúnya, ha nem kanyarította is olyan túl gömbölyűre a betűket, ahogy azt mostanában megkövetelik. Akadtak gyerekek, akik még a nevüket is vele írták rá a könyveikre, füzetekre, hogy szebb legyen.

Pannit is megejtette ennek a kislánynak a varázsa. Ő még csak másodikba járt, de a napköziben egy csoportba osztották be őket. Hamarosan egymásba szerettek. Ha délutánosak voltak az iskolában, és Panni előbb végzett, akár két óra hosszát is ott ácsorgott a kapu előtt, csak hogy együtt jöhessenek haza. Nagyokat csatangoltak a hegyoldal zegzugos utcáiban. A kislány, nevezzük Flórinak, ebben is tudós volt, hol lehet szert tenni egy csokor kerti virágra, vagy néhány szem dióra, mandulára. Nemegyszer sötét este lett, mire Panni lesunytt fejjel beállított, hogy jaj, most mit kap.

Egy kis kötelező szidásnál egyebet nemigen kapott.

– Hát te? Te meg hol csavarogtál? Ilyen sokáig tartott az iskola?

– Igen – kapott a könnyű hazugságon –, csak most lett vége.

– Ne mondd! Ilyen későn?

– Igen, mert Mária néni csak most eresztett haza.

– És az iskola előtt ki ácsorgott felöltözve, táskával a kezében, már négy óra után? – kiáltottam rá. – Azt hiszed, nem látott a Dombi? És akkor hazajön háromnegyed nyolckor, és még hazudik is. Hol voltál?

Látta, hogy már nincs mentség. Kibökte, de halkán, épp hogy értem: – A Füstös Flórical voltunk sétálni.

Múltak a hetek, a hónapok, szeptember, október, november, s Flóri, akit akkoriban még nem ismertem személyesen, kezdett családunk mind gyakrabban emlegetett kültagjává válni. Panni már nemcsak jóban volt vele, halálíg hűséges apródjává szegődött.

Belemámorosodott a csodálatos érzésbe: végre valaki, aki őt szereti a legjobban, akinek ő a legfontosabb, akitől nem kell csöppet se félnie, hisz mást se csinál, csak védi, becézi, kedveskedik neki.

Mert hát mire vágyják, aki ötödik gyerek, még hozzá kan-

csal, méghozzá lány egy fiús családban, méghozzá nem is az egyetlen lány és nem is a kisebbik – s akit mindennek folytán soha nem kényeztettek szíve szerint?

Pedig ezért küzdött kitartóan, úgyszólván csecsemőkora óta. Egy kis külön törődésért. Ami csak őneki jut, senki másnak.

E javak megszerzésének azonban épp a legalkalmatlanabb módját választotta. Mihelyt megtanult beszélni – Kismagdus akkortájt jelent meg a színen –, vérfagyasztó állhatatossággal kezdett el nyafogni és követelőzni.

Nem követelt ő semmi különlegeset. Csak mindig valami műsoron kívülit, mindig valami mást. Ha kék kötényt akart ráadni Anyja, akkor piros kötényt. Piros kötény helyett kék kötényt. Ha húsleves volt, akkor paradicsomlevest. Paradicsomleves helyett húslevest. Vagy semmilyen levest, mert szerette épp ebéd- és vacsoraidőben fájlalni a hasát, s összeszorított szájjal nézni, a többiek hogy esznek. És szeretett a maga szeszélyei szerint megéhezni és megszomjazni. Például este, lefekvés után.

Három- vagy négyéves korában, emlékszem, anyámat boszszantotta fel egyszer, de nagyon. Én betegen feküdtem, Anyjának esti elfoglaltsága akadt lent a városban, anyám vállalta az inspekción. A gyerekek még kicsik voltak, ugrálósak, ordítósak, nagy nehezen vacsoráztatta meg őket és dugta mind ágyba. Akkor aztán nekem kezdett ennivalót készíteni. De megszólalt közben Panni a sötét szobából:

– Szomjas vagytok!

Ő vacsoráztatta meg, tudta, hogy ezúttal rendesen evett és ivott. Nem lehet szomjas. Meg aztán ismerte is már a jó természetét.

– Csönd legyen! – kiáltott vissza. – Tessék aludni!

– De szomjas vagytok!

– Nem hallod, hogy csönd legyen? Tessék aludni!

– Kérek vizet! Szomjas vagytok!

– Be akarsz pisilni, mondd? Egy nagy bögre teát megittál vacsorára!

– De szomjas vagytok, kérek vizet!

– Nem kapsz, megértetted? Tessék aludni!

Panni erre rázendített. Egy ideig csak artikulálatlan hangokat hallatott, de azután megint rákezdte:

– Kérek vizet! Kérek vizet!

Leválasztott lakásunkat csak féltéglányi vastagságú fal választja el a szomszédokétól. Kínos volt arra gondolnom: ezek most azt hiszik, sajnálunk egy korty vizet a gyerekünk-től, torkaszakadtából üvöltetjük inkább, mikor már ők is nyugalomra vágnának.

– Adjon már neki egy kortyot! – kértem anyámtól sűgva.

– Ez olyan makacs, hogy reggelig elüvölt itt nekünk.

De ő nem akarta. Hét gyereket nevelt fel maga is, s jól ismerte a régi szabályt: a felnőtt legyen következetes. Ha kimondott valamit, ahhoz tartsa is magát.

Csakhogy következetességben nehéz volt Pannival verse-nyeznie. Az néha egy kissé lejjebb eresztette a hangját, de aztán bömbölt tovább, ahogy a torkán kifért:

– Vízet akarok! Vízet akarok!

Nem is volt már eszénél. Felállt az ágyában, úgy harsogta bele a világba, nem is a víz utáni vágyát – hisz valójában nem a

vízáról volt itt szó –, hanem azt az őszintén átértett fájdalmát, hogy őt nem szeretik eléggé, nem szeretik, nem szeretik.

Végül se kapott vizet, erre még emlékszem, de arra már nem, hogy csitult el. Felkeltem volna a betegágyból, hogy a fenekére verjek? Még az se lehetetlen.

Ő volt az egyetlen a gyerekeim közül, akinek a verés – közvetlen hatását tekintve – látszólag jót tett. Megnyugtatta. Mintha csak azért nyöszörgött, nyafogott volna, hogy végre elcsattanjon az áhított nyakleves vagy fenekes, amely megsza- badítja gyötrelmeitől, s ő könnyekkel a szemében, de majd- hogynem boldogan bújjék oda megverőjéhez.

Ilyenkor nem löktem el persze, hagytam, hadd békéljen meg egészen, még meg is simogattam, meg is csókolgattam, néhány ilyenkor szokásos intő szó kíséretében: „Látod, Pan- nikám...” – és így tovább.

De ő aligha látott valamit, mert máskor is ugyanígy rákezdte.

Egy ideig azt hittem: önzőbb a testvéreinél. Kiderült azonban, hogy szó sincs róla: imádja a nála kisebbeket, a gyámolítás- ra szorulókat. Ilyenkor mindjárt kibújik belőle az anyatermés- zet. Elsős korában például hónapokig kísérgetett haza az iskolából egy vézna kisfiút. Anyja meg is kérdezte tőle egyszer:

– Mért szereted te annyira ezt a Gyuszikát?

– Mert olyan gyöngye! – hangzott a válasz.

A családban se lett volna tán semmi baj, ha első gyerekeknek születik, és ő totojázhatja a többit. Így azonban, hogy kapni ő is csak részszeretetet kap, mint a többi gyerek, és nincs olyan kistestvére se, akire ő áraszthatná teljes lélekkel a maga gyön- gedségét (Kismagdus, az más, az neki örök riválisa, ahogy csak nő tud lenni nőé) –, így bizony nemigen leli a helyét otthon, és szüntelenül „vágynak valami másra”, mint Lorca rózsjája.

Ennek a másnak ezúttal a Füstös Flóri barátsága volt a for- rása.

A napközinek az a csoportja, ahol véd- és dacszövetségük megkötődött, riasztó zűrzavarban élt ez idő tájt. Egy áldott

jólelkű tanárnőt kaptak, akitől úgyszólván bármit lehetett csinálni. Alkalomadtán még ugrálni, kiabálni és verekedni is. A félnapos iskola után félnapos napközire ítélt gyerekeket pedig ilyesmire aztán nem kellett biztatni, olyan undoruk volt már minden egy helyben üléstől, némaságtól és mozdulatlanságtól. Bár annyiból megoszlott a társaság, hogy a verekedést inkább csak a nagyobbak élvezték, a harmadikosok, mert azok voltak az erősebbek. Panni se talált benne sok gyönyörűséget, hogy a legváratlanabb pillanatokban rángatták meg két szép, derékig érő copfját, vagy koppintottak a fejére, hol vonalzóval, hol tolltartóval, hol egyéb kemény tárggyal, vagy hogy többé-kevésbé nyílt erőszakkal csaklították el a színes ceruzáit. Gergő pedig nemhogy védte volna, még ő is be-beállt a heccelődők táborába.

Míg egy szép napon Füstös Flóri nem lett Panni patrónája, és el nem marta mellőle megríkatóit.

A tanárnő – nevezzük Lívia néninek – aligha tudott minderről. Hacsak valami égbekiáltó disznóság nem történt, ő nem is szívesen avatkozott bele a gyerekek belügyeibe. Rájött, hogy nem érdemes. Ezért is lett napközis tanár. Csak meg ne öljék egymást. A többi nem érdekes.

Leült a kisasztala mellé és olvasott. A zaj nem zavarta túlságosan, csak épp harsogó ne legyen.

Ha minden csekélységért rájuk szól, egyetlen sort sem tud nyugodtan végigolvasni. Jobb nem vennie tudomást semmiről.

Ült és olvasott. Legfeljebb akkor emelte fel a fejét, kopogtatta meg az asztalt és kiáltott rájuk, ha már kezdett pokolivá nőni a zűrzavar.

– Csönd legyen!

De ezt is olyan szelíden kiáltotta, ahogy egész lényéhez illett. Nem bírta ő igazán haragudni rájuk. Elevenek? Hát mikor legyenek elevenek, ha nem ebben a korban?

Ha már nagyon nekivadultak, megbüntette azért őket. A maga szelíd módján. Bármekkora port vertek is, megtiltotta, hogy kinyissák az ablakot. (Félt ugyanis, hogy mások is meg-

hallják a zsvajt, amit az ő csoportja csap.) Vagy máskor az volt a megtorlás, hogy nem vitte le őket az udvarra. (Ott hogy olvasson. Állva?)

Itt, ebben a környezetben hozta mind zaftosabb gyümölcsseit Flóri és Panni megbonthatatlanak látszó, örök barátságá.

Ezeket most nem szívesen szedném sorra. A közvetlen érdekelteken túl másoknak nem is mond sokat, hányszor csavargott el egy nyolcéves kislány valahol a Széchenyi-hegyen, hányszor nem írta meg a leckéjét, ennek folytán és egyebek folytán hány egyest hozott haza, vagy hogy hány alkalommal fejezte ki hódolatát barátnője és példaképe iránt a hazulról elhordott kisebb-nagyobb anyagi javakkal, melyek hol az ő személyi tulajdonát képezték, hol a család egyéb tagjaiét.

Ekkoriban már ismertem Flórit, bár csak látásból, ahogy az utcán találkoztunk, s a fiaim mondták:

– Ez az, látod? Ez!

Nekem tetszett. Igazán helyes volt. És elég rendes, tiszta, jól öltözött. Nem látszott rajta semmiféle elvadultság, elhanyagoltság.

Anyjáról, akivel kettesben élt, furcsa históriákat rebesgettek, mik történnek nála a kislány szeme láttára. De erről a vidám gyerekarcról ilyesmik se ríttak le: semmi jelét nem mutatta a koraérettségnek vagy a romlottságnak.

Csalódtam volna? Ma se hiszem. Hat-nyolc-tízéves gyerekek nagyon ritkán romlottak, vagy tán sohase azok. Az egyik jobban, a másik kevésbé igazodik a felnőtt világrendhez, a nagyok akaratának erővonalaihoz, de ebből még korai volna bármiféle komor következtetést levonnunk erkölcssekre nézve. Mert először is ezek az erővonalak se hatnak mindig egy irányban, még a családon belül sem, hát még az iskolában és a társadalom egyéb szféráiban. Másrészt pedig – minden ellenkező híreszteléssel szemben – a legalkalmazkodóbb gyerekekben is ott mocorog a saját akarata, a kiirthatatlan belső törekvés önmaga érvényesítésére. A gyerekeknek, ha egyszer megszülettek, akarni kell, akarni és akarni, s mindig valami mást, mindig valami többet az előírtnál, ha agyonütik is őket. Mint ahogy a

növények érzékeny gyökércsúcsainak is mindig nőni kell, mindig törni kell valamerre a talajban, amíg csak élnek.

Ezt a tőlünk független, önálló, külön akaratot jó irányba terelni – a világ legnehezebb dolga. Nem is igen képes rá, legfeljebb egy-egy hatékony közösség. Hisz a közvetlen egyéni beavatkozás a gyerek akaratát csupán korlátozhatja, visszaszoríthatja, esetleg drasztikus módszerekkel meg is törheti, de nem nevelheti.

Mit tehet arról a fa, ha gyökere alapfalat bont meg, betonlapot mar szét? De haragusznak azért rá, és jó, ha csak megcsonkítják érte.

Jaj, Pannikám, tudom én ezt jól, és nem tegnap óta tudom, mégis nagyon megvertelek. Nem bírtam már tovább. Hetek óta hiába volt minden kérés, szidás, ígéret, hiába a te lesütött szemmel elrebegett fogadkozásaid, hogy többet nem, nem, nem, az újabb és újabb históriák már elviselhetetlen terhet raktak a lelkemre.

Olyanok voltunk már anyáddal, mint akiket fojtogatnak, mint akiknek összedülőben van az egész addigi élete. Mindent vállaltunk, mind a ketten munkába jártunk, hogy ne nélkülözzetek, s emellett alig volt otthoni dolog, amit ne mi végeztünk, s alig volt szabad időnk, amit ne rátok szántunk volna. De mi értelme volt a sok-sok éves küszködésnek, ha ez a vége?

Én mindent bírok, csak Anyja szomorúságát nem. Mi boldogságra szövetkeztünk. Ha szomorúnak látom, az megőrjít, attól megvadulok.

Té mindezt nem érthetted, tudom. Té csak Flórinak szeretted volna odaadni az egész világot mindenestül, még ha szidások, ha verések, ha megaláztatások árán is, de adni, de kedveskedni, de hódolni neki.

Akkor is, Flóra napján, november végén, mikor megünnepeltétek a napköziben. Hisz emlékszel. Livia néni ott ült az asztalnál és olvasott. A könyöke mellett volt a doboz, benne a következő heti napközipénz, amit aznap reggel fizettetek be. Rengeteg pénz, egész halom. Akkor az egyik nagyfiúnak – már ne keressük, ki volt – eszébe jutott a kitűnő vicc, hogy a

Livia néni orra előtt kellene kicsenni a dobozból egy tízest vagy egy húszast, és abból ülni Flóra-napot. Mert a Livia néni hülye, az úgyse veszi észre.

Livia néni – aki egyébként azóta már rég más iskolába került – nem hülye, csak nagyon szerencsétlen. Elbizonytalanodott, szorongó lélek, aki úgy menekül a könyvek képzelt világába a maga értelmevesztett élete előtt, mint mások az alkohol- vagy a morfiummámorba.

Aznap is: se látott, se hallott. Olvasott elmerülten, és nem is sejtette, mi történik körülötte. Ha véletlenül meglöki a könyökét, még tán felnéz. De az a kislány, aki a pénzt kivette, volt olyan ügyes, hogy meg ne lökje.

Az egyik fiú aztán kiszökött, vett két tízforintos Mikulás-csomagot. Vitte Flórinak, a boldog ünnepeltnek.

Hogy Panninak mi része volt ebben az egészben, arra borítson fátyolt a feledés. De engem úgy ért az eset híre – még az említett és nem említett előzmények után is –, mint akinek megindult a föld a lába alatt, s már csak az van hátra, hogy az ég is rászakadjon.

Ilyenkor egymásnak szalad az emberben múlt, jelen és jövő, az önvád a régi verések miatt, hogy nem kellett volna, másképp kellett volna, a tanácstalanság, hogy most se kellene, de akkor mi az orvosság, mi a kiút? És persze a riadalom, hogy a gyerekebe esett métely szétrághatja nemcsak őt magát – az egész családot. Mindez egymásnak szalad és összekavarodik, főleg éjszakánként, mikor a zaklatott idegek álom és ébrenlét között hanykolódva járják a maguk bolond táncát, a végkimerülésig.

Azzal tisztában voltam már, hogy a verés csak rombol. Ha elzárom egy utat a gyerek előtt, akkor másikat kell nyitnom előtte, mégpedig az ő vágyai és hajlamai irányában. Vállalva akár azt a látszatot is, hogy én a megtévedt bárányt megjutalmazom.

Csakhogy ami a legkézenfekvőbb lett volna, hisz Andrisnál olyan jól bevált annak idején, s amit Panni maga is el-elemlegetett, hogy tudniillik adjam kezébe a saját pénzét (volt vagy 80 forintja nálam, amit az eddigi munkájával keresett) – attól

én viszolyogtam. Ez más eset volt, mint egykor az Andrisé. Az a maga szakállára dolgozott. Panni mögött azonban ott állt Flóri, a kielégíthetetlen haszonélvező.

Ezeknek a napoknak a töprengései közepette voltam véletlen fültanúja egy házaspár vallomásának.

Nem is akart az vallomás lenni, csak kesergés. Szülői fogadónapon panaszkodtak az iskolában egyetlen kislányuk osztályfőnöknőjének. Az én egyik fiam is ebbe az osztályba járt. A többi szülő már elment, mi maradtunk csak négyen. Úgy látszik, én nem feszélyeztem a két előttem ülőt. Előbb a tanárnő mondta el ugyan a magáét. Igyekezett tapintatos lenni, igazán nagyon szelíden szidta el a kislányt, hogy bizony-bizony nem jók a jegyei, csupa egyes és kettes, pedig kár érte... De a delikvens apjának-anyjának ennyi is elég volt, hogy kicsorduljon belőlük a fájdalom.

Rokonszenves embereknek látszottak. Fekete férfi, barnapiros asszony, mind a kettő jóarcú, még elég fiatal, alig túl a harmincon. És olyan természetesek, magabiztosak, amilyenek csak egymással összehangolódott házastársak szoktak lenni.

De a lányukat sehogy se sikerült magukhoz hangolniuk. Ahogy elbeszélésükből egyre élesebben rajzolódott ki a jelleme: egy dac volt az egész gyerek. Nem, nem és nem. Azért se, azért se, azért se.

Szerintük így született. Kétéves se volt, mikor az anyja rászólt egyszer a konyhában: tegye vissza a sarokba az eldöntött söprűt. Nem tette. Rászólt még egyszer. Hiába. „Nem érted, hogy megverlek? Tedd vissza azonnal!” Nem tette. Akkor visszatette ő, és rápacsolt a gyerek kezére.

Azóta mindent megpróbáltak vele. Nagyon sokszor kikapott. Főleg az apjától. Észrevették egyszer, hogy mindig ott ül a nyitott ablakban. Nem csinál semmit, csak nézi, csak nézi odalent a fák koronáját. Anyja megkérdezte: „Mit nézel te ott mindig?” „A fákat.” „Miért, mit látsz rajtuk?” „Semmit.” „Hát akkor miért nézed őket?” „Azért, mert apu engem annyit ver, hogy én egyszer ki fogok ugrani, és akkor azokon a fákon fogok fennakadni, hogy meg ne haljak.”

Akkor elhatározták, hogy megpróbálkoznak más büntetésekkel is. Nem sokkal később kiderült, hogy a kislány lopott. Egy osztálytársának hozta el a hegyezőjét. Nem verték meg érte, hanem – épp húsvéti szünet lévén – bezárták egy hétre a fürdőszobába. Minden reggel, mielőtt elmentek, betették az egész napi ennivalóját, egy matracot, amire ledőlhet, és rázárták az ajtót. Maguk se gondolták, hogy ennek ilyen hatása lesz. Délutánonként, mikor jöttek haza, ott lógott-kapaszkodott a fürdőszobaablak rácsán, és zokogva kiabálta: „Anyu! Anyu!”

Azóta nem is vették észre, hogy lopna. De mindig hazudik. Ők már nem is tudják, mit csináljanak vele. Most is azt hazudta – talán az újabban szerzett egyesei miatt –, hogy elmarad a fogadónap. De ők mindjárt gondolták, hogy nem mond igazat. Azt felelték, hogy akkor is elmennek, s megnézik, nincs-e ott mégis a tanár néni. Ez volt tegnapelőtt. S hát tegnap este a kislány elkezd pityeregni az ágyában. Odamegy hozzá az anyja. „Mi bajod? Miért sírsz?” „Anyukám, édes anyukám – nyöszörgi –, mégis lesz fogadónap...”

Megverni nem akarták, hát az volt a büntetése a hazugságért, hogy megették a Mikulás-csomagját. Már előbb megvették és eldugták, de most előhozták, s megmutatták neki, milyen nagy csomagot kapott volna, ha nem hazudik. Először nagyon sírt, legjobban akkor, mikor látta, hogy leülnek az asztal mellé, kiöntik az egész zacskót és elkezdik enni. De aztán elbújt a paplan alá, ott nyöszörgött, vagy már nem is nyöszörgött, azt se tudták már, ébren van-e még, vagy már alszik. A végét a csomagnak már alig bírták megenni, az aszszony émelygett, attól félt, hogy kiadja magából az egészet. De nem hagytak egy szemet se. Nem is kap a gyerek semmit Mikulásra, pedig ma olyan szomorú volt, szavát se lehetett venni. De hát így tanulja meg, hogy máskor ne hazudjon. Még mindig jobb, ha szomorú, mint ha vidám volna.

Mindezeket főleg az apa panaszkolta el, de az asszonynak se volt egy mentő szava se.

– Olyan bánat ez nekünk, higgye el, hogy miért éppen min-

ket vert meg a sors egy ilyen gyerekekkel. Többet is szerettünk volna, legalább hármat. De ezek után, mondja! Most mondja meg!

Csak ültem a hátuk mögött, hallgattam. Próbáltam elképzelni a kislányt, ahogy hármuk elbeszélése nyomán fokról fokra eleven emberi lénné változott előttem. Jobban mondván, csak félig elevenné, mert nehezen mozdulóvá és alig mozgathatóvá, ritkán szólóvá, magába húzódozóvá, semmire se kíváncsivá, csak a büntetésektől rettegővé, a körülötte nyüzsgő világot egyre csendesebb mulyasággal bámulóvá: tízéves korára tökéletes életunttá.

Ordítani jobb lett volna tán, dühösen és felháborodottan, de én eközben már helyettük is – magamat martam.

Jaj, Pannikám!

Épp aznap este jött az üzenet, nem Livia nénitől, hanem egy másik napközis tanárnőtől: helyesnek tartaná, ha a történetek után Panni nem kapna otthon Mikulás-csomagot. A fiúk hozták az üzenetet, de mire eljutott hozzám, már ő is tudott róla.

Behívtam a kisszobába, s elmeséltem neki a másik kislánynyal történeteket. Azt is közöltem vele, hogy ő megkapja a csomagját, de mondja meg, ha kérdik, hogy azért, mert én őt már előbb megbüntettem.

Bólogatott, hogy érti. Megcsókoltam, ment ki boldogan.

Másnap este, mikor megjött a Mikulás, ő alig evett valamit a zacskójából. Egy-két szem cukrot ha elropogtatott. Fel is ajánlottam neki, hogy ha nem éhes, adja ide, majd én megőrööm, nehogy a fiúk a maguké fogytával az övére kapjanak rá. A fejét rázta. Majd ő eldugja jó helyre.

Azt azonban nem vettem észre, hogy másnap az egész elvitte az iskolába. Büszkén mutogatta végig a gyerekeknek, hogy lám, hiába üzent a Kati néni, ő mégis kapott csomagot. Estére már jött is az üzenet, hogy a szóban forgó tanárnőnek – a Varga-gyerekek régi jóakarójának – ez bizony nem a legjobban esett.

Ezt meg is értettem. Nem is dicsértem meg érte Pannit. De nem is bántottam. Csak kifejeztem mélységes rosszallásomat,

és lelkére kötöttem, hogy vasárnapig ne legyen rá újabb panasz, mert akkor nem megy Juci néniékhez.

A következő néhány napot átizgultuk Anyjával. Csak legálább most legyen annyi esze Panninak, hogy ne rontsa el a maga dolgát.

Sokat vártunk ettől a levegőváltozástól.

Panni volt az a gyerekem, aki a legkitartóbban igyekezett kitörni a család köréből már egészen kicsi kora óta. E tekintetben is vágyott valami másra. Két- és hároméves kora között úgy alakultak a körülményeink, hogy hónapokra el kellett adnunk a háztól. Alighanem akkor kóstolta meg egy életre, milyen jó kevesebb gyerek egyikének lennie, és azok közül is a legkisebbnek.

Attól fogva gyakran emlegette, hogy neki több apukája van rajtam kívül is, a Dénes apuka, a Tómi apuka, az esztergomi apuka. És több anyukája is persze, nemcsak Anyja, hanem a Dénes anyuka, a Tómi anyuka és az esztergomi anyuka.

Bárkit szívesen elfogadott apukának vagy anyukának. Erővel kellett visszatartanunk nemegyszer, utána ne fusson egy-egy búcsúzó vendégünknek, akit tán aznap látott először életében.

Juci nénit az elmondott gyászos események előtt néhány hónappal ismertük meg, balatoni nyaralás közben. Panni ott fogadta, nem is anyukájává, hanem szerelmévé. Mihelyt meglátta, meglepő ragaszkodást kezdett mutatni iránta (bár ez csak Juci nénit lepte meg, minket Panni alaposabb ismeretében már nem). Ettől fogva az elválás napjáig, de még azután is unos-untalan emlegette, hogy Juci néni az ő szerelme, így az ő szerelme, úgy az ő szerelme.

Idehaza nem is szűnt meg aztán nyaggatni, hogy telefonáljunk neki, hívjuk el, telefonáltunk-e már, miért nem telefonáltunk, mikor jön már el... El is jött végül az urával, de Panni akkor meg sürgősen vele akart menni. Alig győztük magyarázni, hogy ne vegyék komolyan, ez őneki régi mániája.

De most, hogy beütött a családi csőd, ez látszott még a legjárhatóbb útnak, ha végre mi is komolyan vesszük egyszer a

Panni mániáját, s Flóri iránti rajongását a Juci néni iránti szerelmével próbáljuk közömbösíteni.

Juci – aki nekem persze nem néni, jóval fiatalabb, mint én – vérbeli pedagógus lévén, szívesen belement a kísérletbe. Panni a karácsonyi szünetben egy hétig náluk tanyázott, sok istentelensége jutalmául ő lett a körülajnározott legkisebb gyerek egy anyyali családban. Részesen annyi gyöngédségnek, amit különben csak súlyos betegségből lábadozó gyerekek szoktak megkapni.

Hanem egy hét, az semmi. Mi lesz, ha hazajön?

Megtörtetett szülői szívünk egyvalamit mélyen megértett ezekben az időkben. Egy nagyon egyszerűnek látszó, de nagyon bonyolult igazságot.

Azt, hogy a lányok nem fiúk. Még csak nem is hasonlítanak hozzájuk. Nemcsak kamaszkoruktól fogva lesznek majd egészen másnyenek, mikor telni kezd a mellük: egészen mások már előbb is. S ha Panni nem lelte helyét a családban, azért se lelte, mert itt négy nagyfiú kevésbé érzelmes természete szabta a törvényeket. Meg tán apjuké is, meg tán anyjuké is, aki soha életében nem állta a csak-nőket, a folyvást a többi nőhöz igazodókat, egymás felé és maguk felé fordulásuk minden átkával és nevetségességével.

De hát mi segíthet egy szegény női teremtményt túllépni önmagán?

A Panni körüli bonyodalmakkal valójában ez a kérdés tevődött fel nekünk. S ha kissé későn is, megsejtettük rá a választ.

Hogy is mondjam, hogy félre ne értsék? Mert ha egy szóval kellene kifejeznem, mi segíthet, csak azt mondhatnám: a szerelem.

Nemcsak a tizenhat éves kori szerelem. Már a hatéves is. Talán már a hároméves is.

Hároméves korukban ugyan még a fiúk is életük első időszakának anyás melegében élnek (ha nem árvák). De később ők szerelem nélkül is meg tudnak lenni, míg fel nem serdülnek.

A lányok nem tudnak meglenni. Ők ösztönösen vágnak

érzelmeik szabadabb áradására, személyes kötődésre, sőt olykor rajongásra.

„Juci néni az én szerelmem.” A százszor kinevetett, kicsúfolt Panni nagyon pontosan fogalmazott. S még bátyjainak a röheje hallatán, égő arccal is tartotta magát hozzá: „Igen, a Juci néni, ő az én szerelmem.”

A náluk töltött egy hét csakugyan mézeshét volt. A zavartalan boldogság ideje.

Aztán hazajött. A kiválasztottak öntudatával, mint ilyenkor minden gyerek. Jutott neki valami, amiből a többiek kimaradtak.

Azon voltam, hogy megvédjem ezt az öntudatát. Ezt a büszkeségét. Hogy ő is valaki.

Kissé már ezzel is magamhoz kapattam. De most különben is olyan odabújóssá vált. Csak hagynom kellett, hogy a kezem után nyúljon, az ölembe fészkelődjön, vállamra hajtsa a fejét. Hogy adja magát.

A fiúk meg-megpróbálták felhánytorgatni eleinte a régi dolgokat. Gorombán letorkoltam őket:

– Aki bántani meri a Pannit, azt agyonütöm. Panni az én lányom.

Ezért hálás volt. Annyira, hogy kezdett már terhessé válni az irántam való gyöngédsége. Folyton lehajolgatni, hogy percenként megcsókolhasson? „Itt a kezem, azt is megcsókolhatod.”

De el nem löktem. Azóta se.

– Apja, bejöhettek a szobádba? – Ezt egyiknek se engedtem meg soha, hogy ha dolgozom, bejöjjön hozzám. Panni azonban most is itt ül a rekamié végében, miközben írok. Felfelüti a fejét a *Hetvenhét magyar népmeséből*, és rám les nagy barna szemeivel. Tudja már, hogy nem szabad szólnia. Se közelebb fészkelődnie. De egy szerelmesnek ez is öröm, hogy itt lehet.

Főleg ha tudván tudja, hogy a többieknek ez tilos.

Jaj, Pannikám! De jó egy kicsit se haragudni rád!

Most már ő is azon volt, amióta Juciéktól hazajött, hogy meg ne haragítson. A napköziben is új tanárnőt kaptak kará-

csony után. Az már tudta, mi a dörgés: Flórit meg őt nem engedte egymás mellé ülni.

De hallom egy nap – Gergő újságolta –, hogy Panni megint flórizik.

– Te! – szoltam rá szigorúan. – Ezt még egyszer meg ne halljam!

Könnyek gyűltek a szemébe.

– Már ő is megjavult! – védte elszántan. – A Flóri is, igen!

Nem volt szívem legorombítani ezért.

– Jó – mondtam –, én nem bánom, ha beszélgettek néha, de meg ne halljak valami újabb disznóságot, mert akkor aztán vége mindennek!

Nem minthogyha túlzottan hinnék az ilyen dörgedelmes atyai szövegek hatásosságában. Ez csak olyan szokás. Rájár az ember szája. Amiben hinni merek, az sokkal inkább a nagy család kohéziója, vonzó- és megtartó ereje.

Néha magam is azt gondolom pedig, hogy idejét múlta a sok gyerek. A manapság születő csecsemők csak beleszippan-tanak a levegőbe, s már megérzik, hogy jókor jöttek, itt nekik áll a világ. Mindjárt el is kezdik behajítani szüleiken a mai idők normái szerint kijáró sok törődést és szeretetet.

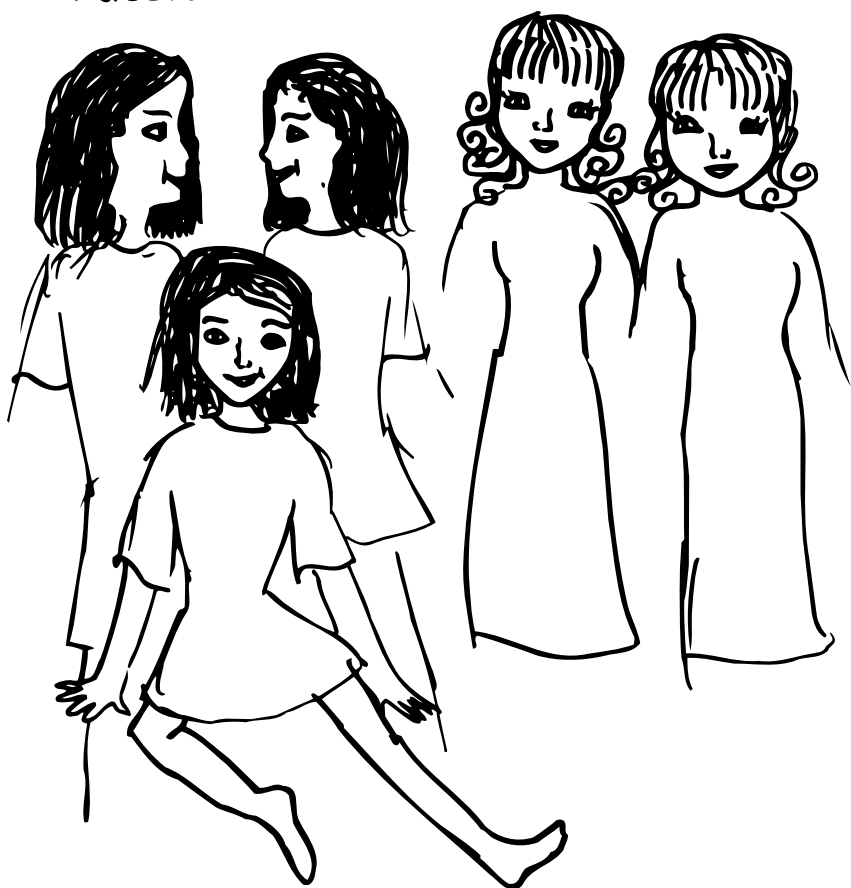
Csak hogy a mai idők normái egy, legfeljebb két gyerekre vannak szabva. Korunk egyik klasszikus vicce a pelikán családról szól, ahol a szülők nagy éhínség idején önvérükkel itatják és önhúsukkal etetik gyermekeiket. Már napok óta tépdeshet a cafatokat a mellükből, amikor az egyik ebédnél fanyalogva fakad ki a fiókahad: „Szülőhús! Már megint!”

Mi se tudjuk kielégíteni a mieinket, ha vért izzadunk se.

De ez tán nem is baj. Illetve csak addig baj, míg a kisgyerekek tart. Fiaimon legalábbis úgy látom, hogy ez a feneketlen étvágy, ez az utolsó porcikánkat is felfalni igyekvő éhség öben-nük már a külső világ meghódítására törő ambícióvá válik. Nagy elhatározásokra és nagy tettekre sarkallja őket. Ahogy közelednek a felnőttkorhoz, mindinkább olyanok lesznek, mint a felajzott íj.

Hogy sorsa nyilát melyikük meddig repíti, azt persze hon-

IKREK

nan tudhatnám előre? Amiképpen azt se tudhatom: két lányom is így lábol-e majd ki a gyerekkor ködös bozótjaiból, ennyi egészséges erőttől és vágytól feszülten, mint a fiúk? Anynyit tudok, de azt bizonyosan, hogy nekik, a lányoknak, több boldogság kell már most is. Több beteljesülés.

Bennük talán nem is a kielégületlenség halmoz fel tartalék energiákat. Az őket inkább mérgezi. Nekik az kell, hogy szerelmes szívvel kötődjenek másokhoz, értük és általuk legyenek szépek, jók, okosak: ez ad nekik szárnyakat.

Ez ad – hitem szerint – az enyémekeknek is. Mert ha szárnyuk szegődik, akkor jaj nekem! Nem mintha ez csak rajtam állna. De ha egy gyereket védtelenül és kiszolgáltatottan eresztenek neki a szülei a felnőttéletnek, egyedül ők nem mondhatják: nem mi tehetünk róla. S akkor aztán nézhetnek égre-földre, hova forduljanak, honnan várjanak feloldozást, kitől bocsánatot.

1962

E világ csodái

*...hörpintek valódi világot,
habzó éggel a tetején.*

JÓZSEF ATTILA

Anyja szokta mondani néha, meghatott pillanataiban:

– Azért szeretlek a legjobban, hogy úgy tudsz örülni nekik. Neked érdemes volt ennyit szülni.

Ez az öröm nem örökös persze, sőt nagyon is könnyen vált át méregbe, haragba. De mintha csak élne bennem valami állandó mámor, ebben igaza van Anyjának, s ehhez valóban ők szolgáltatják a szeszt, majdhogynem a puszták létükkel, azzal, hogy élnek és nőnek, azzal, hogy míg nekem egy fogam elvászik, nekik hat bújik ki helyette.

Öregedő férfiakon látom: mikor már menthetetlenül kifelé visz útjuk az életből, akkor kezd igazán fájni nekik, amit fiatal fővel fel se vettek, hogy nincs gyerekük, nincs folytatásuk.

Pedig az utódokban való puszták továbbélés a leghitványabb útszéli gaznak is megadatik, s az ember – éppen mert több a többi élőnél – ezer más módon is áthagyományozhatja magát a jövőnek. De ami fáj, az mégis fáj.

Ha ugyan nem sokkal nagyobb fájdalom azoké, akik miután belekóstoltak a gyerekeik által való testi megújulás boldogságába, azt is végigélik, hogy szakadnak el tőlük lélekben, s lesznek felcseperedvén, idegenebbek az idegeneknél.

Mi ketten a párommal erősen el is határoztuk: nem teszünk ki magunkat ilyen csalódásnak. Amíg kicsik, addig a mieink, ez maga megér egy életet. Még kettőt is. De ha egyszer felnőnek, többé nem tartunk rájuk számot: legyenek a saját maguké meg a családjuké, és mi is a magunké meg egymásé.

Ez kegyetlenül hangzik, de az a jó benne, hogy nem tilt meg egyelőre semmit. Sőt, arra serkenti az embert, hogy addig lelje minél több kedvét bennük, amíg lehet, addig igye-

kezzen ne csak testi, hanem különb-különb szellemi javakkal is feltarisznyázni őket, amíg vágyakozva tartják felénk a tarisznyájuk száját.

Kíváncsinak minden gyerek nagyon kíváncsi, de én nemegyszer igyekeztem még fel is csigázni az érdeklődhetnékjüket. Már amennyiben szükség volt rá, mert ők természetüknél fogva is képesek voltak tűzbe és vízbe menni a világ titkai után.

Ezt szó szerint is értem.

Kisdombival történt meg alig másfél éves korában, hogy a vaskályha körül totyorászva, véletlenül nekitenyerelt az oldalának. Azokban a napokban állítottuk csak be a kályhát, pótlandó a központi fűtés adta csekély meleget (Gergő akkor volt ugyanis újszülött, s épp igen hidegre fordult az idő). Szerencsére nemrég fűtöttünk be, nem volt még túl forró, csak épp-hogy égetett. Dombi sírva fakadt, Anyja az ölébe kapta, de látta, nincs nagyobb baj, hát csak fújogatta neki a kezét. Néhány perc alatt meg is nyugodott a kicsi. Akkor letette, hadd botladozzon tovább a szobában, mi meg végeztük a magunk dolgát. Egyszer azonban látom, hogy Kisdombi megint ott sündörög a kályha körül. Most már óvatosabb, tudja, hogy nem szabad nekitenyerelnie, megáll hát, és az egyik ujját nyújtogatja felé. Odanyújtja, elkapja, megint odanyújtja, megint elkapja.

Alig tudott még beszélni. De már vizsgálta, mi lehet az az ismeretlen, furcsa valami, ami fájdalmat okozott neki az előbb. Olyasformán tett ő is, mint az a több százezer évvel ezelőtti, bátor őse, aki nyűszítve menekült eleinte a többi vadállattal együtt a tűz elől, de aztán kivált közülük, és visszatért kerülgetni a még izzó parazsat. Hogy kifürkéssze, megismerje, és végül hatalmába kerítse.

A vízbemenetelnek Gergő volt a hőse, néhány évvel később. Fölfedezte egyik tavasszal a Vörös Csillag szálló kertjében levő medencét, milyen jókat lehet pocskolni benne, nem úgy, mint otthon, a fürdőszobában, ahonnan minduntalan kikergetik. S itt még békák is vannak. Az a bánata volt csak, hogy hiába próbálta megfogni valamelyiket, mindig

beugrottak előle a vízbe. Szerzett hát egy botot, hogy majd azzal piszkál ki egyet. Hanem a kiszemelt áldozatok mindig elúsztak a medence közepe felé. Dühösen nyújtózkodott utánuk, míg egyszer meg nem csúszott a lába, s bele nem ugrott ő is a hideg lébe, mint valami nagyobbfajta béka. Ruhástul persze és cipőstül, sőt nagykabátostul és sapkástul, mert még csípős áprilisi idők jártak. Úgy ért haza, mint egy hamisítatlan Nemecek a fűvészkerti fürdőzés után.

– Mire kellett neked az a béka? – kérdeztem tőle az első ijedtség elmúltával. – Mit akartál vele?

– Csak nézni – felelte óvatosan, ismervén ellenszenvenet minden állatkínzás iránt.

– De hát látni úgyis láttad őket a parton!

– Az nem olyan! – rázta meg szőke fején konokul a csapzott tincseket.

Erről bajos is lett volna vitatkoznom vele. A tudás és a birtoklás érzése bennük még sokkal szétválaszthatatlanabbul él együtt, mint mibennünk. Hisz attól fogva, mikor először kapták be anyjuk csecset, hogy minden izmukat megfeszítve, ökölbe szorított kézzel kezdjék színi belőle a tápláló tejet – napról napra nagyobb részt kerítenek hatalmukba a világból. Szájuk, szemük, kezük, agyuk mind csak eszköze ennek az ádáz hódító hadjáratnak, amelyet bennük még az a töretlen, Nagy Sándor-i hit táplál, hogy nincs átléphetetlen határ, leküzdhetetlen akadály. Szenvednek közben vereségeket is, újabb és újabb fájdalmak árán tanulják meg a nevét és természetét a tűznek, jégnek, villanyáramnak, üvegcserepnek, borotvapengének, késnek, ollónak, kalapácsnak, tűnek, tüskének, csalánnak, sónak, ecetnek, erős paprikának, forró levesnek, mérges bogyonak, zöld baracknak, póknak, hangyának, hernyónak, kullancsnak, bolhának és minden egyébnek, ami csak befolyásolhatatlan elemi erőként veszi körül őket mindaddig, míg tulajdonságait ki nem ismerik. De végül mindez birodalmuk alkotórészévé válik: a tudva birtokolt vagy tudva elkerült dolgok összességévé.

Ebben is Andris volt persze az úttörő, az első gyufagyújtó-

gató, jégcsapszopogató, zuhanyeregető, konnektorok lyukai-ba drótot dugdosó, rozsdás szögbe tenyerelő, játékból egyszer a maga, máskor a testvérei nyakára hurkot kötő... Alighanem ő indított először arra, hogy igyekezzem – akkor még minden különösebb elvi megfontolás nélkül – a fölfedezésre váró világmindenség szelídebb tájai felé terelgetni fiaimat. Kaptak egy jókora mágnespatkót, aztán még egyet, ezekkel hosszú évekig nem untak meg játszani, kísérletezgetni, milyen mesziről kapnak el egy-egy vasdarabot, mekkora súlyt tudnak fölemelni, mi az, amit vonzanak, mi az, amit nem, hogy áll meg rajtuk hegyével a tű, milyen vastag papiroson keresztül tartanak meg egy tollhegyet satöbbi. Kaptak aztán egy nagyítóüveget is, hadd vizsgálgassák ujjuk hegyének rajzolatait, pórusaikat, körmük alatt a piszkot, ruhájuk szövetét, az elfogott legyeket, a kenyéren, sajton a lyukakat. Nem szólva a kitűnő mulatságról, hogy a nap sugarait összegyűjtve, milyen jól meg tudták csiklandozni vele a saját tenyerüket, vagy égetni a másiknak a karját, ha történetesen nem figyelt oda. A humorú tükör meg az arcukat mutatta nagyban: úgy megnőtt a szemük, orruk, fülük, szájuk, hogy ha még a nyelvüket is kiöltögették és pofákat is vágtak tetejébe, nem állták meg nevetés nélkül. Aztán olyan dobozt is csináltam nekik, amelynek egy kis lyuk volt az egyik oldalán, a szemben levőn pedig homályos papír, s azon kicsinyítve, fejjel lefelé láthatták mozogni az ablak előtt elhaladó alakokat, vagy a fél kezük táncoló ujjait. Szereztem olyan rajzsorozatot is, mely egy füzet lapjainak a sarkába ragasztva és egy ujjal végigpergetve, rajzfilmszerűen mutatta az ösztövért, vonalas figura szaltó mortáléját. Az ilyesmiket aztán ők is megcsinálták, sőt, a papírból hajtogatott hajók és röpcsik készítésében idővel túl is szárnyalták mesterüket. Csináltunk sárkányt is, nem sikerült túl jól, de azért felrepült végül, és fenn is maradt, amíg volt türelmünk mindig újra jól megrángatni a zsinórját, ha lejjebb ereszkedett. Kaptak időnként léggömböt, többnyire elpukkant, de volt azért egy-kettő, amelyiken megfigyelhették, hogyan ereszkedett le a mennyezetről estétől reggelig, ahogy

szép lassacskán kifogyott belőle a szusz. Az is megesett, hogy szándékosan eleresztettünk egyet-egyet kint a réten, és figyeltük, hogyan tűnik el a magasságban és a messzeségben.

Mondanom se kellene talán, hogy mindez rengeteg kérdősködésre ingerelte őket. Később aztán tudatosan is törekedni kezdtem erre, bár nemegyszer jártam úgy én is, mint az egyszerű ember, aki az állatkertben se annak a hosszú nyakú tarkának, se annak a lóforma csíkosnak, se annak a kajla lábú púposnak nem tudta megmondani a nevét, hiába kérdezte tőle a fia, de mikor az asszony rászólt a gyerekekre, ne nyaggassa már az apját, leintette: „Hagyd csak, anyjuk, úgy tanul a gyerek, ha kérdez!” Ködlött például valami, hogy a mágneseséget a vasatomok sajátos elrendeződése okozza, de hogy miért okozza és hogy okozza, és hogy megy át a mágnesség egyik vasról a másikra, vagy miért szűnik meg a forró kályha tetején, ajaj, az ilyesmi miatt nemegyszer vakarhattam a fejem, ha nem akartam semmitmondó válasszal kifizetni őket. S a kifizetés nem is ment könnyen, mikor minden válaszra ott lesett egy újabb szigorú miatt.

Kénytelen is voltam beszerezni néhány Öveges-könyvet és egyéb forrásait a népszerű természettudományos ismereteknek, mintha a gyerekeknek venném, én csak úgy melleleg pislognék beléjük. Nem mintha Anyja bedűlt volna ennek, csúfolt is érte nemegyszer, hogy ez az egész csak az én szórákozásom, a mágneseket is magamnak vettem, meg a nagyítót is, én akartam jókat játszani. Mint ahogy a virágok is csak az én mániám, alig tudták még elselypíteni a gyerekek: tötöjcsin, héjics, fűjtös döndite meg tözönszédesz dubóvíjád, már a markukba nyomtam és mondtam velük, meg mondtam volna ővele is, ha kötélnek áll. Lám, az egyik már hatéves, a másik nyolc, és minden tavasszal kezdek velük újra, hogy melyik a kökörccsin, melyik a hérics, a fűrtös gyöngyike, a közönséges gubóvirág, a homoki pimpó, a hegyi ternye meg a többi.

Ebben az utóbbiban volt némi igaza, a botanizálást csakugyan túl korán kezdtem velük, unták már mondogatni a sokféle nevet. De végül ez sem ártott, nyolc-tíz-tizenkét éves

korukban, mikor sorra megszállta őket a növő gyerekekre jellemző gyűjtőszenvédély, lelkes virágvadász lett valamennyiből.

Időközben az én koncepcióm is érlelődött persze, és kezdett filozófiai mélységeket nyerni. Én a magam életének első évtizedeiből hozott hiányérzetek közül kettőt fájlaltam különösen: azt, hogy nem szoktam meg a kitartó fizikai munkát, és azt, hogy nem kötődtem elég szállal a rajtam kívül álló világhoz, így érdeklődésem súlypontja túlságosan, már-már betegesen a saját lelki problémáim felé tolódott el. Amit pótolni tudtam később a mulasztottakból, az már kevés volt és tökéletlen. Úgy voltam hát vele, hogy legalább a gyerekeim legyenek nálam szerencsésebbek ezekben.

És csakugyan, nekik már zsenge fiatalságuktól fogva rá-rányílt a szemük – s talán a lelkük is – a fákra, füvekre, kövekre, madarakra, csillagokra. Kezdtém remélni lassan, hogy bennük nemcsak a természet értelmileg konstatált rendje, hanem a mikro- és makrokozmosz csodáival való érzelmi azonosulás is segít megteremteni a külső és a belső világ harmóniáját.

Ehhez az is kellett ugyan, hogy sok tekintetben megelőzzem az érzelmi nevelésre ma még alig-alig képes iskolát. Néztünk hangyabolyokat, fodorzódó vizeket, futó felhőket. Nyáresti viharban eloltottuk a villanyt, úgy álltunk oda az ablakhoz, bámulni a villámok cikázását és hallgatni a rájuk felelő, mély dörejeiket. Szörnyű lett volna, ha előbb tanulnak róla, s hallgatják a kötelező magyarázatokat, mintsem magukba szívják a még tagolatlan, elemi élményt. Nem szalasztottuk el a néhány évvel ezelőtti, majdnem teljes napfogyatkozást se. S gyakori csodálói voltunk persze a csillagos égnek.

A csillagképekkel megint olyanformán jártam, mint az erdő-mező virágaival: fiaim csak mérsékelt lelkesedéssel mondogatták utánam a nevüket. Nehéz is volt sokszor ujjmutogatással megértetnem, hogy a sok ezer csillag közül melyik tartozik, mondjuk, a Cepheushoz, melyik a Sárkányhoz. Hanem mikor sikerült megszereznem néhány hónapra egy csupán tizennyolcszoros nagyítású, de igen jó kis messzelátót, egykettőre lázba jöttek. Meglátták szemtől szembe a Hold

halott krátereit, a Vénusz sarlóját, az akkoriban épp elég közel járó Jupiter kis gömböcskét és négy apró, tűhegynyi holdját, melyek mindennap másutt helyezkedtek el; a Szaturnuszt, mely gyűrűjével együtt se látszott mákszemnél nagyobbnak, de jól kivehető volt azért középtű a kis fényesebb pont s az egésznek a lencse alakja... Néztünk néhány állócsillagot is, azok így se látszottak nagyobbnak, de egyik-másikuk szétvált két ikerré, mint például a Göncölszekér rúdjának közepső csillaga (amely felett a Kisbojtár üldögél), a Fiastyúk miniatűr csillagképe pedig valóságos harmadik Göncölszekérré tágult.

Hogy mi volt mindebből az én bolondériám, és mi lesz az ő maradandó útravalójuk az életre, azt nehéz volna persze most eldönteni. Majd elvállik. Meg az is, hogy mire lesz ez jó nekik: csak arra, hogy többet tudjanak, vagy arra is, hogy sor-suk nagy szomorúságaiban e látható világ csodáihoz fordul-hassanak egy kis vigasztalásért, ahelyett, hogy elsötétült szemmel és szívvel emészténék magukat?

Bár a tudás se mindegy, hogy mennyi és milyen. Az iskolával nekem soha nem volt szándékomban konkurálni. Főleg nem akartam önkéntes társadalmi segédtanerőnek beállni, leülni a leckét író gyerekek mellé, füzeteiket felülvizsgálni, őket magukat kikérdezgetni, szellemi gyámság alá helyezni. Valami mást akartam – a már elmondottakon felül is. *A nagy egészről* adni nekik némi fogalmat: a Föld helyéről (és kicsiségéről) a világmindenségben, az ő mindennapi világuk helyéről (és kicsiségéről) Magyarországon, a világtörténelem kontúrjairól, azon belül a magyar történelem helyéről (és viszonylagos jelentéktelenségéről), a civilizáció születéséről és elterjedéséről, a nagy fölfedezésekről és a szegény fölfedezettokról, a földkerekség népeinek sokféleségéről és sokféle fájdalomáról, törekvéséről, és persze arról, hogy magyar szemmel is kell, de nemcsak azzal lehet nézni a világot, hanem románnal és szlovákkal, angollal, oroszokkal, hinduval, még hottentottával és polinézzel is, s bár mindenünnen másminyennek látszik, mégiscsak egy világ ez, egy igazsággal (és sok igazságtalansággal)...

Nem tartottam én mindezekről egyetemi előadásokat nekik, csak ahogy apropó akadt egy-egy probléma szóbahozatalára, akár csillagászás, akár a falra akasztott világtérkép, a kezükbe adott történelmi atlasz, vagy a különféle könyvek böngészése közben. Ők sose voltak restek kérdezősködni, én voltam rest inkább válaszolgatni. Sokszor szorított az idő, hajtott a dolog, de évek alatt csak felcsipegettek azért annyi tudományt, hogy nagyjából a helyükre tudják tenni térben és időben az iskolában tanultakat vagy a könyvekből olvasottakat, s konokul kutassák mindennek az okát, értelmét és célját.

Ezzel meg is könnyítettem iskolai pályafutásukat, meg nem is. Tanárja válogatta, ki hogy honorálta képességeiket. A mindennapi lecke gondos kikérdezői sohasem lelkesedtek értük. De mindig akadtak jóakaróik, akik sok mindent elnéztek nekik az eszük járásáért, még Andris közbekotyogásait, körmönfont kérdéseit, bohóckodásait is. Év végén ezek többnyire ki is húzták őket jelesre, sőt olykor kitűnőre.

Jó bizonyítányukért soha nem kaptak jutalmat tőlem. Együtt örültem velük, de különben megegyeztünk, hogy ez az ő dolguk. Maguknak hozzák vele a hasznot, nem nekem.

Nem az iskolát akarom leszólni mindezzel, még kevésbé a tanáraikat, tanárnőiket, akiknek a türelmét és jóindulatát ezer-szer megcsodáltam. Tisztelet nekik és becsület. Az iskolában sokkal-sokkal többet tanult bármelyik gyerekem, mint itthon, nem erről van szó. Inkább arról, hogy ami otthon őszinte kíváncsiságszámba megy, az az osztályban, a kötött tanmenet mellett vérlázító, pimasz köztöködésnek, az oktatómunka tudatos hátráltatásának is tetszhet egy 35-40 gyerekkel küszködő pedagógus szemében. Ilyen kérdéseikre gondolok:

Ha a Föld egy nagy golyó, akkor mért nem esik le?

De ha a Nap körül kering, és az tartja a pályáján, annak a vonzása, akkor a Nap mi körül kering? Vagy a Napot, azt nem tartja semmi?

Az első embernek ki volt az apja?

És mi lett volna, ha az ember nem abból a majomféléből,

hanem az oroszlánból fejlődik? Akkor most sokkal erősebbek volnánk?

És most már nem fejlődnek emberek?

Ha már a régi rómaiak feltalálják a puskaport, akkor még most is Római Birodalom volna?

Mi lett volna, ha nem az európaiak fedezik fel a világot, hanem minket fedeznek fel az indiánok, vagy a kínaiak, japánok?

Akik a legerősebbek voltak régen a világon, azok mért lettek gyöngébbek? Mért mindig más a legerősebb?

Ha azok a magyarok, akik nem jöttek el a Kárpátokig, mind megmaradtak volna, akkor most mi is volnánk együtt annyi-an, mint a németek?

A németek mért bántották régen mindig a magyarokat? Mert rosszak?

Kik azok a zsidók? A németek mért ölték meg annyi zsidót?

A második világháborút mi elvesztettük, vagy megnyertük? Ha a Szovjetunió minket felszabadított, akkor hogy vesztettük el?

Kik voltak azok a régi urak? Vannak olyanok, akik még most is élnek?

Vannak még királyok a világon? És kiből lehet király? Akárkiből?

Hány ország van a világon? Mi hányadikak vagyunk?

A proletárok, azok kik? Azok nagyon szegények?

Mi mik vagyunk? Proletárok?

Mi az, hogy állam? Azok emberek?

Az állam, ugye, nagyon gazdag? Hisz majdnem minden az államé!

És így tovább, de kóstolónak tán ennyi is elég.

Szándékosan hagytam meg a kérdések eredeti naivitását s az egyik-másikból tükröződő gyerekes nemzeti tudatot.

Az utóbbi már világszemléleti problémák felé vezet. S gondolom, főleg abból fakad, hogy ők már egy olyan társadalomban nőnek fel, amelyben nemigen vannak kirívóan szegények és kirívóan gazdagok. „Az urak” az ő számukra már eltűnt kate-

gória, többnyire úgy is emlegetik: „azok a régi urak”. Az iskolában is így hallják. A világ országai és hatalmi csoportjai közötti ellentétek viszont a levegőben szikráznak, ők is érzik a feszültségét, és a maguk módján reagálnak rá.

Én igyekszem minden nép és nemzet tiszteletére megtanítani őket, és arra is, hogy mindig az elnyomottak, a kisemmizettek pártjára álljanak. Nem prédikálok nekik, csak elmondom az igazságot. Kik kikkel, mikor és hogy bántak és hogy bánnak, s milyen problémák várnak még megoldásra ebben a kinnal vajúdó világban.

Nehogy míg a mindenség csodáin álmélkodnak, elfelejtsék, hogy tűzforró földön járnak, mely könnyen megégetheti nemcsak a mások talpát, még az övéket is.

Titokban persze mégis azt remélem: mire ők felnőnek, ez a forró föld már hűlni kezd. S ők már kevesebb szorongással taníthatják majd a gyerekeiket.

1962

Tartalom

<i>Kutyafülűek</i>	5
<i>Menjünk úttörővel!</i>	9
<i>A balál partjain</i>	21
<i>Hol ez a gyerek?</i>	32
<i>Lány, de jó</i>	45
<i>Népszaporulat</i>	54
<i>Két Gergő</i>	65
<i>Nincs szívem megverni a tette</i>	71
<i>Gyáva nyúl</i>	77
<i>A tölgyfa tetején</i>	85
<i>Sebzett lélek</i>	91
<i>Andris, az individualista</i>	104
<i>Jaj, Pannikám!</i>	120
<i>E világ csodái</i>	140

A szerző műveiből

- Kutyafülűek* (elbeszélések, 1966)
Herman Ottó (regényes életrajz, 1967)
Erdőkerülőben (irodalmi szociográfia, 1970)
Magyarország virágzása és romlása (történelmi esszé, 1970)
Kamaszkrónika (vallomások és tünődések, 1971)
Fiúkfalva (regény, 1972)
Ős napkelet (történelmi esszé, 1973)
Kölyökkóstolgotó (pedagógiai esszé, 1974)
Vizek könyve (irodalmi szociográfia, 1976)
Európa születése (Vekerdi Lászlóval – történelmi esszé, 1977)
Tisztelt családom, -od, -ja (pedagógiai esszé, 1979)
Aranyhomok (irodalmi szociográfia, 1980)
Finn testvéreink (esszé, 1982)
Vér és arany (Csaba Józseffel – történelmi esszé, 1982)
A világ kereke (Vekerdi Lászlóval – történelmi esszé, 1985)
Ég és föld (gyermekenciklopédia I., 1985)
Rejtelmes világ (gyermekenciklopédia II., 1990)
A mogyeriektől Mohácsig (történelmi esszé, 1992)
Kies Kiskunság, szeretett Szentmiklós (vallomások a szülőföldről, 1994)
Emlékezzünk eleinkről (A magyarság rövid története, 1996)
Ritkaszerű magyar népmesék (1998)
Nem születünk szülőnek (vallomások és tünődések, 1999)
Édesanyám sok szép szava (regény, 2000)
A tölgyfa tetején (válogatás az életműből, 2000)
Írósikola – Tollforgatás mesterfokon (esszék, 2001)

A Hét Krajcár könyvei

1993

Móricz Zsigmond: *Hét krajcár*, elbeszélések, reprint

Tamási Lajos: *Hazatérés*, válogatott versek

Benke László: *A kibalt játszótér*, válogatott versek

Varga Domokos: *Kutyafilűek*, novellák –

Varga Domokos György: *És így tovább...*, szociográfia

(Apja és Fia munkája egy kötetben)

1994

Szabó Pál: *Tiszta búza*, válogatott novellák

Kuczka Péter: *Út a folyóhoz*, válogatott versek

1995

Benke László: *Gyalogos riportok*

Gergely Mihály: *Mi, gyalogrendűek, korkép betven jegyzetben*

Molnár Zoltán: *Veszélyek és meg gondolások*, válogatott novellák

1996

Vérrel virágzó 1956, negyven magyar költő versei,

szerkesztette: Benke László

Dékány Kálmán: *Árnyékgyár*, regény

Szeberényi Lehel: *Levelem küldöm inkák országából*, útirajz

Komoróczy Emőke: *Arccal a földön a buszadik század*, tanulmányok

1997

Varga Domokos: *Tisztelt család -om -od -ja*, pedagógiai esszé

Dékány Kálmán: *A szerelem tornácán*, elbeszélések

Dékány Kálmán: *Diákvér*, *Az úrilány lovagja*, két kisregény

Somogyi Imre: *Kert-Magyarország felé*, szociográfia

Karácsony Sándor: *A cinikus Mikszáth*, esszé

Ünnepünk – műsorokra, köszöntőkre készülők könyve,

szerkesztette: Varga Domokos

1998

Kuczka Péter: *Határvidék*, tanulmányok

Harc és játszma: *a Nagy Lajos Társaság antológiája*,

szerkesztette: Szerdahelyi István

Szabadság és halál 1848–49. *Szem- és fültanúk híradásai*,

szerkesztette: Varga Domokos

Piros és fekete, *válogatott versek a reformkortól napjainkig*,

szerkesztette: Benke László

Gergely Mihály: *Bruegel varázslatai*, esszé,

színes és fekete-fehér képek

Világvégi palota, *versek*, szerkesztette: Erdélyi Erzsébet

és Nobel Iván

Varga Domokos: *Ritkaszép magyar népmesék*

Molnár Géza: *Hózápor Budán*, válogatott novellák

Kuczka Péter: *Az utolsó kenet*, válogatott novellák

Bárány Tamás: *Kis magyar irodalomtört.*, válogatott paródiák

Dékány Kálmán: *Toronykiáltás*, *Edzésben*,

két kisregény

Derzsi Sándor emlékkönyv, szerkesztette: Derzsi Ottó

és Varga Domokos

Tóth Endre: *Gyermekkorom krónikája*, emlékezések

1999

Anyanyelv, világnyelv – Babel,

szerkesztette: Gergely Mihály

Varga Domokos: *Ritkaszép magyar népmesék*, 2. kiadás

Dékány Kálmán: *A szív vására*, novellák és színmű

Katkó István: *Tabló babérlevelekből*, portrék

Kopré József: *Móricz Zsigmond „mindenese” voltam*, emlékirat

Varga Domokos: *Nem születünk szülőknek*, pedagógiai esszék

Kuczka Péter: *Seregek Ura*, versek

Kuczka Péter: *A torony*, vers

Dékány Kálmán: *Nőkön innen és túl*, regény

Magvető *A magyar irodalom élő könyve*,

szerkesztette: Móricz Zsigmond

2000

Varga Domokos: *Édesanyám sok szép szava*, regény

Bárány Tamás: *Zsibvásár*, versek prózában, félpercesek

Kadosa Árpád: *Károly-laktanyától a Don-kanyarig*, emlékirat

Ünnepeink – műsorokra, köszöntőkre készülők könyve,

2. átdolgozott kiadás, szerkesztette: Varga Domokos

Ákody Zsuzsanna: *Földanyácska gyermekei*, regény

Dezséry András: *Szabadítsatok meg az emlékeimtől*, emlékirat

Hendi Péter: *Rekviem egy jogászáért*, novellák, színművek

Kádár Ferenc: *Levette kezét rólunk a Teremtő*, versek

Benke László: *Sértők és sérültek*, regény

2001

Varga Domokos: *Íróiskola – Tollforgatás mesterfokon*, esszék

Varga Domokos: *Tisztelt család -om -od -ja*, novellafüzér

Gergely Mihály: *Ébredj, emberiség! röpirat betven kiáltásban*

Gergely Mihály: *Vége a MŰVÉSZETnek?*

Avagy: miért csiszolták a kőbaltákat? – esszék

Csontos Gábor: *A boldogság korlátai*, elbeszélések

Siklós László: *Részeg halak*, regény

Benke László: *Halálig szomjazom*, versek –

Szélvízvölgye, mese felnőtteknek

Szalay Károly: *Fancsaliságok*, publicisztika

Molnár Géza: *Trombi, a kiselefant*, mese

Nagy Mihály Tibor: *Szomjazó madár*, versek

Ünnepeink – műsorokra, köszöntőkre készülők könyve,

szerkesztette: Varga Domokos, 3. kiadás

2002

Varga Domokos válogatott művei:

Víg játék – végjáték, búcsúkötet;

Kutyafülűek, novellák;

Ritkaszerű magyar népmesék

Európa születése, esszé;

Herman Ottó, regény;

Fiúkfalva, regény

Bárány Tamás: Államcsíny Paránában, szatírikus regény
Györffy László: Pásztázó, magányerőből, publicisztika
Bistey András: A képviselő vidékre megy, novellák
Illés Lajos: Az Új Írás hőskora, Irodalmi történetek, emlékezőések

2003

Benke László: És hirtelen leszáll az este,
Öregek menedéke, szociográfia
Bokor Levente: Aranylázálom, válogatott versek
Szalay Károly: Fintorgások, publicisztika
Molnár Géza: Lángoktól ölelve, regény
Bárány Tamás: Rákóczi zászlai, regény
Gergely Mihály: A Kosmosz 15. törvénye, fantasztikus regény
Csongor Rózsa: A fekete hárászkendő, novellák
Szöke Kálmán: Szavak a némasághoz, válogatott versek
Csák Gyula: Egy május fejfájára, válogatott novellák és kisregény
Varga Domokos: Ritkaszép magyar népmesék, 4. kiadás
Varga Domokos: Nem születünk szülőknek, pedagógiai eszék
Varga Domokos: Vig játék – végjáték, búcsúkötet

2004

Varga Domokos: Kamaszkrónika – vallomások és tűnődések
Varga Domokos: Ritkaszép magyar népmesék, 5. kiadás
Szuly Gyula: A Krisztinaváros lovagjai, regény
Nagy István: Aki lemaradt a hajóról, válogatott novellák
Gergely Mihály: Az artista balladája,
a szerző válogatása életművéből
Szalay Károly: Arcok törött tükrökben, regényes portrék
Illés Lajos: Irodalmunkkal Európában,
tanulmányok, emlékezőések
Marafkó László: Kukkoló, kisregény
Sulyok Katalin–Siklós László: Macska-életbálálarc, regény
Tóth Endre: A világ végén, válogatott versek

2005

Benke László: *Vészesség, válogatott versek*

Ünnpeink – műsorokra, köszöntőkre készülő könyve,

3. átdolgozott kiadás, szerkesztette: Varga Domokos

Csanádi Imre: *Hajnali káprázat*, szerkesztette: Alföldy Jenő

Tamási Lajos: *Keserves fátyla*, válogatott versek,

szerkesztette: Benke László

Molnár Géza: *Csúcsok és szakadékok*, önéletrajzi regény

Varga Domokos: *Kamaszkrónika*, vallomások és tünődések

Varga Domokos: *Édesanyám sok szép szava*,

Kis magyar századelő, regény, 2. kiadás

G. Komoróczy Emőke: *A szellemi nevelés fórumai*, Kassák Lajos,

Tamási Lajos, Kárpáti Kamil körei, tanulmányok

Borbély László: *A lándzsa Longinusa*, *Az utca napos oldalán*,

két kisregény

Csontos Gábor: *A Hortobágy szélén*, Nádudvari beszélgetések

2006

Vargha Gyula: *A végtelen felé*, válogatott versek és fordítások,

szerkesztette Mészöly Dezső

Koncsek József: *A tájjal maradtam*, versek

Iszlai Zoltán: *A leányzó fekvése*, novellák

Ferdinandy György: *Chica – trópusi lány* – szociográfia

Alföldy Jenő: *Templomépítők, tanulmányok*, kritikák

Gombár Endre: *Hangyaháború*, ifjúsági regény

Vérrel virágzó 1956 – *ötven magyar költő versei* – második, bővített kiadás,

szerkesztette: Benke László

2007

Gergely Mihály: *Hatalomvágy–halálvesztély*,

naplórészletek, versek

Baán Tibor: *Papírmózi*, válogatott versek

Gáll István: *A napimádó*, regény

Marafkó László: *Litera-túra*, cikkek, tárcák, interjúk

Benke József: *Az ó- és középkor egyetemei*, művelődéstörténet

2008

Kiss Dénes: *Hódoaltság*, versek

Koncsek József: *Formáért sóvárgó*, versek

Baán Tibor: *Fékezett habzás* – jegyzetek és kommentárok

Borbély László: *Üzenet a ringből*, novellák

Illés Lajos: *Az író magántörténete*, emlékezések, krétarajzok

Verzár Éva: *Mire megvirrad* – mai székely balladák

Varga Domokos: *Ritkaszép magyar népmesék*, 7. kiadás

Benke László: *Otthonkereső*, regény

2009

Móricz Zsigmond: *Szegény emberek*, válogatott novellák,
szerkesztette: Benke László

Varga Domokos: *Kutyafülek*, novellafüzér

Baán Tibor: *Konstelláció* – Kollázsok és haikuk –

Zsila Ágnes: *Sötétségre ébredve*, regény

Ákody Zsuzsa: *Zazi* – *Történet egy szerelemről* – regény

2010

G. Komoróczy Emőke: *A „tűrt” és „tiltott” batárán*

Az elmúlt félszázad háttérbe szorított alkotóiról, tanulmányok

Baán Tibor: *Nagylátószög* – kritikák –

Egy homo politicus itthon, Európában és Amerikában –

Kovács Imre élete és munkássága –

szerkesztette: Molnár M. Eszter

Gittai István: *Sóhajobeliszk*, versek

Jasper Gyula: *A mindenség batárán*, versek

Sááry Éva: *Olajtornyok az Egyenlítő alatt*, emlékezések

Prohászka László: *Mikor a fűrészgépek a madarak nyelvét kívágták*, versek

Gazda József: *A megpecsételt vég* – *Kilencven év Erdély földjén*

– interjúk

Kesselyák Péter: *Túl a Kínai Nagy Falon*, emlékirat

2011

Gazda József: *A harmadik ág* – *Magyarok a szétszóratottságban*,

I. kötet: *Az idők árján*, II. kötet: *Félszáz ország, szociográfia*

Baán Tibor: *Visszajátszás*, versek
Benke László: *Az Élet szerelme*, versek

2012

Baán Tibor: *Gyűjtemény*, versek
Tertinszky Edit: *Rádiós emlékek – olvasmányélmények*
Gödény Endre: *Tájékozás a tájban*, Szellemi-lelki révkalauz

2013

Székelly Dezső: *Amíg szól a harang*, válogatott versek
Kálmán Mária: *Drámák*
Bozók Ferenc: *Kortársalgó – Beszélgetések XXI. századi magyar költőkkel*
Borbély László: *Feszület a ring felett* – novellafüzér
Varga Domokos: *Édesanyám sok szép szava*
– *Kis magyar századelő* – válogatott művek
Benke László: *Hová lett aranytrombitád?* – válogatott versek

2014

Somogyi Imre: *Kertmagyarország felé*
Pomogáts Béla: *Varázskörben*, tanulmányok és előadások
Baán Tibor: *Szénszüret*, versek
Prohászka László: *Téjúttra néző ablak*, versek
Varga Domokos: *Ritkaszerű magyar népmesék*, válogatott művek
Kálmán Mária: *Zsarát*, válogatott versek
Benke László: *A szerelem erőterében*, versek
Gazda József: *Vezényelt történelem, sorsregény*

2015

Varga Domokos: *Tisztelt család-om, -od, -ja*, válogatott művek
Gombár Endre: *Végítélet előtt*, regény
Pöcze Zoltán: *Déjà vu*, regény
Varga Domokos György: *Tévé a tanyán*, elbeszélő költemény
Neszmélyi Károly: *Népi írók, népi irodalom*, tanulmányok
Verzár Éva: *Anyország ölén*, regény
Pomogáts Béla: *Magyar Erdély*, tanulmányok
Baán Tibor: *Névmások*, miniesszék

2016

Vicei Károly: *Adomás históriák és álmok*

Kónya Lajos: *Válogatott versek*

Varga Domokos György: *Billhebolba* – beavató mesefüzér

Benke László: *A megőszült kert*, versek

A kötetek megrendelhetők

a 06-20-574-05-45-ös telefonszámon,

a Hét Krajcár Kiadó címén, levélben és személyesen:

Benke László,

Magyar Írószövetség 1062 Budapest, Bajza u. 18.,

e-mailen: hetkrajcar@t-online.hu

honlapunkon: www.hetkrajcar.hu

